

Δ. 1804

ΓΙΑΝΗ ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΗΣ

*Χρέος-μας να κάνομε την ορθογρα-
φία-μας όσο μπορούμε πιό απλή,
αλλά και χρέος-μας να τη διδάξου-
με έτσι πον να γίνει κτήμα κοινό.*

ΜΑΝΘΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

ΑΘΗΝΑ ΦΛΕΒΑΡΗΣ 1945

Ζου κ. Πέτρου Χάρη

Δ. 1804. Πάνη, ^{με τιμή} Γωρρόπουλος

ΓΙΑΝΗ ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

84

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΗΣ

Χρέος-μας να κάνομε την ορθογραφία-μας όσο μπορούμε πιά απλή, αλλά και χρέος-μας να τη διδάξομε έτσι που να γίνει κτήμα κοινό.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ

ΜΑΝΟΛΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1944

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΤΡΑΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΗΣ

Κατάλογος των βιβλίων της σειράς
«Τραματική της Νεοελληνικής Κοινής»
που είναι σε εξέλιξη και
που έχουν ήδη εκδοθεί.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞ. ΔΗΜΑΡΑ

ΕΡΑΣΜΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1984

ΠΡΟΛΟΓΟΜΕΝΑ

Η μικρή τούτη γραμματική είχε γραφτεί το 1938-1939 και προοριζόταν για ξένου έθνους αναγνώστες, φίλους και μελετητές της γλώσσας-μας και της Λογοτεχνίας-μας. Γι' αυτό κ' η φράση κ' η διάρθρωση του υλικού ήταν, σε κείνη την πρώτη μορφή, σύμφωνα με των μελετητών της τις γραμματικές προσλαμβάνουσες. Στην ανάγκη μιας απλής, σύντομης, αλλά περιεκτικής γραμματικής για τη σχολική και την εξωσχολική χρήση του πολλού ελληνικού κόσμου φοβούμαι πως δέν ανταποκρίθηκε η μεγάλη κρατική γραμματική. Έτσι με τη βοήθεια τη δική-της καθώς και των άλλων γραμματικών της δημοτικής, αλλά περισσότερο με το φώς της ίδιας της γλώσσας-μας ξαναδούλεψα το υλικό μου και του έδωσα τη σημερινή-του μορφή με την αδρή και σύντομη διατύπωση.

Η γραμματική τούτη απευθύνεται τόσο στο σχολικό όσο και στον εξωσχολικό ελληνικό κόσμο, που μιλάει και ζει και πλάθει τη γλώσσα-μας, μα του λείπει η ταχτοποιημένη κατάταξη του γλωσσικού υλικού σε ορισμένες μορφές, η μορφοποίηση των καθαρά νεοελληνικών γραμματικών τύπων, το ξεχώρισμα των τύπων της κοινής από τους λόγιους αλλά και από τους διαλεκτικούς τύπους, οι ξεκαθαρισμένοι κανόνες, με δυο λόγια η λαγαρή γραμματική συνείδηση. Η σχολική πράξη έδειξε πως οι πιότεροι μαθητές, και των ανωτέρων ακόμη τάξεων του Γυμνασίου, δέν μπορούν να σου αποκριθούν α μ έ σ ω ς σε κάποια απλά ερωτήματα σαν τ' ακόλουθα: Πόσες και ποιές κλίσεις έχει η γλώσσα που μιλάει σήμερα ο ελληνισμός; Πόσες μετοχές έχει η νεοελληνική γλώσσα; Τίνος γένους είναι ο μετοχικός τύπος -οντας, -ώντας; Τί δηλώνει τώρα ή τί εδήλωνε άλλοτε η ψιλή; Γιατί λέμε όλοι νερό της βρύσης, αλλά μερικοί λένε οι τρόποι της πόλεως; Τί σημαίνει βραχύ, δίχρονο και μακρό; Γιατί το αι, ει, οι, λέει η γραμματική πως είναι δίφθογγα; Έχει η γλώσσα-μας

η σημερινή δίφθογγα; Πώς θα γράψουμε την αιτιατική του άρθρου των ονομάτων: ο κήπος, η βροχή, ο ουρανός, ο μάστορης, η κόρη, η άνοιξη; Πόσες πτώσεις έχει η νεοελληνική; Έχουμε απάρεμφατο στη σημερινή γλώσσα; Πώς σχηματίζεται ο παρακείμενος της νεοελληνικής;

Βέβαια δέ φτάνει οι μαθητές. Δέν μπορούν να φτάνει, γιατί αγνοούν κάτι που δέν τους διδάχτηκε. Η νεοελληνική γλώσσα δέ διδάσκεται στα σχολεία-μας. Η υπουργική εγκύκλιος λέει πως πρέπει να διδάσκεται η γραμματική ατού τε δημοτικού και τού καθαρεύοντος λόγου». Αλλά πώς να διδαχτεί ο δημοτικός λόγος, όταν ο καθηγητής δέν εδιδάχτηκε, ούτε κι αυτός, νεοελληνικά, αλλά ούτε και έχει μια γραμματική να δώσει στον παιδιών τα χέρια μ' εμπιστοσύνη; Λείπει ακόμη μια γραμματική της γλώσσας μας, γραμμένη αποκλειστικά για τη σχολική χρήση, à la portée des élèves, σύντομη, απλή, αλλά περιεκτική, απαλλαγμένη από το φόρτο των ιδιωτισμών (που θ' αποτελούσαν αρετή μιας επιστημονικής γραμματικής), χωρίς γλωσσηματικούς εξτρεμισμούς, χωρίς πολυτυπίες που ζαλίζουν το μαθητή, χωρίς παραχωρήσεις προς τους λόγιους ή προς τους διαλεχτικούς τύπους, που είναι έξω από την κοινή νεοελληνική, χωρίς τις απεραντολόγες εξαιρέσεις, που δείχνουν ίσως σοφία και γνώση, μα δέν ωφελούν, αλλά βλάπτουν το μαθητή. Λείπει μια γραμματική της γλώσσας-μας που να μήν έχει βγει από τη σύγκριση με την αρχαία, μα από μια θεώρηση της νεοελληνικής γλώσσας an sich' κι όχι να φτάνομε να λέμε π.χ. ότι στη φράση: μου δίνεις το μου είναι «δοτική γενικοφανής» (Α. Τζάρτζανος), γιατί τάχα στη θέση-της οι αρχαίοι είχαν μια δοτική! Αναφέρω άλλο ένα ενδεικτικό, αλλά χαρακτηριστικό παράδειγμα: Διδάσκομε στο σχολείο ότι το καταληκτικό -α των θηλυκών πρωτοκλίτων είναι μα κ ρ ό (καθαρόν άλφα), αν προηγείται ρ ή φωνήεν, και ότι το καθαρόν α διατηρείται σ' όλες τις πτώσεις (της χώρας, της ώρας, της γενεάς, της θυσίας, της ώας), ενώ το μή καθαρόν, (δηλαδή αν δέν προηγείται ρ ή φωνήεν) τρέπεται στην ενική γενική και δοτική σε -η: της γλώσσας, της τραπέζης. Παραλείπομε όμως να εντοπίσομε τον κανόνα στα χρονικά-του όρια, κ' έτσι ο μαθητής (αν τον οδηγούσε ο κανόνας αυτός, κι όχι το γλωσσικό-του αί-

σθηματ) θα έπρεπε να μας πεί και να μας γράψει: της σουπης, της κουζίνας, της θείτσας, της Τιτίνης, της βρούβης, της μανούλης, της μαμάκης, της κουβέρτης, της καρέκλης, της αγελάδης, της σελίδης, της εικονίτσας, της γατούλης, της δασκάλης, της αρμπαρόριξης, της αρνάδης... Ποιός φταίει; Φταίει η προκατάληψη, φταίει η νοοτροπία μας: η Ζωή μας σπρώχνει πάντα προς τα εμπρός, αλλά εμείς βυθίζοντας έχομε στραμένο προς τα πίσω το κεφάλι μας. Έτσι σε κάθε βήμα βλέπομε όχι τί βρίσκεται μπροστά-μας, αλλά τί ξεμακραίνει και μένει πίσω-μας.

Έτσι — όπως και πριν σημειώθηκε — λείπει ακόμη και θα λείπει, φοβάμαι, για πολύ καιρό η δεοντολογική γραμματική της γλώσσας-μας. Δεμένους μας κρατάει ακόμα η παράδοση κ' η σχέση-μας η βερμπαλιστική με την αρχαία γλώσσα. Συνήθισαμε την αρχαία γλώσσα, μελετήσαμε τα γλωσσικά φαινόμενα και τη γραμματική εκείνης, μάθαμε το λεξιλόγιο των γραμματικών όρων της αρχαίας και εξετάζομε και τη νεοελληνική γλώσσα σαν κλασικοί φιλόλογοι. Όλα τα γλωσσικά φαινόμενα της νέας πάμε να τα ερμηνέψομε με τη φωνητική της αρχαίας. Μα κι όταν πάμε να γράψομε μια γραμματική της νεοελληνικής, στέκομε αναποφασιστοι μπροστά στην ανάγκη μιας γενικής μεταρρύθμισης, έστω και μόνο στην ορολογία. Πώς θα το πείς τούτο ή εκείνο, αφού δεν υπάρχει νεότερος όρος, υπάρχει όμως το νεότερο πράγμα, τα νεότερα φαινόμενα και οι χαρακτηριστικοί, διαφορετικοί τύποι της γλώσσας μας; Κι αν ύστερ' από πολλή σκέψη και μελέτη ονοματίσεις το νέο γραμματικό τύπο με νέο όρο, ο αναγνώστης σου θα ξενιστεί με την «τόλμη»-σου. Αν ρωτήσεις τί σημαίνει *αιτιατική* (=accusativus), *παρακείμενος*, *υπερσυντέλικος*, *έκθλιψη*, *κράση*, *δίφθογγος*... — τόσο όροι που δέν αποδίνουν το σημασιόμοιο — και θελήσεις ν' αντικαταστήσεις τους όρους αυτούς με άλλους πιά αποδοτικούς και πιά αληθινούς, ο νωθρόμυαλος αναγνώστης θα ξενιστεί, κι ο αρχαιολάτρης βερμπαλιστής θα σε συκοφαντήσει. Απ' αυτό το φόβο όλες οι γραμματικές, παράλληλα με τις όσες κι όποιες αρετές-τους, πάσχουν, λίγο πολύ, την ίδιαν αρρώστεια: *συντηρητισμό*.

Το ίδιο μειονέκτημα έχει και τούτη η γραμματική, έστω και σε κάπως μικρότερο ποσοστό. Προτίμησα τούτο το μειονέ-

χτημα από όρους της προσωπικής-μου εκλογής. Έχω την πεποίθηση ότι, αν σε μια ατομική υπόθεση η ιδιωτική λύση επιβάλλεται, σ' ένα όποιο ζήτημα της Πολιτείας — και μια γραμματική είναι ζήτημα της Πολιτείας — πρέπει να λύνεται με τη συλλογική Διάνοια, όχι με προσωπικές λύσεις. Αλλά δέν είναι η ώρα τώρα για τέτοιες προτάσεις και τέτοια ζητήματα. Έτσι περιορίστηκα στην αντικατάσταση λίγων όρων μόνο, όπου δεν μπορούσα να την αποφύγω. Σημειώνω μερικούς: Το μονοτονικό σύστημα καταργεί τους όρους των τόνων ο ξ ε ί α - β α ρ ε ί α - π ε ρ ι σ π ω μ έ ν η. Το τονικό σημάδι, που τώρα, για λόγους τεχνικούς, είναι η ο ξ ε ί α, κύριο μπορεί να είναι η τελεία ή κάτι άλλο. Δεν έχομε λοιπόν λέξεις ο ξ ύ τ ο ν ε ς - π α ρ ο ξ ύ τ ο ν ε ς - π ρ ο π α ρ ο ξ ύ τ ο ν ε ς, αφού όλες οι λέξεις οι τονισμένες είναι ο ξ ύ τ ο ν ε ς. Έτσι προτίμησα να ονοματίσω τις τρεις τελευταίες συλλαβές όχι λήγουσα - παραλήγουσα - προπαραλήγουσα, αλλά **τελική, προτελική, αντιπροτελική** (πρβλ. αντίπροχτες, αντιμεθαύριο, αντιπρόπερι), κ' έτσι οι λέξεις που τονίζονται είναι **τελικότονες, προτελικότονες, αντιπροτελικότονες**. Έτσι ονομάτιστα και **τελικότονα** τα λεγόμενα περισπώμενα ρήματα (**αγαπώ**) και **προτελικότονα** τα βιρύτονα (**δίνω**).

Ανάλογα και για τους άκλιτους ρηματικούς τύπους όπως: **γράφει, φύγει, δώσει, κοιμηθεί, φοβηθεί, γραφτεί**, που προέρχονται ήως από το αρχαίο απαρέμφατο ή από την αρχαία υποταχτική, αλλά σήμερα δέν είναι απαρέμματα' δέν μπορούσα να πώ ότι οι σύνθετοι χρόνοι γίνονται από το βοηθητικό ρήμα και το απαρέμφατο. Έτσι θα προκαλούσα στο σχολικό αναγνώστη σύγχυση του αρχαίου με το νεότερο απαρέμφατο. Έπειτα, όπως κι αν τον ονοματίσεις, πρέπει να πεις αποπού παράγεται, πώς σχηματίζεται αυτός ο ρηματικός τύπος. Γι' αυτό τον είπα **άκλιτο ρηματικό** και αναφέρω πώς ακριβώς σχηματίζεται.

Για το Μορφολογικό έχω να σημειώσω τ' ακόλουθα. Στο **Άρθρο** αναφέρω μόνο το οριστικό. Μερικές γραμματικές έχουν για άρθρο και το αριθμητικό ένας - μία - ένα, που το θεωρώ άοριστο επίθετο, όταν δεν είναι αντωνυμία ή κύρια αριθμητικό.

Τα **ουσιαστικά** τα κατάταξα σε τρεις κλίσεις, που καθεμιά

αντιστοιχεί σ' ένα γένος· έτσι η πρώτη κλίση περιλαμβάνει όλα τ' αρσενικά, η δεύτερη τα θηλυκά, η τρίτη τα ουδέτερα. Αυτή την κατάταξη είχα και στην πρώτη μορφή της γραμματικής, γιατί και η γραμματική της εθνικής γλώσσας των αναγνωστών εκείνων την ίδια κατάταξη των ουσιαστικών έχει. Εκεί μάλιστα δέ λένε πρώτη, δεύτερη, τρίτη κλίση, αλλά αρσενική, θηλυκή, ουδέτερη κλίση. Κατόπιν είδα ότι κ' η δική-μας η κρατική γραμματική την ίδια κατάταξη έχει. Απλούστεφα μόνο και συγκέντρωσα τα τυπικά υποδείγματα έτσι ώστε να είναι πιό συνοπτική και πιό φανερή η εικόνα της καθεμιάς κλίσης.

Στα **Επίθετα** δέν επαναλαμβάνω τα παραδείγματα της κλίσης Σημειώνω μόνο ότι, γενικά κλίνονται όπως και τα ουσιαστικά με τις ίδιες καταλήξεις. Έτσι θα φανεί πιό έντονα ο μορφολογικός ταυτισμός των καταλήξεων των επιθέτων και των ουσιαστικών, αλλά και η απλότητα της νεοελληνικής γραμματικής. Για τα μονόλεξα **παραθετικά** σε -ότερος διατυπώνω τον κανόνα πως πρέπει να γράφονται πάντα με όμικρον. Αυτό το εφαρμόζει και η κρατική γραμματική του 1941, όπως το είχε δεχτεί και το τετραταυγουστιανό Υπουργείο Παιδείας.

Τα **Αριθμητικά** δέν τα καταχώρισα στο κεφάλαιο των επιθέτων, όπως κάνουν οι άλλες γραμματικές, αλλά σε ξεχωριστό κεφάλαιο, γιατί τα θεωρώ ξεχωριστό μέρος λόγου: τα βασικά αριθμητικά τ' απόλυτα, είναι, γενικά, άκλιτα· έπειτα έχουμε και άλλα μέρη του λόγου αριθμητικά· γενικά είναι ένα μέρος του λόγου ξεχωριστό με δικά-του χαρακτηριστικά.

Στις **Αντωνυμίες** δέν επαναλαμβάνω τα υποδείγματα της κλίσης, για τους ίδιους λόγους που το απόφυγα και στα επίθετα.

Στα **ρήματα** προσπάθησα να ξεχωρίσω τα κανονικά από τα σπάνια, τα καθαρά νεοελληνικά από τ' αρχαιομορφα, απόφυγα τις πολυτυπίες με την αναγραφή του πιό κοινού και του πιό γενικού τύπου. Πρόσεξα πολύ στα υποδείγματα που διάλεξα. Στα νεοελληνικά δέν υπάρχει ούτε ένα ρήμα απόλυτα ομαλό, δηλαδή που να έχει σ' όλους τους χρόνους ακριβώς το ίδιο θέμα. Το ευφωνικό -ν- που έχουν πολλά ενεστωτικά θέματα (**δένω, κλείνω, κλειδώνω**) είναι μια κάποια δυσκολία στη διατύπωση γενικού κανόνα για τα ομαλά ρήματα — είναι η μόνη γενική ανωμαλία των

ομαλών ρημάτων. Γενικά όμως το νεοελληνικό ρήμα είναι ασύγκριτα πιο εύκολο, πιο απλό απ' το αρχαίο: Τα ρήματα σε —μι (δείκνυμι, απόλλυμι) που ήσαν ο γενικός κανόνας στα προϊστορικά χρόνια — όπως δείχνει η σημερινή σκανδαλική, η αιολική (κάλημι αντί καλώ, φίλημι αντί φιλώ, στη Σαπφώ) και η Λατινική — και που από την εποχή του Ησίοδου και του Ηρόδοτου κίόλας πάνε να γίνουν σε -ω (δεικνύω, απολλύω), στη σημερινή γλώσσα δέν υπάρχουν καθόλου· έχουν περάσει στα σε -'ω. Κι απ' τα αρχαία περισπώμενα σε -άω, -έω, -ήω, -ώω μόνο τα πρώτα έμειναν· από τ' άλλα τα σε -έω και -ήω (πολεμέω, πεινήω) ομοιώθηκαν με τα σε -άω. Και τα σε -ώω πήραν το ευφωνικό -ν- κ' έγιναν προτελικότονα σε -ώνω. Συμπέρασμα: Όλα τα έξι είδη των αρχαιοελληνικών ρημάτων απλουστεύτηκαν στις δυό μόνο μορφές του νεοελληνικού ρήματος, στην αντιστοιχία που δείχνει ο ακόλουθος πίνακας :

$\left. \begin{array}{l} - \acute{\alpha}\omega \text{ (τιμάω)} \\ - \acute{\epsilon}\omega \text{ (πολεμέω)} \\ - \acute{\eta}\omega \text{ (πεινήω)} \\ - \acute{\omicron}\omega \text{ (δηλώω)} \\ - \acute{\omicron}'\omega \text{ (γράφω)} \\ - \mu\iota \text{ (δείκνυμι)} \end{array} \right\} \rightarrow - \acute{\alpha}\omega \left\{ \begin{array}{l} \text{(τιμάω)} \\ \text{(πολεμάω)} \\ \text{(πεινάω)} \\ \text{(δηλώνω)} \\ \text{(γράφω)} \\ \text{(δείχνω)} \end{array} \right.$
$\left. \begin{array}{l} - \acute{\epsilon}\omega \text{ (πολεμέω)} \\ - \acute{\eta}\omega \text{ (πεινήω)} \\ - \acute{\omicron}\omega \text{ (δηλώω)} \\ - \acute{\omicron}'\omega \text{ (γράφω)} \\ - \mu\iota \text{ (δείκνυμι)} \end{array} \right\} \rightarrow - \acute{\omicron}'\omega \left\{ \begin{array}{l} \text{(πολεμάω)} \\ \text{(πεινάω)} \\ \text{(δηλώνω)} \\ \text{(γράφω)} \\ \text{(δείχνω)} \end{array} \right.$

Δίνω περιγραφικά το σχηματισμό των εγκλίσεων και των χρόνων των ανωμάλων ρημάτων έτσι ώστε να φαίνεται η έκταση η καθολική των κανόνων του νεοελληνικού ρήματος. Έπειτα δίνω ένα συγκεντρωτικό κατάλογο των πιό συχνών ανωμάλων ρημάτων σε τρόπο που να δηλώνονται οι γενικές ή οι μοναδικές ανωμαλίες. Γι' αυτό σημείωσα πάντα τους ίδιους χρόνους των ίδιων εγκλίσεων, και δέν ακολούθησα τον τρόπο των συνηθισμένων καταλόγων των ανωμάλων ρημάτων.

Στις εγκλίσεις δέν σημειώνω ξεχωριστά ούτε την ευκτική ούτε την υποτακτική, αφού ξεχωριστοί τύποι των δυό αυτών εγκλίσεων, που είχε η αρχαία γλώσσα, σήμερα δέν υπάρχουν. Οι δυό αυτές συντακτικές εγκλίσεις σχηματίζονται με ανάλογα μόρια και τύπους της οριστικής. Αν ανοίξει κανείς ξεχωριστή στήλη για τις περιφραστικές αυτές εγκλίσεις, έχει χρέος, για

τον ίδιο λόγο ν' ανοίξει και τρίτη στήλη για τη δυνητική που αποδίνει το conditionalis: (θα έφερα, θα είχα φέρει) κι άλλη μιά για την πιθανολογική (θα κοιμάται τώρα, πιστεύω. Θα έτρωγαν εκείνη τη στιγμή, υποθέτω). Και δέν είναι παράλογες ούτε υπερβολικές αυτές οι αξιώσεις, μόνο που έτσι γίνεται πιά δύσκολη η γραμματική, να έχεις ξεχωριστή στήλη για το πώς εκφράζομε την ευχή, πώς αντικαθιστούμε το αρχαίο ή το ξενόγλωσσο απκρέμφατο, πώς δηλώνουμε το ενδεχόμενο, πώς το πιθανό, πώς την προτροπή και καθεξής, όταν όλα τούτα μαζί μπορούν να διατυπωθούν σε μια σημείωση με τ' αναγκασία παραδείγματα. Όσο για τους τύπους της πρώην υποταχτικής (να φεύγη, να φύγη, να έχη φύγει), που κι αυτή δέν είναι μονολεχτική, όπως ήταν η αρχαία, δέν είναι χρήσιμη. Άλλωστε το ζήτημα δέν είναι φωνητικό, αλλά μόνο ορθογραφικό, και δέν πρέπει να δημιουργούμε δυσκολίες εκεί που μπορούν να λείπουν, αφού φωνητική ανάγκη δέν μας εμποδίζει πούθενά, ούτε σε μιά περίπτωση. Οι νεκρολογούντες απολογητές της υποταχτικής μαζί με τόσα άλλα λησιμονούν ότι η νεοελληνική σχηματίζει και παρατατικό και υπερσυντέλικο σ' αυτή την «υποταχτική». Πώς αλλιώς θα τους γράψουμε αυτούς τους δυό χρόνους αν όχι με το να και την οριστική (να έφερα, να είχα, να έδινα, να είχα φύγει, να είχαμε γλυτώσει); Δέχονται ότι το να έφευγα είναι υποταχτική (γιατι βλέπουν το μόριο να), μα δέ μας λένε τί είδος υποταχτική είναι το έφευγα ή το είχα φύγει (αν δέν είναι ο παρατατικός και ο υπερσυντέλικος της οριστικής). Κ' η μικρή δυσκολία του σχηματισμού των τύπων αυτών νικιέται εύκολα. Ο ενεστώτας-τους είναι ο ενεστώτας της οριστικής με το να. Τον «αόριστο» τον είδαμε προηγούμενα στο δεύτερο μέλλοντα: θα φύγω, θα φύγεις, θα φύγει, θα φύγο(υ)με, θα φύγετε, θα φύγουν(ε), δηλαδή το αναύξητο θέμα του αόριστου της οριστικής με τις καταλήξεις του ενεστώτα πάντα, χωρίς εξαίρεση.

Ο γλωσσολόγος Ν. Ανδριώτης, με μια πολύ πυκνή και σύντομη μελέτη-του (περ. Νέα Εστία 1934) έχει αποδείξει ότι η νεοελληνική καινή δέν έχει τύπους υποταχτικής. Μα και σ' αρχαία τί ήταν η υποταχτική; Ήταν η πρόσθεση ενός Ε ή Ο

στα όμοια φωνήεντα της οριστικής. Κ' επειδή $E + E = \bar{E} = H = \eta$ και $O + O = \Omega$, γινόταν η διάκριση και φωνητικά. Το φαινόμενο αυτό αρχίζει απ' την Ομηρική εποχή (αν και στον Όμηρο έχομε πολύ συχνά οριστική αντί υποταχτικής: *ίνα είδομεν άμφω*) ώς τους Αλεξανδρινούς χρόνους που πρόφεραν ίδια το O και το Ω , το H με το EI . Έτσι κ' έγγραφαν: *εάν αποθνήσκωμεν, εάν ο υιός υμάς απελευθερώσει, ίνα γενήσεται*. Δηλαδή πρόφεραν κ' έγγραφαν ίδια τον ενεστώτα της υποταχτικής με τον ενεστώτα της οριστικής, και τον άόριστο της υποταχτικής με το μέλλοντα της οριστικής. Με άλλα λόγια τα μόρια που οι σημερινοί απολογητές της υποταχτικής επιμένουν με υποταχτική να τα συντάσσουν, ο αρχαίος ελληνισμός των Αλεξανδρινών χρόνων τα έβαζε απλούστερα με οριστική. «Η λώδα όμως του καθαρουσισανισμού — όπως γράφει ο Ν. Ανδριώτης — δέν μπορούσε ν' ανεχτεί μια τέτοια απλότητα στη γλώσσα. Σβήνοντας με μιά σφουγγαριά τη δισχιλιετή ιστορία, πήγε και ξέθαψε την υποταχτική και τη ζευγάρωσε πάλι με τους σύνδεσμούς *αν, όταν, να, αφού...*».

Τις Προθέσεις της νεοελληνικής δέν μπορείς να τις ορίσεις ακριβώς όπως και τις αρχαίες. Το κυριότερο χαρακτηριστικό γνώρισμα των αρχαιοελληνικών προθέσεων, την ιδιότητα να πηγαίνουν στη σύνταξη και στη σύνθεση, δέν το έχουν οι κύρια νεοελληνικές προθέσεις: *για, με, σε, ως, σαν, χωρίς, δίχως, ίσαμε*. Μα και οι υπόλοιπες, που έχουν διατηρήσει την αρχαία μορφή, έχουν στη σύνθεση διαφορετική σημασία παρά στη σύνταξη (παραδουλεύω, παράφαγε, προσμένω, κατέχω, μετοχή, αντέχω, απότομος, απόβροχο). Οι κύρια νεοελληνικές προθέσεις έχουν μόνο συνταχτική, όχι και συνθετική, δύναμη. Κ' οι αρχαιοελληνικές προθέσεις που τις βρήκαμε μόνο σε σύνθεση (υπερβολή, αμφιβολία, συντροφιά, διαφορά, είσπραξη...) σήμερα είναι αχώριστα μόρια, κι απασχολούν τη γραμματική μόνο στο κεφάλαιο το παραγωγικό.

Χρωστώ μια εξήγηση στον αναγνώστη-μου, για το ορθογραφικό σύστημα που εφαρμόζω στη γραμματική τούτη. Οι τόνοι και τα πνεύματα, να μιλήσει κανείς αυστηρά, δέν είναι το σώμα

της λέξης, αλλά ο σπλισμός-της, τα στολίδια-της. Το ν' αφαιρέσεις λοιπόν, να προσθέσεις ή ν' αλλάξεις τους τόνους ή τα πνεύματα είναι ζήτημα βασικά διαφορετικό από το να ζητήσεις αφαιρεση, πρόσθεση ή μεταλλαγή των γραμμάτων της λέξης. Είναι ανάγκη να προσέξουμε αυτή τη διάκριση, γιατί πολλοί ταυτίζουν τα δυό τόσο διαφορετικά πράγματα, κι αποκεί αρχίζουν οι παρανοήσεις κ' οι κατηγορίες. Οι αρχαίοι ούτε τόνους είχαν ούτε πνεύματα ούτε ορθογραφικό πρόβλημα. Έγραφαν όπως μιλούσαν και μιλούσαν όπως έγραφαν. Την αρχαία γλώσσα την έγραφαν πάντα με κεφαλαία γράμματα (μεγαλογράμματη γωνιακή γραφή) και δεν εχώριζαν πολλές φορές ούτε τις λέξεις μεταξύ-τους. Έτσι τη λιγύλογη διαθήκη ΕΧΕΤΩΤΑΜΑΠΑΝΤΑΛΕΩΝ μπορούσες να τη διαβάσεις *Εχέτω τάμά πάντα Δέων* ή *εχέτω τάμά Πανταλέων*. Τόνους δέν έδαζαν. Οι τόνοι είναι των μεταγενέστερων χρόνων επιγέννημα, κι αυτό το ξέρει πολύ καλά και η Επιγραφική και η Παλαιογραφία. Όταν με τους πολέμους του Αλεξάνδρου η ελληνική γλώσσα ξαπλώθηκε στην Ασία και στην Αίγυπτο, σε λαούς μη ελληνικούς, χρησιμοποιήθηκαν οι τόνοι ακριβώς για να διευκολύνουν τους ξένους αυτούς λαούς που μάθαιναν τα ελληνικά. Μα και πάλι λίγιοι τους χρησιμοποιούσαν, και σε λίγες περιπτώσεις. Μόλις τον 8. ή τον 9. αιώνα γενικεύονται απ' τους βυζαντινούς λόγιους.

Τα τρία τονικά σημάδια — οξεία, βαρεία και περισπωμένη — αντιστοιχούσαν στον «οξύ», «βαρύ» και «περισπώμενο» τόνο της φωνής στην αρχαία προφορά. Σήμερα λοιπόν οι τόνοι δεν έχουν καμιά φωνητική ή άλλη πραχτική σημασία. Ένας τόνος «πρέπει και αρκεί», για να δηλώνομε το φωνητικό τόνο των λέξεων και να μη συγχύζουμε λέξεις που έχουν την ίδια γραφή και προφορά, μα διαφορετικό τόνο και σημασία, όπως: *πότε- ποτέ, δίπλα - διπλά, κάλα (φυτό) - καλά, πόδια - ποδιά, κάνεις - κανείς, γέρος - γερός*.

Ούτε και σημάδια για «πνεύματα» είχαν οι αρχαίοι Έλληνες. Χρησιμοποιούσαν το γράμμα Η (μαζί με τ' άλλα γράμματα στο σώμα της λέξης) για να δηλώσουν την ελαφρή πνοή που πρόφεραν (κάτι σαν το δικό-μας χ, ή όπως το γερμανικό h). Έτσι έγραφαν (μα και πρόφεραν) ΗΟΜΕΡΟΣ, ΗΟΤΙ ΗΑΜΑΞΑ. Όταν

στους μετακλασικούς χρόνους έπαψαν να το προφέρουν, έπαψε να υπάρχει η ανάγκη και της γραφής-του. Μόνον όταν έγραφαν αρχαιοελληνικά, σημείωναν αυτό το σημάδι, για να δηλώσουν πως τούτη ή εκείνη η αρχαιοελληνική λέξη προφερόταν παλιότερα με π ν ο ή. Αργότερα το σημείωναν πάνω απ' το κατοπινό-
του φωνήενμισό. ΟΜΕΡΟΣ, έπειτα ΟΜΕΡΟΣ, και τέλος, όταν επικράτησε η μικρογράμμητη καμπυλόγραμμη γραφή, τό 'γραψαν όπως το γράφομε κ' εμείς σήμερα: άμαξα, ο, ή. Το άλλο μισό κομμάτι του Η: Η = Γ = ' το έγραψαν για να δηλώσουν πως η λέξη δεν είχε δασεία στ' αρχαία. Η ψιλή δηλαδή δεν εδήλωνε πνεύμα, αλλά έλλειψη πνεύματος. Σήμερα λοιπόν ποιά επιστημονική, πρακτική, παιδαγωγική ή άλλη ανάγκη υπάρχει να τα χρησιμοποιούμε, όταν μάλιστα ή χρήση-τους δημιουργεί τόσες δυσκολίες στο σχολικό ελληνισμό;

Αξίζει να προσεχτεί ότι την τονική απλοποίηση τη ζήτησαν άνθρωποι που αγάπησαν κ' ε γνώρισαν βαθιά την Επιστήμη και το Λόγος και πόνησαν για την αγραμματοσύνη-του και πάσχισαν μέσα στα πλαίσια της επιστήμης να βρουν μια λύση. Ο Γιάννης Βηλαράς πρίν από την Ελληνική Επανάσταση, στον καιρό της Διαφώτισης, αντικρύζει με πολλή μελέτη το ορθογραφικό και το τονικό πρόβλημα και καταλήγει στην κατάργηση των τόνων και των πνευμάτων, στη «Ρομηκή Γλωσσα»-του. Από τους άμετρος που αντίκρυσαν στα κατοπινά χρόνια το ζήτημα, και πρότειναν τονικές απλοποιήσεις, σημειώνω τον καθαρουσιάνο ιδεαλιστή πατριώτη Ν. Φαρδύ, τον Ισιδ. Σκυλίτση και τον ακαδημαϊκό-μας Γρηγόρ. Ξερόπουλο που γύρω στα 1885, φοιτητής ακόμη, δημοσίεψε κάποιο λογοτέχνημά-του σύμφωνα με το απλοποιημένο τονικό σύστημα του Σκυλίτση. Μετά το 1900 ο αλησμόνητος Ελισάιος Γιαννίδης, φυσικομαθηματικός, λογοτέχνης και γλωσσολόγος γίνεται ο μεγάλος απολογητής της ορθογραφικής-μας απλοποίησης: κι ακολουθούν ο γενικός Επιθεωρητής της Δημοτικής Εκπαίδευσης Γ. Παπασωτηρίου (1909), ο επίσης εκπαιδευτικός και συγγραφέας Αχ. Τζάρτζικνος (1913), ο γραμματικός Π. Βλαστός (1914), ο εξέχων λογοτέχνης Κλ. Καρθικός, ο φιλόλογος Ν. Παπαδάκης, ο συγγραφέας και γραμματικός Ηλ. Βουτιερίδης (1932), ο δημοσιολόγος Γ. Δανιηλίδης (1934), η εκπαιδευτική

σύμβουλος Μιχρία Αμκριώτη με το γερό σύγγραμμά-της «Το γράψιμο και η αγωγή» (1935), ο εξαίρετος παιδαγωγός Ε. Παπανούτσος και πολλοί από τους νεότερους λογοτέχνες-μας. Επίσης οι περισσότεροι που τίμησαν τα δύο Πανεπιστήμιά-μας και την Ακαδημία πρότειναν ή δέχτηκαν την τονική απλοποίηση: Κ. Άμαντος, Γ. Αναγνωστόπουλος, Α. Δελμούζος, Ι. Κακριδής, Π. Λορεντζάτος, Α. Μαζαράκης, Σ. Μενάρδος, Δ. Μπαλάνος, Γρ. Ξερόπουλος, Κ. Πιλαμάς, Κ. Ρωμαίος, Γ. Σωτηριάδης, Μ. Τριανταφυλλίδης, Χ. Τσουντας, Γ. Χατζηδάκης και Ν. Χατζηδάκης¹⁾. Κι από τους ξένους πανεπιστημιακούς επιστήμονες κλασικούς φιλόλογους και νεοελληνιστές, που όχι μόνο αντιμετώπισαν το πρόβλημα της τονικής απλοποίησης της νεοελληνικής, αλλά έκαναν και ορισμένες σχετικές προτάσεις, αναφέρω μόνο τους τρεις πύργους, τον Willamowitz (έναν απ' τους πύργους κλασικούς φιλόλογους του κόσμου), τον τόσο γνωστό απ' τις μελέτες-του βυζαντινολόγο Maas και τον τόσο σφοδρό μελετητή της νεοελληνικής καθηγητή στη Σορμπόνη Humbert Pernot.

Ακούστηκε από μερικά πρόσωπα ότι όλες οι προτεινόμενες απλοποιήσεις καλές και σωστές είναι, αλλά, όσο να πείς, φαίνονται γυμνές οι λέξεις χωρίς τόνους και πνεύματα και σα να δυσκολεύουν το διάβασμα και να παραξενεύουν το μάτι. Αυτό δεν είναι ψέμα. Τις πρώτες μέρες και το διάβασμα και το γράψιμο το μονοτονικό δυσκολεύει κάπως. Όπως απ' το σκοτάδι στο φώς δυσκολεύεται το μάτι για λίγα λεπτά, όπως το χωριατόπουλο που συνήθισε να περπατάει στα κακοτρόχαλα του χωριού-του δυσκολεύεται να περπατήσει στον ίσιο δρόμο της πόλης και, για κάμποσες μέρες, σκοντοβαΐζει με γόνατο γερτό.

Γραμματικές της δημοτικής έχουν γραφτεί πολλές από δικούς-μας και ξένους. Σημειώνω τις κυριότερες σε χρονική σειρά της έκδοσής-τους:

1. — Α. Χριστοπούλου, «Γραμματική της αιοολοωρικης, ήτοι της

---

1) Λεπτομέρειες για την ορθογραφική και την τονική απλοποίηση βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη: *Η ορθογραφία μας*, και το βιβλίο *Η δίκη των τόνων* 1943.

- ὀμιλουμένης τωρινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσας», 1805.
- 2.—Nicolas Sophianos, Grammaire du Grec vulgaire...
ἐκδόστη του E. Legrand 1870, β' ἐκδ. 1874 [γράφτηκε
στα 1530-1550 κ' ἔμεινε χειρόγραφη].
  - 3.—Simon Portius, Grammatica linguae graecae vulgaris.
ἐκδ. Wilhelm-Meyer, 1889.
  - 4.—Girolamo Germano, Grammaire et vocabulaire du
grec vulgaire, ἐκδ. H. Pernot, 1907.
  - 5.—H. Pernot, Grammaire du grec moderne, 1895, β'
ἐκδ. 1917, γ' ἐκδ. 1930.
  - 6.—E. Legrand, Grammaire du grec vulgaire, 1900.
  - 7.—A. Thumb, Handbuch der neugriechischen Volks-
sprache, 1897, β' ἐκδ. 1910.
  - 8.—Μένου Φιλίητα, Γραμματική τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, 1907-
1910.
  - 9.—Πέτρου Βλαστοῦ, Γραμματική τῆς Δημοτικῆς, 1914.
  - 10.—I. Καλιτσουνάκη [επεξεργάζεται την πῶς πάνω γραμματική
του A. Thumb], Grammatik der neugriechischen
Volkssprache, 1915, β' ἐκδ. 1928 (στη μικρὴ βιβλιοθήκη
Sammlung Göschen αρ. 756).
  - 11.—E. Γιανναράκη, Neugriechische Grammatik, 1917.
  - 12.—L. Roussel, Grammaire descriptive du roméique lit-
teraire, 1922 [γράφτηκε με βάση τα λογοτεχν. κείμενα].
  - 13.—K. Τοπχαρά, Γραμματικὴ ἐλληνικὴ, 1928, 1932 [για τα
ἐλληνικὰ σχολεῖα τῆς Ρωσίας].
  - 14.—I. Ψυχάρη, Μεγάλῃ ρωμαϊκῇ ἐπιστημονικῇ γραμματικῇ
α' 1929, β' 1935, γ' 1937.
  - 15.—Ηλ. Βουτιερῆδη, Γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς γλώσσας, 1932.
  - 15.—M. Οἰκονόμου, Γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς, 1933.
  - 17.—A. Mirambel, Précis de Grammaire élémentaire du
grec moderne, 1939.
  - 18.—M. Τριανταφυλλῆδη [με τη συνεργασία K. Καρθαίου, Θ.
Σταύρου, A. Τζάρτζανου, B. Φάβη, N. Ανδριώτη], Νεοελ-
ληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς), ἐκδ. O.E.S.B. 1941
[κρητικῇ].
- Ἀπὸ τις γραμματικὲς αὐτὲς οἱ περισσότερες εἶναι παλιωμέ-

νες και απρόσιτες. Τις βρίσκεις μόνο σε λίγες βιβλιοθήκες. Οι ξενόγλωσσες πάλι, μ' όλες τους τις αρετές, δεν είναι για τους έλληνες γραμμένες, κ' είναι κι αυτές σπάνιες. Άλλες πάλι γραμμένες για σκοπούς επιστημονικούς μάλλον, έχουν όγκο υλικού, πολυτυπές και ιδιωματοισμούς πολλούς, και δεν είναι για τον πολύ κόσμο. Επίσης σε μερικές απ' αυτές βρίσκεις συχνά διαλεχτικούς και γλωσσηματικούς εξτρεμισμούς που δεν επιτρέπεται να υπάρχουν σε μια γραμματική της νεοελληνικής κοινής. Σημειώνω λίγες λέξεις τέτοιες που βρήκα στις διάφορες γραμματικές : οι βαθρακάδες, οι βουλευταίοι, τα πάθια, τα δάσητα, του τρεξιμάτου, τα αρπεδόνια, ζερβής, η εβλαβήδισα, βάζου (μ. προστ. του βάζω), ερπίδα, αρύς (=αραιός), Άγουστος (=Αύγουστος), αναγνώθω, χορτάζω, διψάζω, πεινάζω, κάβω, (=καίω), εβράστηκα, βρωμένος (=ευρημένος), σκαρτάδος, μαντατούρης, αφτάδης (=αυθάδης), καταπιώνάς, η μαργωτήρα, καλάντρα, η βαλιδέ, τα φώσια, τους μήνους (=τους μήνες), γύρευα...

Η μεγάλη κρατική γραμματική δεν υπάρχει αμφιβολία ότι συγκεντρώνει τις πιότερες αρετές, μα και την πείρα και τη σοφία όλων των προηγούμενων γραμματικών, κ' έτσι ανάμεσά-τους γίνεται η προτιμότερη. Φοβούμαι όμως ότι ακριβώς κάποιες αρετές-της — ο μεγάλος όγκος-της, οι πολλές σημειώσεις, εξαιρέσεις κι ανωμαλίες που θαμπώνουν τους κανόνες — είναι σύγχρονα και μειονεχτήματά-της. Το χειρότερο απ' όλα είναι η τεταρταυγουστική ορθογραφική μετριοπάθεια που φέρνει σε απελπισία το μαθητή. Η συνταχτική-της Επιτροπή σε καιρούς πιό ανεμπόδιστους θα μς είχε δώσει μια γραμματική που πολύ δύσκολα, κ' ύστερ' ακόμη από χρόνια πολλά, θα μπορούσε να ξεπεραστεί. Η Επιτροπή πρότεινε το μονοτονικό και απνευμάτιστο σύστημα, πρότεινε και πολλές άλλες απλοποιήσεις, μα η απόρριψή-τους από το κράτος είχε γι' αποτέλεσμα να μὴν κατορθώσει η πολύμοχθη εκείνη προσφορά να σήσει τη δίψα για μια απλή γραμματική της νεοελληνικής κοινής.

Ο μελετητικός διαδαστής τούτης της μικρής γραμματικής θα δικπιστώσει βέβαια ότι, όσο κι αν είναι η πρώτη γραμματική της κοινής ομιλούμενης και στην ορθογραφία εφαρμόζει την

ἀπνευμάτιστη και φωνοτονική γραφή, οι υπόλοιπες απλοποιήσεις-της είναι αρκετά συντηρητικές. Αυτό έγινε όχι γιατί δέχομαι τις απλοποιήσεις αυτές για τελικές, αλλά γιατί πιστεύω ότι με τις τωρινές αντικειμενικές συνθήκες μόνο οι εξελιχτικές αυτές απλοποιήσεις και τελειοποιήσεις μπορούν να βοηθήσουν θετικά στη λύση του ορθογραφικού-μικς προβλήματος. Αρκεί οι προτεινόμενες απλοποιήσεις να είναι μελετημένες, να βασίζονται στη σημερινή γλωσσική και ψυχολογική αλήθεια και να είναι προγραμματισμένες σε μια προοπτική επιστημονικά δεοντολογικής γραφής. Γιατί αν η ομιλουμένη γλώσσα είναι ζήτημα πότερο ψυχολογικό, η γραφοτροπία μιας γλώσσας είναι ζήτημα κύρια ρατσιοναλιστικό. Κι ο συγγραφέας γραμμικτικός χρέος έχει να προτείνει κάθε φορά την όσο το δυνατό πιο απλουστευμένη γραφή.

Αθήνα, Μάρτης 1944

ΓΙΑΝΗΣ ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΦΘΟΓΓΟΛΟΓΙΑ

Το νεοελληνικό αλφάβητο έχει τα ακόλουθα 24 γράμματα:

ΚΕΦΑΛΑΙΑ	ΜΙΚΡΑ	ΟΝΟΜΑ	ΚΕΦΑΛΑΙΑ	ΜΙΚΡΑ	ΟΝΟΜΑ
Α	Α	α άλφα	Ν	Ν	νι
Β	Β	β βήτα	Ξ	Ξ	ξι
Γ	Γ	γ γάμμα	Ο	Ο	όμικρο
Δ	Δ	δ δέλτα	Π	Π	πι
Ε	Ε	ε έπιλο	Ρ	Ρ	ρο
Ζ	Ζ	ζ ζήτα	Σ	Σ	σίγμα
Η	Η	η ήτα	Τ	Τ	ταφ
Θ	Θ	θ θήτα	Υ	Υ	ύψιλο
Ι	Ι	ι γιώτα	Φ	Φ	φι
Κ	Κ	κ κάπα	Χ	Χ	χι
Λ	Λ	λ λάμδα	Ψ	Ψ	ψι
Μ	Μ	μ μι	Ω	Ω	ωμέγα

Σημείωση: Το ς το γράφομε μόνο στο τέλος των λέξεων·
γι' αυτό το λέμε **τελικό σίγμα**.

§ 2. **Κεφαλαία και μικρά γράμματα.**— Σε κάθε είδος γραπτό κείμενο (χειρόγραφο ή τυπωμένο) χρησιμοποιούμε τα μικρά γράμματα. Τα κεφαλαία τα γράφουμε μόνο στις ακόλουθες περιπτώσεις :

α) Στην αρχή του κειμένου ή ύστερ' από τελεία.

β) Ύστερ' από θαυμαστικό ή ερωτηματικό.

γ) Στο αρχικό γράμμα κάθε κύριου ονόματος.

Στα σύνθετα κύρια ονόματα γράφουμε με κεφαλαίο όλα τ' αρχικά, αν είναι λέξεις χωριστές ή έστω κ' ενωμένες με ενωτικό: **Άγιοι Σαράντα, Δημοτρο-Γιώργης.** Αν όμως είναι τα συνθετικά ενωμένα σε μία λέξη, γράφουμε με κεφαλαίο μόνο το πρώτο αρχικό: οι **Αγγλογάλλοι, Δημοτρο-γιώργης.**

δ) Τους τίτλους βιβλίων και εγγράφων.

§ 3. Τα γράμματα χωρίζονται σε φωνήεντα και σύμφωνα :

Τα φωνήεντα είναι 7 : α, ε, η, ι, ο, υ, ω.

Τα σύμφωνα είναι 17 : β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, ξ, π, ρ, σ (ς), τ, φ, χ, ψ.

Φωνήεντα λέμε τα γράμματα που σχηματίζουν και μόνα-τους συλλαβή. **Σύμφωνα** είναι τα γράμματα που δέν μπορούν να σχηματίσουν μόνα-τους συλλαβή, αλλά προφέρονται πάντα μαζί με τα φωνήεντα.

§ 4. **Δίψηφα.**— Με την ένωση δυό γραμμάτων έγιναν μερικά συμπλέγματα για την παράσταση κάποιων φθόγγων, που δέν μπορούν να τους αποδώσουν μόνα-τους τα γράμματα του αλφαβήτου-μας. Τα συμπλέγματα τούτα τα λέμε **δίψηφα.**

§ 5. **Δίψηφα φωνήεντα :** αι(=ε) : καιρός, φαίνεται.

ει(=ι) : κλείνει, δίνει, κλειδί.

οι(=ι) : οι κατοικίες, πύργοι.

ου : ουρανός, του βουνού.

υι(=ι) : υιοθετώ, υιοθέτηση.

§ 6. **Δίψηφα σύμφωνα :** γγ : εγγόνι, αγγίζω, άγγελος, άγγλος, αγγούρι, φεγγάρι.

γκ: αγκαλιά, αγκάθια, ανάγκη, γκρεμίζω.

γχ: μελαγχολία.

μπ: μπουμπούκι, μπάμια, αμπέλι, άμποτε, άμπα,

ντ: νταντά, ντύνω, ντόμπρος, ντροπή.

τζ: τζάμι, τζίτζικας, τζίτζιφο, νεράντζι.

τσ: έτσι, τσούζει, Χαϊδίτσα, νυφίτσα, τσαμπί.

§ 7. **Δίφωνα ή δίφθογγα** λέμε δυό φωνήεντα που τα προφέρομε μαζί σε μιά συλλαβή και τα δυό. Τέτοια είναι τα **αι, αη, οι, ουι, ωι** βόι-δι, ρόι-δι, μαϊ-ντα-νός, ρο-λόι, χούι, βούι-ξε, κα-τώι, α-νώι, κο-μπο-λόι, νε-ράι δα, αι-τός, Χαί-δω, αη-δό-νι, μιά-να, χαί-μα-λί, κε-λαη-δά-ει.

Έξω όμως απ' αυτά τα κανονικά δίφωνα προφέρομε όμοια πολλές φορές οποιαδήποτε μορφή του **ι** (ει, η, ι, οι, υ υι) μπροστά από άλλο φωνήεν (απλό ή δίψηφο): **φτειά-νω, πιά-νω, βιά-ξο-μαι, οι ί-διοι, δια-σί δι, δυό ποιοί, γνα λί, γνά-λι-σμα, γνα-λί-ζω, αδειά-σα-με, μιά, δυό**. Έτσι διαπιστώνεται ότι ο φθόγγος **ι** καταντάει πολλές φορές **μισόφωνο**.

§ 8. **Καταμερισμός των συμφώνων**. Τα σύμφωνα και τα συμφωνικά δίψηφα τα ξεχωρίζομε σε διάφορα είδη κατά τρεις τρόπους:

α) κατά το μέρος του στόματος, όπου γεννιώνται:

χειλικά: **π, β, φ, μπ**

οδοντικά **τ, δ, θ, ντ**

λαρυγγικά: **κ, γ, χ, γγ, γκ**

γλωσσοδοντικά (ή συριστικά): **σ, ξ, τσ, τξ**

γλωσσικά (ή υγρά): **λ, ρ**

ρινικά: **μ, ν**

λαρυγγογλωσσικό: **ξ**

χειλογλωσσικό: **ψ**

Κατά τη φωνή τους:

β) άηχα: **κ, π, τ, χ, φ, θ, σ, τσ, ξ, ψ.**

ηχηρά: **β, γ, δ, λ, μ, ν, ρ, μπ, ντ, γκ, γγ, ξ, τξ.**

γ) Κατά τη διάφορειά-τους:

ξαφνικόηχα: **κ, π, τ, γγ, γκ, μπ, ντ, τσ, τξ.**

εξακολουθητικά: **β, γ, δ, θ, φ, χ, σ, ξ, λ, μ, ν, ρ.**

Αυτή η πολύτροπη εξέταση των συμφώνων έχει πολύ μεγάλη σημασία στη μελέτη των διαφόρων γλωσσικών φαινομένων της γλώσσας-μας.

§ 9 **Διπλά σύμφωνα.** Πολλές φορές, για λόγους ιστορικής ορθογραφίας γράφομε πλάι-πλάι δυό όμοια σύμφωνα, που τα προφέρομε όμως πάντα σαν ένα. Αυτά είναι: **κκ, λλ, μμ, νν, ππ, ρρ, σσ, ιτ:** *εκκλησιά, συλλαβή, γράμμα, γεννήθηκε, ιπποδρόμιο, άρρωστος, θάλασσα, ελάττωμα.*

Παρατηρήσεις.—1. Το διπλό γγ είναι δίψηφο και προφέρεται σαν το γαλλικό (n)g: **άγγλος, όεγγάρι.**

2.— Δέ γράφομε ποτέ σε καμιά λέξη διπλό ββ, δδ, ζζ, θθ, ξξ, φφ, γγ, ψψ. Μερικά ξενικά που παλιότερα γράφονταν τότε με μονό και τότε με διπλό, πρέπει να τα γράφομε πάντα με μονό σύμφωνο: **αβάς, κρεβάτι, δάβατο, ραβίνος, Σαδουκαίος, Θαδαίος, Βούδας.**

3.— Γενικά υπάρχει σταθερή τάση κατάργησης πολλών όχι αναγκαίων διπλών συμφώνων. Κ' η κρατική γραμματική γράφει με μονό σύμφωνο πολλές λέξεις που παλιότερα τις έγραφαν με διπλό, όπως: **κρεβάτι, κόκαλο, ξωκλήδι, κουκί, βίβλα, υπάλα, ψαλιδι, λίβελλος, παλικάρι, τάλιρο, μαλώνω, Δαρδανέλια, Καβάλα, κοπέλα, μαμά, κουμό, καμιά, Γενάρης, μάνα, πένα, δονέτο, γρίπη, δτέπα, εδώρουχο, βοριάς, ορός, ξεριζώνω, ξέραφα, ερύθμιδα, ασπρόρουχα, όέρα, κλασικός, αλυσίδα, κάδα, κοντέδα, πριγκιπέδα, Πατήσια, Κηφισιά, Ρωσία, κάδες, όοφέρο, Λάρισα.**

§ 10. **Προφορά του σ.** Το σ όταν είναι α) μόνο του, β) στο τέλος της φράσης, γ) μπροστά από άηχο σύμφωνο, κρατάει την κανονική προφορά του: *της πέτρας, κόστος.* Αλλά όταν ακολουθεί σύμφωνο ηχηρό, προφέρεται όπως το ζ: **Κόσμος, Σβούρα, της βροχής** (πρόφ. Κόζμος, ζβούρα).

§ 11. **Προφορά του υ.** Το υ στο σύμπλεγμα **αυ, ευ** όταν βρεθεί προς σε ηχηρό, προφέρεται όπως το β. Μπρος από άηχο, προφέρεται φ: **ευλογία, ευτυχία.**

§ 12. **Συλλαβές και λέξεις.** Συλλαβή λέμε μιá λέξη ή ένα κομμάτι της λέξης του αποτελείται από ένα φωνήεν (μονό ή δίψηφο ή δίφωνο) μόνο-του ή μαζί με σύμφωνα, **Ο, ναι,**

μη, όλοι, στροφή, δηλητήριο, σιδερόδρομος.

Μια λέξη μπορεί να είναι **μονοσύλλαβη** (ναι), **δισύλλαβη** (καλά), **τρισύλλαβη** (ουρανός), ή **πολυσύλλαβη** (αεροπλανοφόρο).

Η τελευταία συλλαβή της λέξης λέγεται **τελική**. Η προτελευταία λέγεται **προτελική**. Και η τριτελευταία λέγεται **ανιπροτελική**.

Έτσι στη λέξη **πόλεμος** η συλλαβή **μος** είναι η **τελική**, η συλλαβή **-λ-** **προτελική**, κ' η συλλαβή **πό-** **ανιπροτελική**.

§ 13 Συλλαβισμός. Όταν θέλουμε να χωρίσουμε την κάθε λέξη στις συλλαβές της, προσέχομε πώς θα χωρίσουμε τα σύμφωνα. Ο χωρισμός της λέξης σε συλλαβές λέγεται **συλλαβισμός**. Για το σωστό συλλαβισμό πρέπει να ξέρουμε τους ακόλουθους κανόνες.

1. Ένα σύμφωνο πάει με το κατοπινό φωνήεν: **δηλητήριο, ποτίζαμε, έψαξε.**

2. Δυό σύμφωνα πάνε με το κατοπινό φωνήεν, αν λέξη νεοελληνική αρχίζει απ' αυτά: αλλιώς χωρίζονται: **κορίτσι, (τσάγαλο), τζιτζιφο (τζάμι), καλλιτέχνης, μάγιστρας.**

3. Τρία σύμφωνα πάνε μαζί με το κατοπινό φωνήεν, αν τουλάχιστο τα δυό πρώτα βρίσκονται στην αρχή νεοελληνικής λέξης: **άσπρος (σπουργίτης), αστραπή (στροφή), εχτός (χιτες).** Αλλιώς χωρίζονται: **άνθρωπος, κουρνίζω.**

§ 14. Τόνος και τονισμός. — Όλες οι συλλαβές μιας λέξης ή όλες οι λέξεις μιας φράσης δέν προσφέρονται με την ίδια δύναμη της φωνής. Μερικές τις προσέχομε με δυνατότερη φωνή. Αυτό λέγεται **τόνος**. Στο γράψιμο το δηλώνουμε αυτό το φαινόμενο μ' ένα σημαδάκι που γράφομε πάνω απ' το τονιζόμενο φωνήεν. Το σημαδάκι αυτό το λέμε **τόνος**. Έτσι ο γενικός και μοναδικός κανόνας για τον τονισμό είναι: **γράφουμε τον τόνο στο φωνήεν που τονίζομε με τη φωνή μας.**

Στα κεφαλαία γράμματα ο τόνος μπορεί να παραλείπεται.

Σύμφωνα μ' αυτόν τον κανόνα το γενικό θα μπορούσαμε να πούμε ποιές λέξεις τονίζονται και ποιές δέν τονίζονται.

1. Οι μονοσύλλαβες λέξεις που δέν τονίζονται με τη φωνή, δέν παίρνουν τόνο : *το βιβλίο που κοιτάς, λένε πως τελειώνει ο πόλεμος, η βροχή, για σένα.*

2. Παίρνουν τόνο οι μονοσύλλαβες λέξεις που τις τονίζουμε και στον προφορικό λόγο : *πού έφαγες ; πώς κοιμήθηκες ; τί ζήτησες ; ή μείνε ή φύγε. Για έλα. Να σου πώ. έφυγε πριν έρθεις.*

Δηλαδή το προτρεπτικό μόριο *για* τονίζεται, όχι όμως και η πρόθεση (για σένα) ούτε ο σύνδεσμος (για να φύγω). Το ερωτηματικό επίρρημα *πώς* και *πού* τονίζονται. Δέν τονίζεται ο ειδικός σύνδεσμος : *λένε πως πέτυχα*, και η αναφορική αντωνυμία : το πουλί που πέταξε.

3. Όλες οι λέξεις που έχουν δύο ή περισσότερες συλλαβές παίρνουν κανονικά τον τόνο-τους στην τονιζόμενη συλλαβή-τους : *τότε, πότε, ποιέ, του άλλου, αλλού, κάνεις, κανείς, μόνος, μονός, θεά, θεά, πόδια, ποδιά, δίπλα, διπλά, πλάτια, πλατιά, πλατεία, ουρανός, άνθρωπος, εισιτήριο, ανεμοστρόβιλος.*

4. Μερικές δυσύλλαβες λέξεις που δέν τις τονίζουμε στον προφορικό λόγο, δέν παίρνουν ούτε και στη γραφή τονικό σημάδι : *το πέταξα, για τι είναι άχρηστο.* Αλλά : *για τι είναι άχρηστο ; Για τι δεν έγραψες ;*

§ 15. **Εγκλιτικά.** Μερικές λέξεις τις προφέρουμε τόσο συνδεμένα με την προηγούμενή-τους, ώστε ο τόνος-τους μεταφέρεται εκεί. Τη μεταφορά του φωνητικού τόνου τη δηλώνουμε και στη γραφή. Τις λέξεις αυτές που δίνουν τον τόνο-τους τις λέμε *εγκλιτικά*, και τις ενώνουμε με ένα *ενωτικό* με την προηγούμενη λέξη.

Εγκλιτικά είναι **α)** οι μονοσύλλαβοι τύποι των προσωπικών και των κτητικών αντωνυμιών : *νά-τος, νά-μας, δός-του, δίνε του, μόνος-μου, ο θείος-τους, το βιβλίο-σας, το χέρι-της, φώς-μου, ο άνθρωπός μας, τα βάσανά-του.*

β) Στα εγκλιτικά πρέπει να κατατάξουμε και μερικούς ρηματικούς τύπους, που με την έγκλιση χάνουν το τονισμένο αυξητικό φωνήεν-τους, και τον τόνο-τους τον παίρνει η προηγούμενη λέξη. Σ' αυτούς τους τύπους σημειώνουμε μια από-

στροφο στη θέση του αυξητικού γράμματος, κ' έτσι δέν χρειάζεται το ενωτικό, για να συνδέσουμε το εγκλιτικό με την προηγούμενη λέξη: *τό 'θελα, του τά 'λεγα, τού 'στρωνα, τού 'φαγα, τά 'θελε και τά 'παθε, τού 'γινε, τού 'ρθε, τού 'φυγε, τό 'δαμε, τά 'παμε, νά 'βρεχε, νά 'ταν, νά 'σιτσε, νά 'ρθε, τού 'χω χάρη, θά 'χω, θά 'ναι, τό 'δα, πού 'λεγες.*

§ 16. Όνομα των συλλαβών απ' τον τόνο-τους. Οι ελληνικές λέξεις τονίζονται πάντα σε μια απ' τις τρεις τελευταίες συλλαβές, *τελική, προτελική, αντιπροτελική (ουρανός, τραπέζι, παίξαμε)*. Πιό πριν απ' την αντιπροτελική δέν μπορεί να τονίσουμε καμιά λέξη (νόμος της τρισυλλαβίας).

Μόνο σε μερικά βόρεια ιδιώματα λένε π. χ. *έφαγαμαν, έδοδαμαν, έκαναμαν, κοινομασταν, μοίραστικαμαν*.

Από τη θέση του τόνου ονοματίζομε τις λέξεις:

τελικότονες, που τονίζονται στην *τελική*.

προτελικότονες, που τονίζονται στην *προτελική*.

αντιπροτελικότονες, που τονίζονται στην *αντιπροτελική*.

§ 17. Όρθογραφικά σημάδια. Στο γραπτό λόγο χρησημοποιούμε κάποια σημάδια για να δηλώσομε τον τρόπο του διαβίσματος, το ύφος, ή κάποιο φωνητικό φαινόμενο. Αυτά τα σημάδια είναι:

1. Η *απόστροφος* (') που τη σημειώνομε στη θέση ενός γράμματος που σιωπήθηκε: *τά 'θελε*.

2. Το *ενωτικό* (-) που ενώνει το εγκλιτικό με την προηγούμενη συλλαβή (*φώς-μου*), ή και άλλες λέξεις ή και συλλαβές μεταξύ-τους.

3. Η *παύλα* (—) (πιό μεγάλη απ' το ενωτικό), που τη χρησημοποιούμε α) στο γραπτό διάλογο, για να δείξομε την αλλαγή του προσώπου:

—Ποιός είναι;

—Εγώ.

—Ποιός δηλαδή;

—Εγώ, ο γαλατάς.

β) Μέσα στο λόγο, για να δηλώσομε μιαν αντίθεση:

Ζούσαμε καλά και ήσυχα—ξεσπάει ο πόλεμος.

γ) Για διαφωτιστική διακοπή:

Το μάθημα της νεοελληνικής γλώσσας και Λογοτεχνίας — και τούτο πρέπει πολύ να το προσέξομε—ο εκπαιδευτικός πρέπει να το πιστεύει όχι σαν ένα όποιο μάθημα, αλλά το κυριότερο μάθημα για την πολιτισμολογία. Με τη σαφή και την αληθινή γνώση του τόπου-του και της εποχής του ο μαθητής—κ' εδῶ ακριβῶς είναι ο ρόλος ο κοινωνικός του εκπαιδευτικού—θα μπορέσει να ξεκινήσει κατόπινα για πνευματικές κατακτήσεις άλλων τόπων κι' άλλων καιρῶν πῶ μακρυνῶν.

4. Η *τελεία* (.), που τη σημειώνομε α) στο τέλος μιας φράσης, όταν είναι να σταματήσομε. Την τελεία τη γράφομε ακόμη β) στις συντομογραφίες για να δείξομε πως έχουν παραλειφτεί γράμματα: π. X. (αντί: πρὸ Χριστοῦ). γ) στους πολυψήφιους αριθμούς 3.428 712.000. δ) στα σύμβολα των απόλυτων αριθμητικῶν για να τα κάνομε ταχτικά: 4.=τέταρτος, X.=δέκατος.

5. Η *επάνω τελεία* (´) ἢ *δυό τελείες* (:), α)για να χωρίσομε εννοιολογικές ενότητες του λόγου ἢ β) όταν διοκόπτουμε μια φράση,για να προσθέσομε μια συμπλήρωση ἢ μια ἐξήγηση.

6. Το *κόμμα* (,) για να δηλώσομε μικρὸ σταμιάτημα στο διάβασμα, ὅμοιους συνταχτικούς ὅρους ασύνδετους, τις κλητικές, τις δευτερεύουσες προτιάσεις κλπ. Το γράφομε ακόμη και στο αντωνυμικὸ *ὅ,τι*, για διάκριση ἀπὸ το σύνδεσμο *ὅτι*.

7. Τα *διαλυτικά* (·), που τα σημειώνομε πάνω ἀπ' το *ι* ἢ *υ*, για να δηλώσομε ὅτι πρέπει να προφερθεῖ χωριστὰ ἀπ' το προηγούμενο φωνήεν, κι ὄχι ν' αποτελέσει δίψηφο ἢ δίφωνο μαζί-του: *Χα'ι'δευώ, προῦπηρεσία*.

Σημ.: όταν ο τόνος κάνει φανερὴ τη χωριστὴ προφορά, τα διαλυτικά είναι περιττά: *παῖδι*, ἀλλὰ *χάιδι, ρόιδι, πλάι*.

8. Το *ερωτηματικὸ* (?) που το σημειώνομε στο τέλος κάθε ερωτηματικῆς φράσης.

Πῶ σωστὸ είναι να σημειώνεται στην ἀρχὴ ἢ *καὶ* στην ἀρχὴ, όταν (μάλιστα) δὲν ὑπάρχει στην ἀρχὴ της φράσης ερωτηματικὴ λέξη. Αὐτὸ το ἔχουν προτείνει ἢ εφαρμόσει πολλοὶ δικοί-μας, ἀλλὰ και ξένοι στη γλώσσα-τους.

9. Το *θαυμαστικὸ* (!), ὅστερ' ἀπὸ μια λέξη ἢ φράση που φανερώνει θαυμασμό, ἐκπληξή, τρόμο, προσταγῆ.

10. Η *παρένθεση* ( ) κλίνει μια λέξη ἢ μια φράση συμπληρωτικὴ ἢ ἐξηγητικὴ.

11. Τ' **αποσιωπητικά** (.....) που τα χρησιμοποιούμε, όταν θέλουμε να δηλώσουμε πως παραλείψαμε κάποια λόγια.

12. Τα **εισαγωγικά** (« »), όπου κλείνουμε ορισμένα λόγια, που επαναλαμβάνομε ακριβώς όπως ειπώθηκαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΜΕΤΑΛΛΑΓΕΣ ΤΩΝ ΦΘΟΓΓΩΝ

§ 18. Από λόγους φωνητικούς ή ψυχολογικούς οι φθόγγοι παθαίνουν διάφορες μεταλλαγές. Σημειώνονται εδώ οι πίο συχνές.

Μεταλλαγές φωνηέντων. Το δικό-μας γλωσσικό συναίσθημα ενοχλείται από τη **χασμωδία**, δηλαδή την ισόφωνη προφορά δύο ή πióτερων πλαϊνών Φωνηέντων. Μας φαίνεται αντιαισθητικό να πούμε το αρχαιόμορφο **τα ωά, ο αέναος** ή το δικό-μας : **εγώ αηδίασα**. Η προσπάθεια ν' αποφύγομε τη χασμωδία γεννάει διάφορες μεταλλαγές των φωνηέντων, όπως είναι οι ακόλουθες.

I. **Συνίζηση** (δηλαδή η προφορά δύο πλαϊνών φωνηέντων σε μιά συλλαβή): **ά δεια-σα, με-ριά-ζω, μιά, πίο, γιός, κα ρυ-διά, ρο-διά**.

Η νεοελληνική συνίζηση αρχίζει από το δωδέκατο αιώνα και παρουσιάζεται σαν κανονικό φαινόμενο στη λαϊκή γλώσσα. Η σχολική πράξη εμπόδισε τη συνίζηση σε πολλές λέξεις : **σχολείο, βιβλίο, τετραόδιο**.

II. **Σώπασμα** (δηλαδή το χάσιμο αρχικού ή μεσαιού ή τελικού φωνήεντος μιας λέξης): **θ' αργήσεις, τ' όνειρο, σ' άλλους τόπους, τά 'γραφα, (ε)λάφι, (ε)πάνω, (α)μύγδαλο, (η)μέρα. (ο)μιλιά, (υ)στερονός, (η)λιακάδα, (υ)στερ(ι)νός, φέρ(ε)τε, άσ(ε)τε, σ(ι)τάρι, κορ(υ)φή, πάρ(ε)τε**.

Στη θέση του φωνήεντος που σιωπήθηκε βάζομε απόστροφο. Η δυσκολία όμως είναι να πούμε τότε έχομε σώπασμα και πότε όχι. Ας πάρομε λίγα χαρακτηριστικά παραδείγματα, για να καταλήξομε στον κανόνα το ν ε ο ε λ λ η ν ι γ ό.

Λέμε σήμερα ομόνοια, ομάδα, αλλά μ ο ν ι ά ζ ω (όχι : ομοιιά-

ζω). Λέμε ομιλητής, ομιλία, αλλά μιλάω (όχι: ομιλάω). Στον αόριστο τούτα τα δυό ρήματα κάνουν εμόνιασα, εμίλησα (όχι: ομόνιασα, ομίλησα, όπως: όρισα, ορκίστηκα). Θα γράψω λοιπόν: **ποιός σου μιλάει** (χωρίς απόστροφο), **γιατί δέν μονοιάζετε;** (χωρίς απόστροφο). Επίσης λέμε **τού 'λεγα, τού 'φύγα**, αλλά **του μίληδα, μονιάδαμε**. Βλέπομε ότι το τονισμένο αρχικό φωνήεν που ανήκει στο θέμα της λέξης δέν φεύγει. Φεύγει μερικές φορές μ ό ν ο το τονισμένο φωνήεν της αύξησης (**έφυγα, έλεγα**). Ο κανόνας λοιπόν είναι η απόστροφος γράφεται πάνω από το φωνήεν που σιωπήθηκε στη ν ε ο ε λ λ η ν ι κ ή λέξη (άσχετα αν στην αρχαία γλώσσα η λέξη αυτή είχε αυξητικό ή θεματικό φωνήεν που ξέπεσε στα χρόνια-μας).

III. **Συναίρεση** (δηλαδή το φαινόμενο που συγχωνεύονται δυό πλαϊνά φωνήεντα κ' επικρατεί το ένα-τους (το πιό δυνατό): Ακούουν-ακούν, καλοάρεσε-καλάρεσε, δεκαέξι-δεκάξι, χροστώ-χρωστώ, παραέχεις-παράχεις, Δημήτριος·Δημήτρης, το ζώο -το ζο.

IV. **Αφομοίωση**, δηλαδή το φαινόμενο που ένα φωνήεν διαφορετικό απ' το γειτονικό-του, γίνεται ίδιο ή ίδιας φωνής με κείνο: **επάνω-απάνω, έμορφος όμορφος, εργαλειό-αργαλειός, αναβαίνω-ανεβαίνω**.

V. **Ανομοίωση**, (ένα φωνήεν όμοιο με το γειτονικό-του γίνεται διαφορετικό): **έντερα-άντερα, βαλανίδι-βελανίδι**.

§ 19. Μεταλλαγές συμφώνων.

I. **Σώπασμα**. (Σε πολλές λέξεις χάνεται το γ ή άλλο σύμφωνο): **τρώ(γ)ει, λέ(γ)ω, πλά(γ)ι. ρα(γ)ϊζω, πα(γ)ίδι, πρά(γ)μα, σα(γ)μάρι, συ(γ)χωρεμένος**.

II. **Ανάπτυξη**, (δηλαδή το παρουσίασμα ενός ευφωνικού γράμματος):

γ: **έκαιγα, καίγομαι, έκλαιγες, έφταιγε**.

ν: **λύ-ν-ω, δηλώ-ν-ω, δέ ν-ω**.

σ: **σπουργίτης, σφαντάω, στρίποδο**.

III. **Ανομοίωση**, (αλλαγή συμφώνου που πριν ήταν όμοιο με το προηγούμενο ή με το κατοπινό), **λυθρίνι (ερυθρίνος), αλέτρι (άροτρο), γλήγορα (γρήγορα)**.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

§ 20. **Γενικότητες.**—Η νεοελληνική έχει δέκα είδη λέξεις του τις λέμε *μέρη του λόγου*: 1) άρθρα, 2) ουσιαστικά, 3) επίθετα, 4) αριθμητικά, 5) αντωνυμίες, 6) ρήματα, 7) προθέσεις, 8) σύνδεσμους, 9) επιρρήματα και 10) επιφωνήματα.

Τα πρώτα έξι μέρη του λόγου είναι *κλιτά*, δηλαδή αλλάζουν μορφή, ενώ τα τέσσερα τελευταία είναι *άκλιτα*.

Οι μορφές του άρθρου, του ουσιαστικού, του επιθέτου, ορισμένων αριθμητικών και της αντωνυμίας στην κλίση λέγονται *πτώσεις*. Οι πτώσεις είναι τέσσερις: *ονομαστική, γενική, αιτιατική και κλητική* (το άρθρο, μερικές αντωνυμίες και αριθμητικά δέν έχουν κλητική).

Ο τρόπος του σχηματισμού των πτώσεων λέγεται *κλίση*.

Οι λέξεις που σχηματίζουν πτώσεις λέγονται *πτωτικά*. Τα πτωτικά έχουν τρία γένη: αρσενικό, θηλυκό και ουδέτερο και δύο αριθμούς: Ενικό και πληθυντικό.

ΚΛΙΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

1. ΤΟ ΑΡΘΡΟ

§ 21. Η νεοελληνική έχει ένα άρθρο, το οριστικό, που το χρησιμοποιούμε, όταν μιλάμε για *ορισμένο* πρόσωπο, ζώο, πράγμα, φαινόμενο, γεγονός ή για λέξεις περιληπτικές: *αγαπώ τον πατέρα, το σκύλο-μας, κοίταξα το ρολόι, έλαμψε η αστραπή, η Ελλάδα ξαναγεννήθηκε με την Επανάσταση το σταφύλι είναι θρεπτικό φρούτο*.

Η κλίση του άρθρου :

Πτώσεις	αρσ.	θηλ.	ουδ.	
ονομαστ.	ο	η	το	Ενικός
γενική	του	της	του	
αιτιατ.	το(ν)	τη(ν)	το	
ονομαστ.	οι	οι	τα	Πληθυντικός
γενική	των	των	των	
αιτιατ.	τους	τις	τα	

§ 22 Σημειώσεις. 1. Το άρθρο δέν έχει κλητική. Πολλές φορές συνοδεύει την κλητική ένα επιφώνημα : *Αχ, Θέ-μου ! Τι έκανες, βρέ παιδί-μου ! Ω Παναγιά-μου !*

2 Το - ν της αιτιατικής του ενικού αρσενικού και θηλυκού προφέρεται και γράφεται α) μόνο όταν η κατοπινή λέξη αρχίζει από σύμφωνο ψιλό (κ, π, τ, ξ, ψ) ή από φωνήεν : *τον Κώστα, την πέτρα, τον τρόπο, την ξενιτιά, την ψυχή, τον αέρα, την ημέρα, τον έρωτα, την ουρά, τον ουρανό, την ικανότητα.* Αλλά *τη βροχή, το Χρίστο, το Σωτήρη, το γέροντα.*

β) Κάποτε, για να δείξομε σεβασμό, τιμή, κι όταν φωνητικά δέν είναι ανάγκη : *τον Σωκράτη, τον Σολομό, τον Βάγναλη.* (Αυτό το χρώμα το δίνει η παρουσία του ν, γιατί ξεχωρίζει τότε το άρθρο το αρσενικό από το ουδέτερο, μάλιστα όταν και τ' όνομα έχει κατάληξη φωνητικά όμοια με το ουδέτερο : *τον Χατζηδάκη, (το χατζηδάκι).*

γ) Πολλές φορές διατηρούμε το ν αυτό για σαφήνεια *προιμώ τον στερεότερο (τόμο, τοίχο...)* *Προιμώ το(ν) σίγουρο και το(ν) σταθερό (άνθρωπο).*

3. Μερικοί γραμματικοί αναφέρουν για αόριστο άρθρο την αόριστη επιθετική αντωνυμία *ένας—μία—ένα*.

4. *Θέση του άρθρου*. Το άρθρο πηγαίνει πάντα πριν από το ουσιαστικό. Αν μπροστά στο ουσιαστικό υπάρχει επίθετο, αριθμητικό ή αντωνυμία, το άρθρο προηγείται: *ο καλός άνθρωπος*.

Αν το επίθετο βρίσκεται μετά το ουσιαστικό, το άρθρο επαναλαμβάνεται: *ο άνθρωπος ο καλός*. Κάποτε επαναλαμβάνεται το άρθρο και όταν το επίθετο προηγείται: *τον καλό τον άνθρωπο καθένas τον αγαπάει. Τα καλά τα λόγια*.

2. ΤΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ

§ 23. Ουσιαστικά είναι οι λέξεις που δηλώνουν πρόσωπα, ζώα, πράγματα, φαινόμενα, συμβάντα, ιδέες.

Τα ουσιαστικά τα διακρίνομε σε *κύρια* (που δηλώνουν το όνομα ορισμένου προσώπου, ενός ζώου, ενός πράγματος ή μιας ιδέας προσωποποιημένης): *Κώστας, Νίκη, Γιάνης, Μούργος* (όν. σκυλιού), *Πίνδος, Ίηγειός, Αρετή* και σε *κοινά* (που δηλώνουν το είδος του ουσιαστικού): *πουλί, χαρτί, λουλούδι, βιβλίο, πόλεμος, λευτεριά*.

Τα ουσιαστικά, που δηλώνουν στον ενικό, σύνολο από όμοια (κάποτε και ανόμοια) όντα, τα λέμε *περιληπτικά* ή *συνολικά*: *ελαιώνας, τυραννολόι, στρατός, εργατιά, ομάδα, ομάδα, κόμμα, κανονίδι, τουφεκίδι, κόσμος, κοινωνία, μελίσι, σωρός, συντροφιά*.

Συγκεκριμένα, λέμε τα ουσιαστικά, που η ύπαρξή-τους είναι *αισθητή* ή ονόματα προσωποποιημένων ιδεών: *άνθρωπος, σκυλί, τραγούδι, άνεμος, Θεός*.

Αφηρημένα λέμε κείνα που δέν τα αισθανόμαστε, μα τα νοούμε: *καλοσύνη, πείσμα, υπομονή, ξεπεσμός*.

§ 24. Για ευκολία στην κλίση διακρίνομε τα ουσιαστικά σε *ισοσύλλαβα* (που έχουν και στον ενικό και στον πληθυντικό ίδιο αριθμό συλλαβές) και σε *ανισοσύλλαβα* (που έχουν στον πληθυντικό μιά συλλαβή περισσότερο).

§ 25. Έχομε τρεις κλίσεις ουσιαστικών. Η πρώτη κλίση είναι για τ' αρσενικά, η δεύτερη για τα θηλυκά, η τρίτη για τα ουδέτερα.

§ 26. Κλίση πρώτη (αρσενικά).

Παρατηρήσεις. I. Όλα τ' αρσενικά τελειώνουν στην ονομαστική σε —ς.

II. Για να σχηματίσουμε τις άλλες πτώσεις αρκεί ν' αφαιρέσουμε το —ς της ονομαστικής (¹).

III. Τ' αρσενικά τελειώνουν σε **-ας, -ης, -ους, -ες και -ος.**

IV. Στον ενικό οι τρεις τελευταίες πτώσεις είναι ίδιες(¹).

V. Στον πληθυντικό η ονομαστική, η αιτιατική και η κλητική είναι ίδιες(¹).

VI. Η γεν. πληθυντικού όλων των ουσιαστικών χωρίς εξαίρεση τελειώνει σε -ων.

VII. Ο **τόνος**. Στα νεοελληνικά υπάρχει δυνατή τάση ακινησίας του τόνου. Έτσι τα πιότερα ονόματα κρατούν σ' όλες τις πτώσεις τον τόνο στην ίδια συλλαβή όπως είναι στην ονομαστική. Τ' αντιπροτελικότονα μόνο κατεβάζουν τον τόνο τους στην προτελική συλλαβή: **ο άνθρωπος, του ανθρώπου, του ανέμου, του θανάτου.** Τα παραγόμενα όμως από αρχαία τριτόκλιτα (καθώς και τα νεότερα) κρατούν τον τόνο τους στην ίδια συλλαβή: **του γέροντα, του κόρακα.**

Στη γεν. πληθυντικού: α) τα τελικότονα τονίζονται πάντα στην τελική, β) τα προτελικότονα τονίζονται στην προτελική ή στην τελική: **των δρόμων, των ναυτών,** γ) τ' αντιπροτελικότονα τονίζονται στην προτελική: **των ανθρώπων, των αγγέλων, των ανέμων.**

Γενικά λοιπόν ο τόνος ή μένει στην ίδια συλλαβή ή τείνει προς την τελική συλλαβή.

VIII. Από τ' αρσενικά σε **-ας** και σε **-ης** ποιά μένουν ισοσύλλαβα και ποιά γίνονται ανισοσύλλαβα; Αυστηρός κανέ-

---

1) Εξαιρούνται τα σε —ος και κλίνονται διαφορετικά.

νας δεν υπάρχει. Γενικά μόνο έχει διαπιστωθεί ότι όσα υπήρχαν και στην αρχαία γλώσσα (*ταμίας, στρατιώτης, τεχνίτης, φύλακας, κόρακας, πατέρας, έρωτας, χειμώνας*) είναι ισοσύλλαβα. Τα μεταγενέστερα είναι ανισοσύλλαβα: *αμαξάς, παράς, λουκουμάς, κιμάς, ψωμάς, φούρναρης, μεροκαματιάης, καμινάρης*.

Οι περισσότερες εξαιρέσεις τούτου του κανόνα είναι από μεταπλασμό: (*χαλκιάς, σκαφτιάς, βασιλιάς (βασιλεύς—βασιλέας—λιάς)*) ή τύποι ιδιωματικοί *μαθηιάδες, ραφτιάδες, χριστιάδες*.

IX. Τα αρσενικά σε -ους είναι ελάχιστα: νους, ρους, Ιησούς, κι αυτά χωρίς πληθυντικό. Υπάρχουν μερικά οικογενειακά ονόματα τουρκομερίτικων οικογενειών με κατάληξη *ογλους*: *Καμπούρογλου, Τσολάκογλου, Ασίκογλου, Ακογλου*. Απ' τα πióτερα όμως έφυγε το τελικό -ς από αναλογία προς τα ελληνικά αρσενικά οικογενειακά σε -ου: *Οικονόμου, Πάνου, Γεωργίου, Στεφάνου Παπασπύρου*. Άλλα πάλι μετάλλαξαν την κατάληξή-τους σε -ος: *Σάρογλος, Αδαμόγλος*.

X. Όλα τα σε -ες ανεξάρτητα είναι ανισοσύλλαβα: *καφές-καφέδες, μενεξές-μενεξέδες*.

XI. Τα ονόματα σε -ος είναι τα μόνα που κρατούν την αρχαιοελληνική κλίση, μόνο που δέν έχουν, βέβαια, δοτική. Επίσης σιωπήθηκε το τελικό -ν της αρχαίας αιτιατικής: *τον άνθρωπο, τον τίτλο, τον κήπο*. Σπάνια μόνο για ευφώνια το διατηρούν το ν.

Όχι ασήμαντη επίσης παρατήρηση είναι ότι η κλητική ή δεν τελειώνει πάντα σε -ε, αλλά και σε -ο, με τους ακόλουθους κανόνες:

α) Τα αντιπροτελικότονα (βαφτιστικά, οικογενειακά και κοινά) έχουν κλητική σε -ε: *Μανέλαε, Αλέξαντρε, Πετρόχειλε, Θωμόπουλε, Κόκκινε, Δάσκαλε, θάνατε, πλάτανε, διάβολε, ξάδερφε*.

β) Τα προτελικότονα κύρια ονόματα λήγουν σε -ο: *Αλέκο, Πέτρο, Νίκο, Γαλέο, Βιτζηλαίο, Μαλέρο*.

γ) Τα προτελικότονα κοινά έχουν κατάληξη -ε: *λύκε, ύπνε, λόγε, τάφε*.

δ) Τα τελικότονα βαφτιστικά έχουν κλητική σε -ό: Δημητρό, Νικολό, Γιαννακό, Γιαννιό.

ε) Τα τελικότονα οικογενειακά και κοινά λήγουν σε -έ: *Σολομέ, Γιανιέ, Βιζυηνέ, αδερφέ, γιατρέ, Θεέ, λαέ, ποταμέ, γιέ, πεθερέ, ουρανό*.

Παραδείγματα ονομάτων που κλίνονται σύμφωνα με τον πίνακα :

1. Μάρτυρας, δαίμονας, φύλακας, κόρακας, πίνακας, γέιτονας, άντρας, γέροντας, μήνας, ελαιώνας, ήρωας, έρωτας, κλητήρας, χειμώνας, έλληνας, αέρας.

2. Παπάς, βασιλιάς, γαλατάς, μυλωνάς, μασκαράς, μυταράς, ψωμάς, αμαξάς, χαλβάς, μπακλαβάς, παράς, λουκουμάς, πασάς, χαλκωματάς.

3. Χωριάτης, κλέφτης, αφέντης, ναύτης, καθρέφτης, χτίστης, ψεύτης, επισκέπτης, τεχνίτης, φοιτητής, μαθητής, καθηγητής, χορευτής, στρατιώτης, νησιώτης, Βολιώτης.

4. Περιβολάρης, κατεργάρης, φούρναρης, χαμάλης, μπακάλης, μουσαφίρης, σκουπιδιάρης, καφειτζής, βιολιτζής, χατζής, χανιτζής, βλάμης, μεροκαματιάρης, μανάβης.

5. Νους, ρους, Ιησούς, (χωρίς πληθυντικό).

6. Κεφτές, καναπές, μιναρές, χασές, γλεντζές, λεκές, τενεκές, πανσές, μενεξές, μπαξές, κετσές, φιδές.

7. Φίλος, θάνατος, άνεμος, δράκος, καπετάνιος, άγγελος, σκύλος, κάμπος, ύπνος, πλάτανος, χάρος, τόπος, τρόπος, χρόνος, κόσμος, πόνος πόλεμος, δάσκαλος, ήλιος, κίνδυνος, περίπατος, λόγος, κρότος θόρυβος, φόβος, φόνος, εχθρός, γιατρός, λαγός, γονιός, θεός, ποταμός, ουρανός, θυμός, καπνός, φακός, καιρός, γλυτωμός, ερχομός, ξεσηκωμός, χαμός.

Η κλίση των αρσενικών:

Πτώσεις	1	2	3	4	5	6	7
Όνομαστ.	πατέ-ρ	ψα-ρά-φι	ει-γά-τ	ει-θα-ρά-β	πα-π	εί-ρα-κα	ει-λί-κ
Γενική	«	ή-«	«	«	ή-«	ή-«	ή-«
Αιτιατική	«	ή-«	«	«	ή-«	ή-«	ή-«
Κλητική	«	«	«	«	«	«	«
Όνομαστ.	ει-«	ει-ρά-«	ει-«	ει-ρά-«	ει-ρά-«	ει-ρά-«	ει-λί-κ
Γενική	«	«	«	«	«	«	«
Αιτιατική	«	«	«	«	«	«	«
Κλητική	«	«	«	«	«	«	«

Ενικός

Πληθυντικός

§ 27. Κλίση δεύτερη (θηλυκά)

Παρατηρήσεις. I. Η έλλειψη τελικού -ς χαρακτηρίζει τα θηλυκά (εξαιρούνται τ' αρχαιοκλίτα σε -ος).

II. Η γενική σχηματίζεται με την πρόσθεση ενός τελικού -ς : *της μητέρας, της βροχής.*

III. Η γενική πληθυντ. τελειώνει πάντα σε -ων.

IV. Η αιτιατική και η κλητική του ενικού και του πληθυντικού είναι πάντα ίδιες με την αντίστοιχέ-τους ονομαστική.

V. Τα θηλυκά σε -ος κλίνονται όπως και τ' αρσενικά με την ίδια κατάληξη : *η οδός, η μέθοδος, η πρόσδος.*

VI. Η γενική πληθυντικού σπάνια σχηματίζεται στα γνήσια νεοελληνικά θηλυκά. Δέ λέμε π. χ. : *των βασιλοπιτών, των κουμποτριπών, των μυλοπειρών, των σαπουνοφουσκών.* Μα και στα προερχόμενα από τ' αρχαία ελληνικά λιγότευει όσο πάει η χρήση της γενικής πληθυντικού. [Ο λαός την αποφεύγει με μια ισοδύναμη διαφορετική έκφραση ή με διαφορετική σύνταξη. Σε μερικά μέρη έχει αρχίσει (Κέρκυρα κτ' αλλού) η αντικατάστασή-της με την αντίστοιχη προθετική φράση : *η φτώχεια απ' τα χωριά (= των χωριών)]. Δέμε οι χαρές, η οργή, αλλά όχι των χαρών, των οργών.*

VII. Τονισμός της γενικής πληθυντικού των θηλυκών σε -α και -η (βλ. πίνακα αρ. 1 και 3).

α) τα τελικότονα τονίζονται στην τελική : *των βροχών.*

β) τα δισύλλαβα προτελικότονα τονίζονται στην τελική : *των γλωσσών, φλογών, πλακών, μοιρών, τριχών, φλεβών, ριζών, σφαιρών, χωριών, ωρών.*

γ) Τ' αντιπροτελικότονα, που προέρχονται από πρωτόκλιτα της αρχαίας, τονίζονται στην τελική κρατώντας τον αρχαίο τονισμό : *των θαλασσών, τραπεζών, ερευνών, ηλικιών, αληθειών, δημοπρασιών, βασιλισσών, θεωριών.*

δ) Τ' αντιπροτελικότονα, που προέρχονται από αρχαία προτελικότονα ή τελικότονα τριτόκλιτα, τονίζονται στην προτελική : *των μητέρων, ταυτοτήτων, σωλήνων, εφημερίδων.*

Η κλίση των θηλυκών

	1	2	3	4	5	6	7
Πτώσεις							
Ονομαστ.	ώφ - α	οκ - ά	βροχ - ή	πόλ - η	Μέλπ - ω	αλέπ ού	οδ - ός
Γενική	» - ας	» - άς	» - ής	» - ης	» - ως	» - ούς	» - ού
Αιτιατική	» - α	» - ά	» - ή	» - η	» - ω	» - ού	» - ό
Κλητική	» - α	» - ά	» - ή	» - η	» - ω	» - ού	» - ός
Ονομαστ.	» - ες	» - άδες	» - ές	» - εια	» - ω	» - ούς	» - οί
Γενική	» - ών	» - άδων	» - ών	» - εων	» - ω	» ούων	» - ών
Αιτιατική	» · ες	» - άδες	» · ές	» - εια	» - ω	» - ούς	» - ούς
Κλητική	» · ες	» - άδες	» · ές	» · εια	» - ω	» - ούς	» - οί

Ενικός

Πληθυντικός

Πάνω σ' αυτά κλίνονται αντίστοιχα και τ' ακόλουθα :

1. Χώρα, αιτία, άμαξα θάλασσα, κακία, εκκλησία, πείνα, ελπίδα, φροντίδα, πλάκα, νύχτα, μαρίδα, φλέβα, κατάρα, δουλειά, ζημιά, χαρά, αγορά, γυναίκα, μηλιά.

2. γιαγιά, μαμά, μάνα, κυρά, νταντά, θειά.

3. ευχή, νίκη, δίκη, τέχνη, τύχη, ανάγκη, στάνη, βλάβη, γνώμη, λύπη, αρχή, αδελφή, τιμή, τροφή, προσευχή, ψυχή, πηγή, βοή, βροντή, συμβουλή.

4. τάξη, πράξη, στάση, κίνηση, περίσταση, άρνηση, θέση, σκέψη, γνώση, λέξη, σχέση, τάση, φράση, αίσθηση.

Μερικοί προτείνουν τον εφτανησιώικο πληθυντικό των τέτοιων ονομάτων : **λέξεις, πράξεις, αίσθησεις, εντύπώσεις, δύνάμεις**, όπως γράφει ο Σολομός, κι όπως όλοι λέμε **βρούδες, πλύδες...**

5. Χρύσω, Αργυρώ, Ξάφω, (=Χρυσάφω), Ρόδω, Ασήμω, Σμάφω, Αφροδω, Μαριγώ, Κρινιώ, Δέσπω, Ελέγκω.

6. μα'ιμού, γαλατού, γλωσσού, φουβού καπελού, κουρελού, υπναρού, αυγουλιού.

7. έρημος, μέθοδος, υπάλληλος, δακτυλογράφος, κιβωτός, άβυσσος, διάμετρος, λεωφόρος.

§ 28. Κλίση τρίτη (ουδέτερα).

Παρατηρήσεις. I. Οι καταλήξεις που χαρακτηρίζουν τα νεοελληνικά ουδέτερα είναι **-ο** και **-ι**.

II. Από τ' αρχαία ελληνικά διατηρήθηκαν αρκετά ουδέτερα σε **-α** και **-ος**, και σύμφωνα μ' αυτά κλίνονται και πολλά νεότερα μ' αυτές τις καταλήξεις.

III. Τα ουδέτερα έχουν την ονομαστική, αιτιατική και κλητική ίδιες.

IV. Η γενική πληθυντικού τελειώνει πάντα σε **-ων**.

V. Μερικά ουδέτερα έχουν κατάληξη **-υ**, αλλά κλίνονται όπως και τα σε **ι**, κρατώντας το **-υ** : **το βράδυ -τα βράδυα, δάκρυ δάκρυα, δίχτυ-δίχτυα, στάχυ-στάχυα**.

VI. Μερικών ουδετέρων σε **-γι** (κομπολόγι, φαγί, μυρολόγι, ρολόγι) φεύγει το **-γ-** στην ονομαστική, αιτιατική και κλητική του ενικού. Έτσι λέμε : **το ρολόι**, αλλά **του ρολογιού**

τα ρολόγια. Τον κανόνα τούτον ακολουθεί και η ξενική λέξη **τσάι.**

VII. Τα ουδέτερα υποκοριστικά σε **-άκι** και **-ούλι** κανονικά σχηματίζουν τη γενική του ενικού και του πληθυντικού με τον αντίστοιχο μη υποκοριστικό τύπο: **το πουλάκι, του πουλιού, των πουλιών, το αυγούλι, του αυγού, των αυγών.** Όσα όμως ουδέτερα μ' αυτές τις καταλήξεις δέν έχουν υποκοριστική σημασία, σχηματίζουν κανονικά όλες τις πτώσεις: **το πεζούλι, του πεζουλιού, του σπανακιού, των μπαμπακιών, των μαρουλιών.**

Όμοια κλίνονται τ' ακόλουθα.

1. ξύλο, σίδηρο, δάχτυλο, εργαλείο, σύκο, πρόβατο, χόρτο, κόκκαλο, πλοίο, έργο, φτερό, πιστό.

2. σπίτι, δόντι, καλάθι, μονοπάτι, ελάφι, καράβι, κουτάλι, μολύβι, τραπέζι, αρνί, παιδί, κλειδί.

3. σπιτάκι, ποδάκι, κλειδάκι, αυγουλάκι, παιδάκι, χαρτάκι, αγγελάκι, γεράκι, τραπεζάκι.

4. κέρδος, βάθος, πλάτος, ύψος, μάκρος, άλσος, γένος, έθνος, χρέος, άνθος, μέρος, είδος, λάθος.

5. κάψιμο, σβήσιμο, τρέξιμο, βρέξιμο, βάψιμο, ράψιμο, γράψιμο, φέρσιμο, δόσιμο.

6. χώμα, σώμα, αίμα, χτήμα, όνομα, φύτεμα, χρώμα, κλήμα, κλίμα, θέμα, αίνιγμα, ποίημα.

7. τέρας, πέρας.

Η κλίση των ουδετέρων

Πτώσεις	1	2	3	4	5	6	7
Ονομαστ.	ρούγ-ο	μάτ-ι	πουλ-άκι	ιάσ-ος	σκάψ-ιμο	στόμ-α	5α-30α
Γενική	» -ου	» ιού	» ιού	» -ους	» ήματι	501α	»
Αιτιατική	» -ο	» -ι	» άκι	» -ος	» ιμο	» -α	»
Κλητική	» ο	» -ι	» άκι	» -ος	» ιμο	» -α	»
Ονομαστ.	» -α	» -ια	» άκια	» -η	» ήματα	» -ατα	» -ατα
Γενική	» -ων	» -ιών	» -ιών	» -ών	» ήμάτων	» -άτων	» -άτων
Αιτιατική	» -α	» -ια	» άκια	» -η	» ήματα	» -ατα	» -ατα
Κλητική	» -α	» -ια	» άκια	» -η	» ήματα	» -ατα	» -ατα

Ενικός

Πληθυντικός

ΑΝΩΜΑΛΙΕΣ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΩΝ

§ 29. Α) **Άκλιτα**. Μερικές ξενικές λέξεις δέν έχουν αφομοιωθεί στη γλώσσα μας και μένουν αμετάβλητες σ' όλες τις πτώσεις του ενικού και του πληθυντικού : ο *σοφέρ*, ο *Αδάμ*, ο *Ρουσό*, ο *Ροσίτι*, η *Ιερουσαλήμ*, το *αμπαζούρ*, το *πουλόβερ*, το *κονιάκ*, το *γιότι*, το *τράμ*, το *άλφα*, το *σίγμα*, το *Πάσχα*, το *Κάρδιφ*, το *αριφισιέλ*, το *μπετόν*, το *ταμπόν*, το *σιυλό*, το *τράστ*, και άλλα. Κάποτε κάποτε ακούμε όμως τα *μπετά*, τα *ιράμια*, του *κονακιού*, του *ταξιού*.

Β) **Αρχαιοκλιτα**. Η λογία παράδοση και το Σχολείο εμπόδισε την ολοκληρωτική προσαρμογή πολλών ονομάτων στην κλίση τη νεοελληνική.

I. το *καθεστώς*, ο *ενεστώς*, το *γεγονός*, το *φωνήεν*, το *όν*, το *πάν*, το *προΐόν*, το *παρελθόν*, το *παρόν*, το *μέλλον*, το *καθήκον*, το *συμφέρον*, το *σύμπαν*.

II. Μερικών προερχομένων απ' τ' αρχαία σε -εως ο ενικός αφομοιώθηκε με τη νεοελληνική κλίση, αλλά ο πληθυντικός έμεινε αναφομοίωτος : *συγγραφέας*, *εισαγγελέας*, *κουρέας*, *διανομέας*.

Μερικά όμως τέτοια απ' το δωδέκατο αιώνα κ' εδώ παρουσιάζονται με συνίζηση των καταληκτικών φωνηέντων και σχηματίζουν κανονικά τον πληθυντικό : *βασιλιάς* (*βασιλεύς-βασιλέας*), *γραφιάς*, *σκαφτιάς*, (*σκαφτιάδες*, *γραφιάδες*, *βασιλιάδες*).

III. Την αρχαιότροπη γενική των αρχαίων τριτοκλίτων θηλυκών σε -ις, -εως χρησιμοποιούν ακόμη μερικοί μορφωμένοι, από σχολική επίδραση : *της πόλεως*, *της καταστάσεως*, *της ενσιάσεως*, *της πράξεως*, *της Κυβερνήσεως* (ενώ θα 'πρεπε για τον ίδιο λόγο-τους να πούνε και *νερό της βρύσεως* (κι όχι *της βρύσης* που λένε μαζί με το λαό).

Γ) **Δειψά**. I. οι φράσεις : του *κάκου*, *λογής-λογής*, *λογιών*.

II. οι λέξεις : το *δειλί* (το *δειλινό*), το *πρωί* (το *πρωινό*).

III. Ονόματα που έχουν μόνο ενικό :

Τ' αρσενικά νεοελληνικά σε -μός : *ερχομός, πεθαιμός, χαμός, πηγαίμός, χαλασμός*.

Πολλά τοπωνύμια : *Βόλος, Τρίκερι, Τρίπολη, Αίγιο*.

Ονόματα γιορτών : *Πάσχα, Δαμπερή, Τριώδι*.

Λέξεις όπως : *γής, διάβα, μηδέν, τάραχος, κύρος, ύφος, βήχας, κόστος*.

IV. Ονόματα που έχουν μόνο πληθυντικό : *ρέστα, περιχωρα, προάλλες, επίχειρα, ήπατα, σύγκαλα, άρματα, γεράματα, γηρατειά, έγκατα, μάγια, πρόθυρα, σωδικά, τρεχάματα, λιανά (=χρήματα). Κανάλια, Καρουσάδες, Στανιάτες, Ψηλαλώνια, Σπέτσες, Χριστιούγεννα*.

Δ) Ονόματα με διπλό πληθυντικό

ο βάτος	— οι βάτοι	και	τα βάτα
ο βράχος	— οι βράχοι	»	τα βράχια
ο γκρεμνός	— οι γκρεμνοί	»	τα γκρεμνά
ο δεσμός	— οι δεσμοί	»	τα δεσμά
ο ζυγός	— οι ζυγοί	»	τα ζυγά
ο καπνός	— οι καπνοί	»	τα καπνά
ο λαιμός	— οι λαιμοί	»	τα λαιμά
ο λόγος	— οι λόγοι	»	τα λόγια
ο ναύλος	— οι ναύλοι	»	τα ναύλα
ο ουρανός	— οι ουρανοί	»	τα ουράνια
ο σκελετός	— οι σκελετοί	»	τα σκελετά
ο φάκελος	— οι φάκελοι	»	τα φάκελα
ο χρόνος	— οι χρόνοι	»	τα χρόνια

Από τους πληθυντικούς αυτούς τους παράλληλους άλλοι διαφέρουν μεταξύ-τους μόνο σ' εννοιολογικό χρώμα : ναύλοι—ναύλα, φάκελοι—φάκελα, γκρεμοί—γκρεμά : άλλοι έχουν διαφορετική σημασία : δεσμοί=ηθικές σχέσεις, δεσμά=φυλακή, τιμωρία, περιορισμός, ποινή.

3. ΕΠΙΘΕΤΑ

§ 30. α) **Επίθετα** λέμε τις λέξεις που δηλώνουν το ποιόν του ουσιαστικού που συνοδεύουν.

β) Τα επίθετα συμφωνούν στο γένος, στην πτώση και στον αριθμό με το ουσιαστικό που συνοδεύουν. Γι' αυτό κανονικά το κάθε επίθετο έχει τρία γένη.

γ) Γενικά τα επίθετα κλίνονται όπως και τα ουσιαστικά που έχουν τις ίδιες καταλήξεις.

δ) Τα αρσενικά επίθετα σε -ύς (-ής) κλίνονται σαν τα ουσιαστικά σε -ός.

ε) Ο βασικός τόνος μένει αμετακίνητος σ' όλες τις πτώσεις του ενικού και του πληθυντικού.

Πίνακας των επιθέτων

	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
1	καλ-ός	καλ ή	καλ-ό
2	νέ-ος	νέ-α	νέ-ο
3	γλυκ-ός	γλυκ-ιά	γλυκ-ό
4	ζηλιάρ-ης	ζηλιάρ-α	ζηλιάρ-ικο
5	βαρ-ύς	βαρ-ιά	βαρ-ύ
6	σταχτ-ής	σταχτ-ιά	σταχτ-ί
7	φαγ-άς	φαγ-ού	φαγάδ-ικο

Αντίστοιχα κλίνονται τ' ακόλουθα :

1. λευκός, μεγάλος, ψηλός, ταπεινός, γαληνός, αθάνατος.
2. πλούσιος, κρύος, παλιός, άγιος, άγιος, άξιος, σιδερένιος.

3. ξανθός, νηστικός, κακός, μαλακός, ευγενικός.
4. κλαψιάρης, παραπονιάρης, κυνηγάρης, μουμούρης.
5. μακρύς, βαθύς, παχύς, πλατύς, φαρδύς, ελαφρύς.
6. θαλασσίης, κανελής, βυσσινής, καφετής, ουρανής.
7. πολυλογάς, μυταράς, φωνακλάς, υπναράς, λογάς.

§ 31. **Πορατηρήσεις.** I. Τα εθνικά ονόματα προσώπων εκφράζονται με ουσιαστικό, όχι μ' επίθετο : **ο ελβετός πρόξενος, ο τούρκος υπουργός** (όχι **ο ελβεικός, ο τουρκικός**).

II. Το επίθετο **πολύς** κλίνεται λίγο ανώμαλα.

εινός	}	ον.	ο πολύς	η πολλή	το πολύ
		γεν.	του πολλού	της πολλής	του πολλού
		αιτ.	τον πολύ	την πολλή	το πολύ
		κλητ.	—	—	—

πληθυντ.	}	ον.	οι πολλοί	οι πολλές	τα πολλά
		γεν.	των πολλών	των πολλών	των πολλών
		αιτ.	τους πολλούς	τις πολλές	τα πολλά
		κλητ.	—	—	—

III. Τ' αρχαία τριτόκλιτα επίθετα (**ευγενής, ευλαβής, ασθενής, αληθής, ψευδής, πλήρης κλπ.**) είναι πολύ σπάνια. Ο λαός μας, ακόμη και στα πνευματικά κέντρα, τους δίνει ομαλότερη κατάληξη ή χρησιμοποιεί στη θέση τους άλλο συνώνυμο επίθετο : **ευγενικός, ευλαβικός (ή θρησκος ή θρησκευόμενος), ασθενικός (ή άρρωστος), αληθινός (ή γνήσιος), ψεύτικος, γεμάτος.**

IV. Λίγα επίθετα (που τα χρησιμοποιούμε κάποτε και σαν ουσιαστικά) σε-ης, σχηματίζουν το θηλυκό σε-ισσα, και το ουδέτερο σε-ικο : **μακαρίτης, -ισσα, -ικο, λεβέντης, σακάτης, χωριάτης.**

V. Μερικών επιθέτων σε -ης, το θηλυκό έχει δύο ή τρεις παράλληλους τύπους, (με διαφορετικό χρώμα τον καθένα τους) : **μαυρομάτης, μαυροματού ή μαυροματούσα ή μαυρομάτα. Ξανθομάλλης, ξανθομάλλα, ξανθομαλλού, ξανθομαλλούσα. Γιαΐτανοφρύδα, -γιαΐτανοφρυδού -γιαΐτανοφρυδούσα.**

VI. Λίγα επίθετα είναι τριγενή και μονοκατάληχτα :

βλάκας. (Πολλές φορές, όταν μάλιστα είναι ανάγκη να διακρίνομε το γένος, χρησιμοποιούμε το συνώνυμο **κ ο υ τ ό ς**, που έχει και κάποια ελαφρότερη απόχρωση).

VII. Μερικά επίθετα χρησιμοποιούνται μόνο σ'ένα γένος: κοκκινογένης, μαυρομούστακος, μουστακαλής, περδικόστηθη, βυζανιάρικο.

VIII. Τα θηλυκά επίθετα σε **-ιά** (βλ. πίνακα αρ. 3) στον πληθυντικό διώχνουν το **-ι**: **φτωχές, γλυκές, ξανθές.**

IX. Από τα τελικότονα επίθετα σε **-ός** σχηματίζουν το θηλυκό σε **-ιά** (όχι **-η**) **α**) όσα προέρχονται από αρχαιοκλίτα σε **-υς** (γλυκύς, γλυκός, βαθύς-βαθιός), **β**) από δευτερόκλιτα σε **-ος** της αρχαίας μερικά ομοιώθηκαν ύστερα προς τα σε **-ύς**, και από το συναιρεμένο θηλυκό σε **-(ε)ιά** σχημάτισαν το αρσενικό σε **ιός** (μακρός - μακρύς - μακριός, ελαφρός - ελαφρύς - ελαφριός), **γ**) μερικά άλλα σχηματίστηκαν από αναλογία προς τα κανονικά σε **-ιά** (κακιά, ευγενικιά ξανθιά, μαλακιά).

ΠΑΡΑΘΕΤΙΚΑ

§ 32 Η ιδιότητα, που φανερώνει το επίθετο, δέν είναι πάντα στον ίδιο βαθμό. Ένα ουσιαστικό μπορεί να έχει μια ιδιότητα σε βαθμό μικρότερο, ίσο ή μεγαλύτερο από ένα άλλο ουσιαστικό. Ένα τραπέζι π.χ. μπορεί να είναι λιγότερο, το ίδιο ή περισσότερο ακριβό, μεγάλο, γερό... από ένα άλλο. Έτσι έχουμε τρεις β α θ μ ο ύ ς στα επίθετα: το **θετικό**, το **συγκριτικό** και τον **υπερθετικό**. Θετικός βαθμός είναι το απλό επίθετο: **νέος, σοφός**. Ο συγκριτικός βαθμός σχηματίζεται με δύο τρόπους. α) βάζομε πριν απ' το επίθετο το επίρρημα **πιό**: **πιό νέος, πιό σοφός**. β) Μεταλλάζομε την κατάληξη του επιθέτου με την κατάληξη **-τερος -τερη -τερο**: **ζωηρότερος, σοφότερος, νεότερος, βαρύτερος**.

Η κατάληξη **-ότερος** γράφεται **π ά ν τ α** με **ο** (ποτέ με **ω**).

Ο σχετικός υπερθετικός βαθμός σχηματίζεται με το αντίστοιχο άρθρο και τον αντίστοιχο συγκριτικό: **ο πιό σοφός, ο σοφότερος**.

Ο απόλυτος υπερθετικός σχηματίζεται με πολλούς τρόπους :

α) μονολεχτικά, με την κατάληξη *-τατος* (-ότατος, -ύτατος) *νοστιμότατος, γλυκύτατος β)* με επίρρημα και το θετικό βαθμό του επιθέτου : *πολύ, εξαιρετικά, ελάχισια φρόνιμος γ)* με επανάληψη του θετικού δυό φορές : *άσπρος-άσπρος, ζεστή-ζεστή, κοντός-κοντός δ)* με ένα emphaticό ή αυξητικό πρόθημα στο επίθετο : *καταγάλανος, καταπράσινος, καιάξανθος, ολάσπρος, ολοζώντανη, ολόλευκα. Θεοσκότεινος, θεόγυμνος, θεόστραβος. Τρισχαριτωμένος, τειράπαχη κότα, πεντάρφανος, χιλιόκαλος, μυριόκαλος. Πανάρχαιος, πανάκριβος, παμπάλαιος ε)* με την αντικατάσταση του επιθέτου από ένα ουσιαστικό. *Θεός κρασί, τρέλλα τόπος, θαύμα ποίημα, χαρακτήρας όνειρο, διαμάνι άνθρωπος, γυναίκα άγγελος, καλλιτέχνημα βιβλίο, αηδόνι φωνή, σπιτι φούρνος.*

Ο δεύτερος όρος στη σύγκριση εκφράζεται με την πρόθεση *από* ή *παρά*.

Ο Γιώργος είναι πιό νέος από τον Πέτρο.

» » » » » *παρά ο Πέτρος*

Προτιμώ τούτον από τον άλλο.

» » *παρά* » »

Καλύτερα μιάς ώρας ελεύθερη ζωή

παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή.

Προτιμώ να πεθάνω λεύτερος παρά να ζήσω σκλάβος.

Τα νεότερα καθώς και τα ξενικής καταγωγής επίθετα σχηματίζουν μόνο περιφραστικά παραθετικά : *πιό καλόβολος, θρησκος, παραπονιάρης, ζηλιάρης, μακαρίτης, καπάτσος, ντόμπρος, ντελικάτος, φίνος, γαλανιόμος.*

Θέση του επιθέτου. Κανονικά το επίθετο πηγαίνει πριν απ' το ουσιαστικό : *γλυκός καιρός, μεγάλη πολιτεία, ακούραστος άνθρωπος.* Κάποτε όμως πηγαίνει μετά το ουσιαστικό, μάλιστα όταν δέν υπάρχει άρθρο : *ένας τοίχος πράσινος, άνθρωπος κακός.* Σπάνια γίνεται αυτό και σε σύναρθρο ουσιαστικό, μα τότε το άρθρο επαναλαμβάνεται και στο επίθετο : *ο άνθρωπος ο καλός, το χαρτί το χοντρό.*

§ 33. Ανώμαλα παραθετικά.

Θεικός	Συγκριτικός	Υπερθετικός
κακός	χειρότερος	—
πολύς	περισσότερος ή πιότερος	—
γέρος	γεροντότερος	—
απλός	απλούστερος	απλούστατος
λίγος	λιγότερος	ελάχιστος
μικρός	λιγότερος	ελάχιστος
μεγάλος	μεγαλύτερος	—
καλός	καλύτερος	άριστος
κάτω	κατώτερος	κατώτατος
απάνω	ανώτερος	ανώτατος
—	υπέρτερος	υπέρτατος
—	προτιμότερος	—
—	προγενέστερος	—
—	μεταγενέστερος	—
—	πρωτύτερος	—
αθάνατος	—	—
ξύλινος	—	—
τωρινός	—	—
μισός	—	—

4. ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ

§ 34. Αριθμητικά λέμε τις λέξεις που δηλώνουν αριθμό, ορισμένο ποσό.

§ 35. Έχουμε οχτώ είδη αριθμητικά α) απόλυτα, β) ταχτικά, γ) πολλαπλασιαστικά, δ) αναλογικά, ε) μοιραστικά, ς) κλασματικά, ζ) ουσιαστικά, η) επιρρήματα.

Α) **Απόλυτα** αριθμητικά είναι κείνα που δηλώνουν πόσο είναι το πλήθος των ουσιαστικών που μετρήθηκαν: *τρία βιβλία, δώδεκα στρατιώτες, χίλιοι τρόποι*. Τ' αριθμητικά τούτα τα λέμε **απόλυτα**, γιατί ο αριθμός-τους είναι απεριόριστος.

Τ' απόλυτα αριθμητικά είναι γενικά άκλιτα. Κλινόνται μόνο τ' ακόλουθα: *ένας -μία -ένα, τρεις -τρία, τέσσερις -τέσσερα*, τ' απόλυτα των εκατοντάδων: *διακόσιοι, τρακόσιοι, τετρακόσιοι, πεντακόσιοι, εξακόσιοι, επτακόσιοι, οχτακόσιοι, ενιακόσιοι, χίλιοι-χίλιες-χίλια, εκατομμύριο, δισεκατομμύριο, τρισεκατομμύριο*.

Σημ. Οι γραμματικές έχουν τ' αριθμητικά μέσα στο κεφάλαιο των επιθέτων. Αυτό δέν είναι σωστό. Τ' αριθμητικά είναι ξεχωριστό μέρος του λόγου, όχι πάντα επίθετο, αλλά και ουσιαστικό και επίρρημα, κ' έχει μερικά δικά-του γραμματικά χαρακτηριστικά.

Η κλίση των αριθμητικών *ένας, τρεις, τέσσερις*.

Πρόθεσις	αρθ. θηλ. ουδ.		αρθ. και θηλ. ουδ.		αρθ. και θηλυκό ουδέτερο		
	αρθ.	θηλ. ουδ.	αρθ. και θηλ.	ουδ.	αρθ. και θηλυκό	ουδέτερο	
ονομ.	ένας	μιά	ένα	τρεις	τρία	τέσσερις	τέσσερα
γεν.	ενός	μιάς	ενός	τριών	τριών	τεσδάρων	τεσδάρων
αιτ.	ένα(ν)	μιά	ένα	τρεις	τρεις	τέσσερις	τέσσερα

Τα υπόλοιπα κλιτά απόλυτα κλίνονται σύμφωνα με τα ουσιαστικά που έχουν τις ίδιες καταλήξεις.

Τα σύνθετα αριθμητικά κλίνονται μόνο κατά το κλιτότους συνθετικό: *των εβδομήντα τεσσάρων, των εκατό(ν)-τριών, εκατό(ν) μία.*

Β) **Ταχτικά** λέμε τ' αριθμητικά που δείχνουν την αριθμητική σειρά ή τάξη ή θέση των ουσιαστικών.

Τα ταχτικά σχηματίζονται από τ' απόλυτα με την κατάληξη *-ος, -τος, -στός*. Τα ταχτικά δεύτερος, έβδομος και όγδοος παίρνουν την κατάληξη *-ος*. Τα υπόλοιπα ταχτικά ως το δέκατος ένατος παίρνουν την κατάληξη *-τος*. Από το εικοστός και πέρα όλα τ' άλλα ταχτικά των δεκάδων, εκατοντάδων, χιλιάδων κλπ. παίρνουν την κατάληξη *-στός*: *τριακοστός, εκατοστός, εξακοσιοστός, χιλιοστός, δισεκατομμυριοστός...*

Τα ταχτικά τα γράφομε ολόγραφα (με λέξεις) αλλά και με αριθμούς (αραβικούς ή λατινικούς) προσθέτοντας μετά μια τελεία: 3=III=τρία, 3.=III.=τρίτος, ·η, ο. Τον 4. αιώνα =τον IV. αιώνα=τον τέταρτον αιώνα.

Γ) Τα **πολλαπλασιαστικά** αριθμητικά δείχνουν από πόσα απλά μέρη αποτελείται το ουσιαστικό. Σχηματίζονται απ' τ' απόλυτα με την κατάληξη *-πλός, -πλή, -πλό*, και κλίνονται σαν τα ομοιοκατάληχτα επίθετα: *διπλό ψωμί, τριπλό σύρμα, διπλό σεντόνι, διπλή κουβέρτα, τριπλό νήμα, τριπλή κλωστή.*

Δ) Τ' **αναλογικά** αριθμητικά δείχνουν την αναλογική σχέση δύο ποσών. Σχηματίζονται απ' τ' απόλυτα με την κατάληξη *-πλάσιος, πλάσια, -πλάσιο* και κλίνονται σαν τα επίθετα με τις ίδιες καταλήξεις: *τούτο είναι διπλάσιο από κείνο. Τριπλάσιος κόπος.*

Επειδή τ' αναλογικά δείχνουν σύγκριση, ο δεύτερος όρος εκφράζεται, όπως και στα επίθετα, με την πρόθεση **από**: *αυτός είναι διπλάσιος από μένα.*

Στη θέση των αναλογικών χρησιμοποιούμε κάποτε τη φράση: *τόσες φορές μεγαλύτερος (ή πιο μεγάλος) από...*

Ε) **Μοιραστικά ή διανεμητικά** λέμε τ' αριθμητικά που δηλώνουν το μείρασμα, τη διανομή.

Τα μοιραστικά εκφράζονται με δυό τρόπους:

α) με την πρόθεση *από* και το αντίστοιχο απόλυτο :

πήραμε από τρία βιβλία και φύγαμε χαρούμενοι.

Τους μοίρασα απο ένα πιάτο φαί.

Κάποτε, όταν το ρήμα δείχνει μοίρασμα, παραλείπεται η πρόθεση : *Μας μοίρασαν μισή οκά μπιζέλια.*

β) με την επανάληψη του αντίστοιχου απόλυτου δυό φορές : *μπήκαν δυό δυό στη γραμμή. Πέντε πέντε τα σήκωνε τα παιδιά.*

ς) **Κλασματικά** λέμε τ' αριθμητικά που χρησιμοποιούμε στα κλάσματα. Τον αριθμητή τον εκφράζουμε με απόλυτο ουδέτερο αριθμητικό, και τον παρονομαστή με ταχτικό : $\frac{3}{4}$ *τρία τέταρτα*, $\frac{1}{5}$ *ένα πέμπτο.*

Ζ) **Ουσιαστικά** λέμε τα παράγωγα αριθμητικά με περιληπτική σημασία. Σχηματίζονται απ' τ' απόλυτα με ορισμένες καταλήξεις.

α) Τα ουσιαστικά σε *άδα* δηλώνουν περιληπτικά τον αριθμό των μονάδων που συναποτελούν το ουσιαστικό : *μια δωδεκάδα τειράδια, τρεις δεκάδες χαρτί.*

β) Η κατάληξη *-αριά* δείχνει περίπου τον αριθμό των μονάδων περιληπτικά : *Στη βιβλιοθήκη -του είδα μια διακοσαριά βιβλία.*

γ) Η κατάληξη *-άρα* δηλώνει περιληπτικά τον αριθμό των μονάδων σε νομίσματα, δράμια, τιμωρίες (στη στρατιωτ. διάλεκτο) *μια δεκάρα* (νόμισμα), *μια χιλιάρα* (μποτίλια που χωράει 1000 δράμια), *έφαγα μια εικοσάρα* (είκοσι μέρες φυλάκιση).

δ) Η κατάληξη *-άρα* δηλώνει τις μονάδες σε δράμια, σε νομίσματα ή στα παιχνίδια : *ένα κατοστάρι κρασί, τα ρέστα από πεννητάρι, έριξε κάτω ένα οχτάρι κούπα.*

ε) Η κατάληξη *-άρικο* σε αριθμητικά δείχνει τις μονάδες του νομίσματος : *έχασα το χιλιάρικο που πήρα ρέστα.*

ς) Τα ουσιαστικά σε *-αρης*, *άρα* (χωρίς ουδέτερο) δείχνουν την ηλικία : *η θεία του θα είναι τώρα σαραντάρα κι ο αδερφός της τριανταπενιάρης.*

ξ) Υπάρχουν πολύ λίγα αριθμητικά ουσιαστικά με την

κατάληξη *-στή* (από το θηλυκό των ταχτικών), *μια εκατοστή* (περίπου εκατό).

Η *Σαρακοστή* (το σαραντάημερο πριν απ' το Πάσχα).

Η *Πεντηκοστή* (γιορτή 50 μέρες μετά το Πάσχα).

η) Όχι σπάνια χρησιμοποιούμε και τ' άλλα αριθμητικά σαν ουσιαστικά: *Ο δεκαπέντε* (αστυφύλακας) *πήγε φρουρά*. *Έχουμε ένα διπλό* (=δίφραγκο ή ψωμί δυό οκάδων). *Ο Νίκος αδυνάτισε κ' έχει δέκατα* (=πυρετό ύποπτο).

Η) *Επιρρήματα* αριθμητικά. Τ' αρχαιοελληνικά αριθμητικά επιρρήματα (άπαξ, δίσ, τρίς, τετράκις, πεντάκις.....) έχουν αντικατασταθεί στη νεοελληνική με την ισοδύναμη επιρρηματική έκφραση: *μιά, δυό, τρείς..... φορές*.

Χρησιμοποιούμε όμως λίγα επιρρήματα από τα ταχτικά και τα πολλαπλασιαστικά: *Μας μίλησε πρώτα για τον πολιτισμό*. Βγήκε να χτυπήσει *τους άλλους, αλλά βγήκε διπλά ζημιωμένος*.

Αραβ. ψηφία	αρχ. ελλην.	Λατινικά σημεία	Απόλυτα	Ταχτικά
1	α'	I	έννας, μία (μιά), ένα	πρώτος, -η, -ο
2	β'	II	δύο (δυό)	δεύτερος
3	γ'	III	τρεις, τρία	τρίτος
4	δ'	IV	τέσσερις, τέσσερα	τέταρτος
5	ε'	V	πέντε	πέμπτος
6	ς	VI	έξι	έκτος
7	ζ	VII	εφτά (επτά)	εβδομος
8	η'	VIII	οχτώ	όγδοος
9	θ'	XI	εννέα (εννιά)	ένατος
10	ι'	X	δέκα	δέκατος
11	ια'	XI	έντεκα	ενδέκατος
12	ιβ'	XII	δώδεκα	δωδέκατος
13	ιγ'	XIII	δεκατρία	δέκατος τρίτος
14	ιδ'	XIV	δεκατέσσερα	δέκατος τέταρτος
20	κ'	XX	είκοσι	εικοστός
21	κα'	XXI	εικοσιέννας -μία -ένα	εικοστός πρώτος
30	λ'	XXX	τριάντα	τριακοστός
40	μ'	XL	σαράντα	τεσσαρακοστός
50	ν'	L	πενήντα	πεντηκοστός
60	ξ	LX	εξήντα	εξηκοστός
70	ο'	LXX	εβδομήντα	εβδομηκοστός
80	π'	LXXX	ογδόντα	ογδοηκοστός
90	ι'	XC	ενενήντα	ενενηκοστός
100	ρ'	C	εκατό	εκατοστός
101	ρα'	CI	εκατόν ένας, μία, -ένα	εκατοστός πρώτος
200	σ'	CC	διακόσιοι, -ες, -α	διακοσιοστός
300	τ'	CCC	τρ(ι)ακόσια	τριακοσιοστός
400	υ'	CD	τετρακόσια	τετρακοσιοστός
500	φ'	D	πεντακόσια	πεντακοσιοστός
600	χ'	DC	εξακόσια	εξακοσιοστός
700	ψ'	DCC	εφτακόσια	επτακοσιοστός
800	ω'	DCCC	οχτακόσια	οκτακοσιοστός
900	θ'	CM	ενιακόσια	ενιακοσιοστός
1000	,α	M	χιλιοί, -ες -α	χιλιοστός
1001	,α'	MI	χίλια ένα	χιλιοστός πρώτος
2000	,β	MM	δύο χιλιάδες	δισκοστός
10000	,ι	—	δέκα χιλιάδες	δεκακισκοσιοστός
100000	,ρ	—	εκατό χιλιάδες	εκατοντακισκοσιοστός
1000000			ένα εκατομμύριο	εκατομμυριοστός

Σημ. 1. Στους ελληνικούς αριθμούς ο τόνος πάνω δεξιά δηλώνει τις μονάδες, και κάτω αριστερά τις χιλιάδες.

Σημ. 2. Ο ελλην. αριθμός ς λέγεται **ότιγμα**, το 7 **κόππα**, το 8 **δάμπι**

5.— ΑΝΤΩΝΥΜΙΕΣ

§ 36. Αντωνυμίες λέμε τις λέξεις, τις οποίες μεταχειριζόμαστε στη θέση ενός ουσιαστικού που το αναφέραμε πριν ή που εύκολα είναι νοητό : **Είδα τον αδελφό-σόν· α υ τ ό ς μου έδειξε το σπίτι.** Πολλές φορές όμως οι λεγόμενες αντωνυμίες είναι καθαρά επίθετα, γιατί δέν αντικαθίστουν, αλλά συνοδεύουν και προσδιορίζουν ένα ουσιαστικό : **α υ τ ό ς ο άνθρωπος μ' αρέσει. Έχασα το μαντήλι· μου. Κάθ ε ηλικία έχει τις χάρες-τ η ς.** (Πολύ σωστά μερικοί ξένοι και δικοί-μας φιλόλογοι αυτές τις αντωνυμίες τις ονοματίζουν **επίθετα ή επιθετικές αντωνυμίες**).

§ 37. Οι αντωνυμίες, γενικά, κλίνονται όπως και τα επίθετα με τις ίδιες καταλήξεις.

§ 38. Υπάρχουν 8 είδη αντωνυμίες : α) **προσωπικές**, β) **κτητικές**, γ) **ιδιόπαθες**, δ) **οριστικές**, ε) **δεικτικές**, ς) **αναφορικές**, ζ) **ερωτηματικές**, η) **αόριστιες**.

α) Προσωπικές αντωνυμίες

πτώση	α' πρόσωπο	β' πρόσωπο	γ' πρόσ. αοσ.	γ' πρόσ. θηλ.	γ' πρόσ. ουδ.
ονομαστική	εγώ	(ε)σύ	αυτός, τος	αυτή, τη	αυτό, το
γενική	εμένα, μου	εσένα, σου	αυτ(ουν)ού, του	αυτ(ην)ής, της	αυτ(ουν)ού, του
αιτιατική	εμένα, με	εσένα, σε	αυτόν, τον	αυτή(ν), τη(ν)	αυτό, το
κλητική	—	(ε)σύ	αυτέ	—	—
ονομαστική	εμείς	(ε)σείς	αυτού, τοι	αυτές, τες, τις	αυτά, τα
γενική	εμάς, μας	(ε)σάς	αυτ(ον)ών, τους	αυτ(ον)ών, τους	αυτ(ον)ών, τους
αιτιατική	εμάς, μας	(ε)σάς	αυτούς, τους	αυτές, τες, τις, τους	αυτά, τα
κλητική	—	(ε)σείς	—	—	—

Παρατηρήσεις. 1) Οι σύντομοι τύποι *με, μας, μου, σου, σε, σας, του, τον, τους, της, την, τις, τους, το, τα* συνοδεύουν πάντα ένα ρήμα. Η κανονική θέση-τους, αν εξαιρέσεις κάποια ιδιώματα, είναι, γενικά, πριν απ' το ρήμα. Μόνο στην καταφατική προσταχτική και στη μετοχή πάνε μετά το ρήμα: *Τον είδα, μὴν τα διαβάξεις, τους βλέπει.* Αλλά: *κοίταξέ-τους, κοιτάζοντάς τα.*

2) Τις ονομαστικές *τος, τοι, τη, τις, τες, το, τα* τις συναντάμε σε δεικτικές ή ερωτηματικές φράσεις, όπως: *νά-τος, νά-τη, νά-τοι, νά το. Πού 'ναι τος;*

3) Υπάρχουν στη λαϊκότερη φράση μερικοί αντωνυμικοί τύποι ευγένειας, όπως *του λόγου σου, του λόγου σας, του λόγου-της. Η αφεντιά-σου, η αφεντιά-της. Η ευγενεία-σας.* Οι τύποι αυτοί έχουν κάποτε κάποιο ειρωνικό χρώμα.

4) Ο τύπος *αυτονών* χρησιμοποιείται μόνο αντωνυμικά.

β) Κτητικές αντωνυμίες

Πληθ.	Ενικός	{	<i>μου</i>	ο πατέρας	<i>μου,</i>	η μητέρα	<i>μου,</i>	το παιδί-	<i>μου</i>			
			<i>σου</i>	»	»	<i>σου</i>	»	»	<i>σου</i>	»	»	»
			<i>του</i>	»	»	<i>-του</i>	»	»	<i>-του</i>	»	»	»
			<i>της</i>	»	»	<i>-της</i>	»	»	<i>-της</i>	»	»	»
			<i>μας</i>	»	»	<i>-μας</i>	»	»	<i>-μας</i>	»	»	»
			<i>σας</i>	»	»	<i>-σας</i>	»	»	<i>-σας</i>	»	»	»
			<i>τους</i>	»	»	<i>-τους</i>	»	»	<i>-τους</i>	»	»	»

Οι αντωνυμίες αυτές συμφωνούν σε γένος και αριθμό με τον κτήτορα, όχι με το κατεχόμενο.

Για να εκφραστήμε με περισσότερη έμφαση χρησιμοποιούμε την αντωνυμία: *ο δικός-μου, η δική-μου, το δικό-μου.*

Της αντωνυμικής αυτής περίφρασης το επίθετο *ο δικός, η δική, το δικό* σαν επίθετο που είναι, συμφωνεί σε γένος αριθμό και πτώση με το ουσιαστικό που αντιπροσωπεύει ή που συνοδεύει: *Τα δικά μου παιδιά και τα δικά σου. Θέλετε να δείτε μιά ωραία χώρα; Επισκεφθείτε τη δική-μας.*

γ) Ιδιόπαθες αντωνυμίες

ο εαυτός-μου (σου, του, της, μας, σας, τους)

Αν και αρσενικού γένους η αντωνυμία τούτη αποδίνει

και τα τρία γένη στον ενικό και στον πληθυντικό παίρνοντας μόνο την αντίστοιχη κτητική που τη συνοδεύει :

Αυτή δέν ξέρει να φυλάξει τον εαυτό-της.

Να λυτρώστε πρέπει τον εαυτό-σας απ' τις προλήψεις.

δ) Οριστικές αντωνυμίες

ο ίδιος, η ίδια, το ίδιο.

μόνος-, μόνη-, μόνο- μου, σου, του, της...

μοναχός-, μοναχή-, μοναχό- μου, σου...

Τις αντωνυμίες αυτές τις χρησιμοποιούμε για να ξεχωρίσουμε πρόσωπα ή πράγματα από άλλα :

Έφυγε μονος-του. Αυτός ο ίδιος είναι. Μοναχός-μου το έγγραφο.

ε) Δεικτικές αντωνυμίες

εκείνος, εκείνη, εκείνο

τούτος, τούτη, τούτο

αυτός, αυτή, αυτό

τόσος, τόση, τόσο

τέτοιος, τέτοια, τέτοιο

Όλες αυτές οι αντωνυμίες κλίνονται όπως και τα επίθετα με τις ίδιες καταλήξεις (βλέπε πίν. επιθέτων αρ. 1 και 2).

ς) Αναφορικές αντωνυμίες

ο οποίος, η οποία, το οποίο

όποιος, όποια, όποιο

όσος, όση, όσο

ό,τι

που

} (-δήποτε)

Παρατηρήσεις 1) Οι αντωνυμίες *ο οποίος, όποιος* και *όσος* κλίνονται κανονικά όπως τ' αντίστοιχα επίθετα.

2) Οι αντωνυμίες *όποιος, όσος* και *ό,τι* ενώνονται πολλές φορές με το άκλιτο αοριστολογικό μόριο *-δήποτε*.

3) Η αντωνυμία *που* είναι άκλιτη. Τη χρησιμοποιούμε σχεδόν πάντα στη θέση όλων των τύπων της αρχαίας αναφο-

ρικής ο οποίος, που η χρήση - της είναι πολύ σπάνια σήμερα. Τη χρησιμοποιούμε κανονικά μόνο στον πεζό λόγο για λόγους αισθητικούς (για ν' αποφύγουμε συχνή επανάληψη του **που**) ή για σαφήνεια (για ν' αποφύγουμε σύγχυση γένους, αριθμού ή πτώσης).

ζ) Ερωτηματικές αντωνυμίες

ποιός, ποιά, ποιά

πόσος, πόση, πόσο

Τί (γεν. *τίνος*, αιτ. *τί*)

Η αντωνυμία *πόσος* κλίνεται κανονικά σαν ουσιαστικό.

Της αντων. *ποιός* η γενική είναι *ποιού*, *ποιάς*, *ποιού*, αλλά και *ποιανού*, *ποιανής*, *ποιανού*, και *τίνος* (αρσ. και ουδ).

Η αντων. *τί* έχει μόνο ουδέτερο και μόνο ενικό τύπο.

Τη χρησιμοποιούμε όμως και στον πληθυντικό: *Τί χώρες, τί άνθρωποι, τί παιδιά* (!:).

η) Αόριστες αντωνυμίες

κάποιος, κάποια, κάποιο

άλλος, άλλη, άλλο

μερικοί, μερικές, μερικά

κάμποσος, κάμποση, κάμποσο

ένας, μία (μιά), ένα

καθένας, καθεμιά, καθένα

κανένας (κανείς), καμία (καμιά), κανένα

ο, η, το δείνα

ο, η, το τάδε

κάθε, κάθετι ή καθετί

κάτι, κατιτί.

τίποτα (τίποτε)

το πάν

Παρατηρήσεις. 1) Οι αντωνυμίες *κάποιος, άλλος, μερικοί, κάμποσος* κλίνονται κανονικά σαν τα επίθετα.

2) Οι αντων. *ένας, καθένας, κανένας* έχουν μόνο ενικό και κλίνονται όπως το αριθμητικό *ένας*.

3) Οι αντων. *τάδε, δείνα, κάθε, καθετί, κάτι, καιτί, τίποτα* είναι άκλιτες. Τις δυό πρώτες τις χρησιμοποιούμε και στον πληθυντικό. Τις άλλες μόνο στον ενικό. Τις πτώσεις τους τις δηλώνουμε με το αντίστοιχο άρθρο. Οι αντων. *τάδε, δείνα* και *κάθε* χρησιμοποιούνται και στα τρία γένη που τα δηλώνουμε με το αντίστοιχο άρθρο.

Οι κάθε τόσο υπάλληλοι, του κάθε παιδιού.

4) Η αντωνυμία *παν* έχει μόνο ουδέτερο γένος: *Έχασα το πάν, τα πάντα.*

6.— ΡΗΜΑΤΑ

§ 39. Ρήματα λέμε τις λέξεις που φανερώνουν τί κάνει (ή τί παθαίνει ή σε ποιά κατάσταση βρίσκεται) το υποκείμενο.

§ 40. Το νεοελληνικό ρήμα, αν και διατηρεί γενικά τον αρχαιοελληνικό τρόπο, είναι πολύ πιο απλό, πιο κανονικό και πολύ πιο ευκολομάθητο. Για ευκολία στην κατάταξη των διαφόρων ρημάτων παίρνομε για βάση το πρώτο ενικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής, που τελειώνει σε -ω. Έτσι ως προς την κλίση έχομε δυό είδη, δυό *σ υ ζ υ γ ί ε ς* ρήματα: τα *προτελικότονα* και τα *τελικότονα*. Τα προτελικότονα τονίζονται στην προτελική (*λύνω, δένω, νομίζω*), τα τελικότονα στην τελική (*αγαπώ, μελετώ, πολεμώ, ζητώ*).

Τα τελικότονα ρήματα έχομε και ασυνήθετο τύπο στο πρώτο και στο τρίτο ενικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής, *διψάω, χτυπάει*.

§ 41. Ως προς τη σημασία διακρίνομε τα ρήματα σε *ενεργητικά* (σκάβω, γράφω, μοιράζω), *παθητικά* (ο μαθητής τιμωρήθηκε, τα πρόβατα σφάχτηκαν, ένας στρατιώτης θα τουφεκιστεί), *μέσα* (πλένομαι, ντύνομαι, γδύνομαι), και *ουδέτερα* (κοιμάται, διψάω, πείνασε, πονώ).

Τα *ενεργητικά* ρήματα δηλώνουν ότι το υποκείμενο ενεργεί, κάνει κάποια ενέργεια.

Τα ενεργητικά ρ. χωρίζονται σε ενεργητικά *μεταβατικά* (που έχομε αντικείμενο: *σκάβω το χωράφι*) και σε *αμετάβατα* (που δέν έχομε αντικείμενο: *βαδίζω*). Τα *παθητικά* δειχνομε ότι το υποκείμενο παθαίνει κάτι (καλό ή κακό) από κάποιον άλλον: *οι προδότες θα δικα-*

σιούν (από τους δικαστές). Οι ήρωες οι αληθινοί θαυμάζονται πάντα απ' όλους-μας.

Μέσα ρήματα λέμε εκείνα που φανερώνουν ότι το υποκείμενο κάνει κάτι για τον εαυτό - του : *λουίζομαι, προφυλάγομαι, αμύνομαι, ντύνομαι*. **Ουδέτερα** είναι όσα σημαίνουν ότι το υποκείμενο - τους δέν κάνει καμιά ενέργεια, μα βρίσκεται σε κάποια κατάσταση : *κοιμάται, ζω, υπάρχω, κρυώνω, πονώ, διψάω*.

§ 42. Κάθε ρήμα κανονικά έχει δύο *φωνές ή τύπους*, τον ενεργητικό και τον παθητικό.

Το πρώτο ενικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής έχει κατάληξη του ενεργητ. τύπου σε -ω και του παθητ. τύπου σε -μαι, ανεξάρτητα από τη σημασία του ρήματος.

§ 43. Πολλά ρήματα έχουν ένα μόνο τύπο, άλλα μόνο τον ενεργητικό : *υπάρχω, γέρνω, γερνώ, κάνω, τρέχω, ζω, ξυπνώ, φταίω, πεθαίνω...* άλλα μόνο παθητικό (*χρειάζομαι, εργάζομαι, επιβουλεύομαι, κάθομαι, ειρωνεύομαι, γίνομαι, ονειρεύομαι, αισθάνομαι, δέχομαι, εμπιστεύομαι, έρχομαι*). Τα ρήματα τούτα λέγονται *αποθετικά*.

Τα ενεργητικά αμετάβατα και πολλά ουδέτερα που δέν έχουν παθητικό τύπο, δηλαδή τα ενεργητικά αποθετικά, έχουν παθητική μετοχή : *πέφτω—πεσμένος, πεινώ—πεινασμένος, διψώ—διψασμένος, πεθαίνω—πεθαμένος, γέρνω—γερμένος, γερνώ—γερασμένος, βγαίνω—βγαλμένος*.

§ 44. **Εγκλίσεις**. Οι διάφορες μορφές που μπορεί να πάρει ένα ρήμα, για να φανερώσει την ψυχική διάθεση εκείνου που μιλεί λέγονται εγκλίσεις. Στα νεοελληνικά υπάρχουν τρεις μονόλεξες εγκλίσεις : η *οριστική*, η *προσταχτική* και η *μετοχή*.

§ 45. Οι περισσότερες γραμματικές αναφέρουν κι άλλη μια εγκλίση, την *υποταχτική*. Αλλά τέτοια εγκλίση με ξεχωριστό τύπο δέν υπάρχει στη γλώσσα-μας. Το συνδεσμικό μόριο *να* (όπως και όλοι οι σύνδεσμοι και τα συνδεσμικά μόρια) πηγαίνει πάντα με οριστική. *να πηγαίνω, να πήγαινες, να φύγει, να έφυγε, να έχουν γράψει, να έχετε δώσει*. Μερικοί για να δικαιολογήσουν την παρουσία της υποταχτικής, επικαλούνται μόνο τους τυπους *να φύγω, να δώσω, να γράψω*, λέγοντας πως είναι *αόριστος υποταχτικής*.

Αλλά τους ρηματικούς τύπους αυτούς, ανεξάρτητα απ' την ετερολογία τους, τους συναντήσαμε στο δεύτερο μέλλοντα της οριστικής και είδαμε ότι σχηματίζονται από το αναύξητο οριστικό θέμα με τις κατάληξεις του ενεργητικού ενεστώτα *π ά ν τ α*.

Έπειτα, αν σκεφτούμε όχι γραμματικά, αλλά συνταχτικά κ' εννοιολογικά, θα δούμε ότι υπάρχουν κι' άλλες περιφραστικές εγκλίσεις, όπως α) η **ευχαιτική** (είθε, μακάρι, άμποτε να πετύχεις), β) η **δυναμική** (θα έφευγα, αν μπορούσα· θα πότιζα αν είχα βρεί νερό), γ) η **πιθανολογική** (θα κοιμάται τώρα, φαντάζομαι. Θα τρώγαμε, όταν ήρθες. Θα έχουν φτάσει τώρα, υποθέτω). δ) η **προτροπική** (ας πίνει, ας έρθει, γιά έλα, γιά φυλάξου, γιά να δούμε). Κι αν ανοίγαμε στήλη για την «υποταχτική», θα έπρεπε ν' ανοίξουμε και γι' αυτές άλλες στήλες.

(Ο σχηματισμός και η σημασία των συνταχτικών αυτών εγκλίσεων βρίσκεται συγκεντρωτικά στην § 91).

§ 46. Η **οριστική**, γενικά, παρουσιάζει για βέβαιο και πραγματικό αυτό που σημαίνει το ρήμα. **Έφυγε, θα φύγει.**

§ 47. Η **προσταχτική** εκφράζει προσταγή, επιθυμία ή ευχή. **Έλα, γράψε, μείνε, λυπήσου.**

§ 48. Η **μειοχή** είναι ρηματικό επίθετο. Διακρίνομε την **ενεργητική μετοχή** με την άκλιτη κατάληξη **-οντας** (προτελικότονα ρήματα) ή **-ώνιας** (τελικότονα ρήματα), και την **παθητική μετοχή** με την κατάληξη **-μένος, -μένη, -μένο**.

§ 49. Κάθε ρήμα δείχνει και **πότε** έγινε, γίνεται ή θα γίνει αυτό που αναφέρει. Έτσι διακρίνομε διάφορους **χρόνους** του ρήματος. Οι χρόνοι είναι οχτώ, οι ακόλουθοι.

§ 50. Ο **ενεστώτας**, που δηλώνει το παρόν : **γράφω**,

Ο ενεστώτας φανερώνει κάτι που γίνεται α) σε μία στιγμή : **αδράφτει**. β) σε διάρκεια : **κοιμάται, η γη γυρίζει**. γ) επανάληψη : **το βράδυ τρώμε στις οχτώ** δ) συνήθεια : ο Κυρ Μαστιός πίνει πολύ κρασί.

§ 51. Ο **παρελθτικός** δηλώνει κάτι που γινόταν στο παρελθόν (εξακολουθητικά ή μ' επανάληψη) : **Έβρεχε όλη τη νύχτα, η καμπάνα χτυπούσε κάθε μισή ώρα**.

§ 52. Ο **αόριστος** δηλώνει κάτι που έγινε μία φορά στο παρελθόν. **Άστραψε, πέθανε, έβηξε, διασκεδάσαμε όλη τη νύχτα**.

§ 53. Ο παρακείμενος δείχνει κάτι που έγινε στο παρελθόν, και το αποτέλεσμα υπάρχει ακόμη ή είναι αποτελειωμένο την ώρα που μιλάμε: *έχει φάει, έχω γράψει.*

§ 54. Ο υπερσυντέλικος φανερώνει κάτι που είχε γίνει στο παρελθόν πριν από μίαν άλλη πράξη: *Είχε πεθάνει πιά, όταν έφτασε ο γιατρός.*

§ 55. Ο α' (εξακολουθητικός) μέλλοντας δηλώνει κάτι που θα γίνει στο μέλλον εξακολουθητικά ή επαναληπτικά: *Θα γράφω, θα ταξιδεύω, θα λούζομαι κάθε μέρα.*

§ 56. Ο β' (απλός) μέλλοντας σημαίνει ότι κάτι θα γίνει στο μέλλον μιά φορά, μιά στιγμή: *θα γράψω ένα ποιήμα, θα ταξιδέψω, θα λουστώ, θα κόψω ψωμί, θα χτυπήσω το κουδούνι να μου ανοίξουν,*

§ 57. Ο γ' (συντελεσμένος) μέλλοντας εκφράζει κάτι που θα έχει συντελεστεί στο μέλλον πριν από κάτι άλλο: *όταν ξυπνήσεις, θα έχω γράψει. Θα έχω γράψει το παλιό μου, όταν θα φτάσει ο χειμώνας.*

Σχηματισμός των χρόνων

I. Οριστική

§ 58. Ο ενεστώτας σχηματίζεται κανονικά με το ρηματικό θέμα και τις ενεστωτικές καταλήξεις: *θέλ-ω, δέν-εις διψά-ει, αγαπ-άμε, πολεμ-άτε, φωνάζ-ουν, εργαζ-όμαστε.*

§ 59. Ο παρατατικός σχηματίζεται πάντα ομαλά απ' το ενεστωτικό θέμα και τις καταλήξεις του παρατατικού.

Τα ρήματα που αρχίζουν από σύμφωνο παίρνουν, πριν απ' το θέμα, το πρόθεμα -ε (οι γραμματικές αυτό το πρόθεμα το λένε *αύξηση*): *πίνω—έπινα, δένω—έδενα.*

Η αύξηση μπορεί και να παραλείπεται όταν δέν τονίζεται: (ε)φεύγ αμε, (ε)πουνούσατε. Πολύ λίγα ρήματα αντί -ε παίρνουν η: *ήθελα, ήξερα, (η)μπορούσα.*

Τα ρήματα που το ενεστωτικό τους θέμα αρχίζει απο φωνήεν, κανονικά δέν παίρνουν αύξηση: *ορίζω—όριζα, οικονομώ—οικονομούσα, εύχομαι—ευχόμουν, ανεβαίνω—ανέβαινα.*

§ 60. Ο **αόριστος** των ομαλών ρημάτων έχει το ίδιο θέμα με τον ενεστώτα, και σχηματίζεται με την αύξηση, όπως και στον παρατατικό, και τις αντίστοιχες καταλήξεις, με τις ακόλουθες όμως παρατηρήσεις :

1) Τα περισσότερα ρήματα που ο **χαρακτήρας** - τους (δηλαδή το τελευταίο γράμμα του θέματος) είναι φωνήεν, παίρνουν κανονικά την κατάληξη του αορίστου : **άκου - σα, έσπα - σα.**

2) Τα περισσότερα ρήμ. που τελειώνουν σε **-άνω, -ένω, αίνω, -άζω, -ίζω, -ώνω, -ήνω, -ίνω, -έθω, -ώθω** χάνουν το χαρακτήρα-τους : **φτάνω έφτασα, πιάνω-έπιασα, δαγκάνω-εδάγκασα, χορταίνω εχόρτασα, δένω-έδεσα, αγοράζω-αγόρασα, μοιράζω-εμοίρασα, διστάζω-εδίστασα, μυρίζω-εμύρισα, χιζώ-έχισα, κρύνω-εκρύωσα, δηλώνω εδήλωσα, αφίνω-άφισα, ψήνω έψησα, σιήνω-έσιτησα, γνέθω-έγνεσα, αλέθω άλεσα, κλώθω-έκλωσα, νιώθω-ένιωσα.**

3) Όσα τελειώνουν σε **αύω, -εύω** και όσα έχουν χαρακτήρα χειλικό (π, β, φ) παίρνουν στον αόριστο-**ψα**, αντί **σα** $\left[\begin{matrix} \pi \\ \beta \\ \phi \end{matrix} + \sigma = \psi \right]$: **παύω-έπαψα, δουλεύω-εδούλεψα, χωνεύω-εχώνεψα, λάμπω-έλαμψα, κρύβω-έκρυψα, τρίβω-έτριψα, στίβω-έστιψα, ράφω-έγραψα.**

4) Όσα έχουν χαρακτήρα ουρανικό (κ, γ, χ), όσα τελειώνουν σε **-χνω** και πολλά σε **-άζω** και **-ίζω** παίρνουν **ξα**, αντί **σα** $\left[\begin{matrix} \kappa \\ \gamma \\ \chi \end{matrix} + \sigma = \xi \right]$: **πλέκω-έπλεξα, ανοίγω-άνοιξα, τρέχω-έτρεξα, ρίχνω-έριξα, δείχνω-έδειξα, πειράζω-επειράξα, νυστάζω-ενύσταξα, τρίζω-έτριξα, σφυρίζω-εσφύριξα.**

5) Τα περισσότερα σε **-αίνω** και **-ύνω** έχουν αόριστο σε **-υνα** : **παχαίνω-επάχυνα, βαραίνω-εβάρυνα, ελαφραίνω-ελάφρυνα, απαλύνω-απάλυνα.**

6) Όσα τελειώνουν σε **-άρω** και **-ίρω** έχουν αόριστο σε **ισα** (ε) **κορνιζάρισα, (ε)σιγουράρισα, (ε)πουδράρισα, (ε)λουστράρισα, (ε)σερβίρισα.**

7) Τα τελικότονα έχουν αόριστο σε -ησα, -εσα, -ασα, :
αγαπώ-αγάπησα, ζητώ-εζήτησα, χαιρετώ-εχαιρέτησα, πονώ-επόνεσα, μπορώ-μπόρεσα, παρακαλώ-παρακάλεσα, φορώ-(ε)φόρεσα, πεινώ-επεινάσα, διψώ-εδίψασα, γελώ-εγέλασα.

8) Των ανωμάλων ρημάτων ο αόριστος ή έχει διαφορετικό θέμα (όχι ίδιο με το ενεστωτικό) όπως : *βλέπω-είδα, τρώγω-έφαγα*, ή παίρνει διαφορετικές καταλήξεις : *πετώ-επέταξα* (όχι *επέτασα*), *κλαίω-έκλαψα* (όχι *έκλαισα*). Τους αρχικούς τύπους των ανωμάλων θα τους βρεί ο αναγνώστης στο σχετικό κατάλογο, πιό κάτω.

9) Ο παθητικός αόριστος σχηματίζεται κανονικά με την αύξηση (όπως και στον ενεργητικό αόριστο) και τις αντίστοιχες καταλήξεις, στην ακόλουθη αντιστοιχία :

Χαρακτήρας ενεστ. θέμ.   κατάληξη παθ. αορ.

χειλικό	ξ	} -στηκα	κουράστηκα
			αρχήτηκα
	β	} -χητηκα	τριφτήκα
			βιάφτηκα
			παύτηκα
φ	} -χτηκα	παιδεύτηκα	
		πλέχτηκα	
αύ	} -χτηκα	ανοίχτηκα	
		κατατρέχτηκα	
ουρανικό	εύ	} -στηκα	αλέστηκα
			δείχτηκα
	κ	} -χτηκα	γνωρίστηκα
			φορμαρίστηκα
	γ	} -χτηκα	σερβιρίστηκα
			καρφώθηκα
	χ	} -στηκα	ακούστηκα
			γελάστηκα
	θ	} -στηκα	αγαπήθηκα
·χν·	} -χτηκα		
ίξ·	} -ιστηκα		
·άρ·	} -ιστηκα		
·ίρ·	} -ιστηκα		
·ών·	} -θηκα		
φωνίεν	} -στηκα		
τα τελι	} -στηκα		
κότονα	} -θηκα		

§ 61. Ο παρακείμενος είναι πάντα σύνθετος στα νεοελληνικά. Σχηματίζεται απ' τον ενεστώτα του βοηθητικού ρήματος έχω και το άκλιτο ρηματικό που σχηματίζομε απ' το αναύξητο θέμα του τρίτου ενικού προσώπου του αορί-

στου με την αμετάλλαχτη κατάληξη -ει τόσο στην ενεργητική όσο και στην παθητική φωνή.

Το **άκλιτο ρηματικό** παράγεται πάντα ομαλά απ' το αοριστικό θέμα. Κ' είναι πάντα παράλληλο με τον αόριστο:

λύνω -έλυσα -έχω λύσει
παίζω -έπαιξα -έχετε παίξει
γράφω έγραψα -έχω γράψει
ζητώ -εζητήθηκα -έχω ζητηθεί
φεύγω -έφυγα -έχω φύγει

Όλα τα ρήματα, ενεργητικά και παθητικά, που δέν έχουν αόριστο, δέν έχουν ούτε και **άκλιτο ρηματικό**: ξέρω, τρέμω, αξίζω, χιάσκω, αντιφάσκω, πρέπει, έρω, είμαι, μάχομαι.

§ 62. Ο υπερσυντέλικος σχηματίζεται με τον παρατατικό του έχω και το ίδιο **άκλιτο ρηματικό** όπως και στον παρακείμενο : είχα γράψει.

Σπάνια ο παθητικός παρακείμενος κι ο παθητικός υπερσυντέλικος σχηματίζονται με το βοηθητ. ρήμα είμαι και την αντίστοιχη παθητική μετοχή : είμαι χαιμένος, ήμασθε χρωωμένοι, είναι γραμμένη.

§ 63. Ο πρώτος μέλλοντας (εξακολουθητικός) σχηματίζεται με το άκλιτο μόριο θα και τον ενεστώτα του αντίστοιχου ρήματος : παίζω -θα παίζω, φεύγουν -θα φεύγουν λούζεται -θα λούζεται.

§ 64. Ο δεύτερος ενεργητικός μέλλοντας (απλός) σχηματίζεται από το συνδεσμικό μόριο θα και το θέμα του **άκλιτου ρηματικού** με τις ενεστωτικές καταλήξεις : φεύγω -έφυγα θα φύγω, τρέχω -έτρεξα -θα τρέξεις.

Ο β' παθ. μέλλοντας σχηματίζεται πάλι με τον ίδιο τρόπο, αλλά με τις καλυήξεις -ώ, -εις, -εί, -ούμε, -είτε, -ούν(ε) : θα λυθώ, θα χινηθούμε, θα νικηθείτε, θα τσακιστούν.

§ 65. Ο τρίτος μέλλοντας (συντελεσμένος) σχηματίζεται με τον πρώτο μέλλοντα του ρήματος έχω και το αντίστοιχο **άκλιτο ρηματικό** : θα έχω γράψει, θα έχετε φύγει, θα έχουν λουστεί.

Κάποτε ο τρίτος μέλλοντας σχηματίζεται με το ρ. είμαι και την αντίστοιχη παθητική μετοχή : θα ειμαι λουόμενος=θα έχω λουστεί.

II. Προσταχτική

α) Προτελικότονα ρήματα.

§ 66. Η προσταχτική έχει μόνο ενεστώτα και αόριστο, και πάλι μόνο δεύτερο πρόσωπο ενικού και πληθυντικού.

§ 67. *ενεστώτας της προσταχτικής* του ενεργητικού τύπου σχηματίζεται με το ενεστωτικό θέμα και την κατάληξη *-ε, -ετε* : *γράφε, δίνετε*. Ο πληθυντικός τύπος (που είναι πολύ σπάνιος), σχηματίζεται με το ίδιο θέμα και την κατάληξη *-ου, -εστε* : *χαίρου, δένεστε*.

Ο αρνητικός τύπος της μέσης προσταχτικής σχηματίζεται κανονικά με το σρνητ. μοριο *μή(ν)* και το αντίστοιχο πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής : *μή λυπάσαι, μήν κουνιδέτε, μήν κούράζονται, μήν παιδεύεται*.

§ 68. Ο *αόριστος* της ενεργ. προσταχτ. σχηματίζεται με το αντίστοιχο αναύξητο θέμα και την κατάληξη *-ε, -τε* : *γράψε, φύγε, δώστε, αλλάξτε*. Ο παθητικός τύπος του αορίστου σχηματίζεται στον ενικό με το ίδιο θέμα και την κατάληξη *-ου* : *λούσου, πλύσου, δόσου*. Και στον πληθυντικό με αντίστοιχο πρόσωπο του β' παθ. μέλλοντα : *λυθήτε, λουστήτε*.

Λίγα προτελικότονα ρήματα, από αναλογία προς τα τελικότονα έχουν προσταχτική όχι *-ε, -ετε*, αλλά *-ας, -άτε* : *έλα -ελάτε, τρέχα -τρέχατε, φεύγα -φευγάτε*.

Επίσης τα ρήματα *βλέπω, βρίσκω, λέω* έχουν προσταχτική αορίστου αντίστοιχα : *δες -δέστε, βρες-βρέστε, πες-πέστε*.

β) Τελικότονα ρήματα.

§ 69. Η προσταχτ. του ενεργητ. ενεστώτα έχει καταλήξεις *-α, -άτε*, (σπαν. *-είτε*) : *πολέμα, αγαπάτε*. Του ενεργ. αορίστου η προσταχτική έχει τον ίδιο σχηματισμό όπως και στα προτελικότονα ρήματα : *αγάπησε, πολεμήστε*.

§ 70. Η προσταχτική του παθητικού τύπου των τελικότωνων ρημάτων έχει μόνο *αόριστο*, και σχηματίζεται όπως και στα προτελικότονα ρήματα : *λυπήσου, λυπηθήτε*.

§ 71. Όλους τους τύπους του ενικού της προσταχτικής τους χρησιμοποιούμε μόνο σε καταφατικές εκφράσεις.

Στην άρνηση δέν τους χρησιμοποιούμε ποτέ. Δέν λέει κανείς *μή γράφε, μή φύγε, μή λύσου, μή δένε, μή λέγε.*

§ 72. Αντί την αρνητική προσταχτική χρησιμοποιούμε κάποτε για τον ενεστώτα της προσταχτικής τον ενεστώτα της οριστικής: *μή λύνεις, μήν τρέμεις, μή φοβάσαι, μή λυπάσαι, μήν τρέχεις, μή γράφεις.* Για τον άοριστο της προσταχτικής χρησιμοποιούμε τον τύπο του αντίστοιχου δεύτερου μέλλοντα (χωρίς το *θα*): *μη φύγεις, μη φοβηθείς, μη φύγετε, μη φοβηθείτε, μη γράψετε, μη διαλυθείτε.*

§ 73. Περιφραστικά μπορούμε να σχηματίσουμε και τ' άλλα πρόσωπα της προσταχτικής με ένα από τα μόρια *να* ή *ας* και την οριστική: *να φύγει, ας μη φύγουν, να έρχεται, ας έρχονται.* Επίσης πολλές φορές χρησιμοποιούμε τον πρώτο και το δεύτερο μέλλοντα στην θέση της προσταχτικής: *θα φύγεις (=φύγε), δέν θα φύγεις (=μη φύγεις), θα μένεις εδώ(=μένε εδώ), δέν θα λυθείς(=μη λυθείς).*

III. Μετοχή

§ 74 Η νοελληνική κοινή έχει δύο μονόλεξες μετοχές, του ενεργητικού ενεστώτα και του παθητικού παρακειμένου.

Περιφραστικά μπορούμε να σχηματίσουμε και παρακείμενο της μετοχής· ο ενεργητικός παρακείμενος σχηματίζεται με τη μετοχή του *έχω* και το άκλιτο ρηματικό του *ενεργητικού* ρήματος που κλίνομε: *έχοντας δώσει, διαβάσει, φύγει.* Ο παθητικός παρακείμενος σχηματίζεται α) με τη μετοχή του *έχω* και το άκλιτο ρηματικό του *παθητικού* ρήματος: *έχοντας τιωρηθεί, καεί, βραχεί, φοβηθεί, τιωρηθεί* β) με τη μετοχή του *είμαι* και την παθητική μετοχή του ρήματος: *όντας βρεγμένος, τιωρημένος, χαμένος, δεμένος, λυμένος.*

§ 75 Η ενεργητική μετοχή είναι *άκλιτη* και σχηματίζεται από το ενεστωτικό θέμα με την κατάληξη *όντας* (στα προτελικότονα), και *-ώντας* (στα τελικότονα): *γράφοντας, πηδώντας, λέγοντας, περπατώντας.*

§ 76. Η παθητική μετοχή του παρακειμένου σχηματίζεται με το ενεστωτικό θέμα και την κατάληξη *-μένος, -μένη-μένο.* Η μετοχή αυτή κλίνεται κανονικά σαν επίθετο.

Η παθητική μετοχή σχηματίζεται κανονικά απ' το θέμα του *αορίστου*, με τις ακόλουθες παρατηρήσεις.

§ 77. Σχηματισμός της μετοχής: α) Όσα έχουν χαρακτήρα ουρανικό (κ, γ, χ), έχουν μετοχή σε - γμένος, - η, - σ: **πλέκω - πλεγμένος, ανοίγω - ανοιγμένος, κατατρέχω - κατατρεγμένος.**

β) Όσα έχουν χαρακτήρα χειλικό (π, β, φ, εύ), τον διώχνουν: **τρίβω - τριμένος, σκάβω - σκαμένος, γράφω - γραμένος, παιδεύω - παιδεμένος.**

γ) Ο χαρακτήρας - θ γίνεται στη μετοχή - σ -: **κλώθω - κλωσμένος, νιώθω - νιωσμένος, αλέθω - αλεσμένος.**

δ) Ο χαρακτήρας - ζ- γίνεται σ ή γ: **τριζω - τριγμένος, χιζω - χισμένος, αρπάζω - αρπαγμένος.**

ε) Όσα έχουν χαρακτήρα το προσφωματικό -ν- το διώχνουν: **πλυμένος, δεμένος, δηλωμένος.**

ς) Όσα έχουν χαρακτήρα - λ- παίρνουν κανονικά μετά το - λ- την κατάληξη - μένος: **βαλμένος, ψαλμένος.**

ζ) Μερικά ανώμαλα ρήματα έχουν μετοχή σε - ωμένος: **βλέπω - είδα - ειδωμένος.**

γίνομαι - έγινα - γινωμένος.

κάνω - έκαμα - καμωμένος.

λέ(γ)ω - είπα - ειπωμένος.

πίνω - ήπια - πιωμένος.

τρώ(γ)ω - έφαγα - φαγωμένος

η) Τα τελικότονα, που έχουν ενεργ. αόρ. σε - ασα, έχουν παθητική μετοχή σε - σμένος: **πεινασμένος, διψασμένος, σπασμένος.** Ενώ όσα κάνουν στον αόριστο - ησα, - εσα, έχουν μετοχή σε - μένος: **τιμημένος, πολεμημένος.**

§ 78. 1) Ελάχιστα μόνο ρήματα σχηματίζουν μερικές πτώσεις παθητικής ενεστωτικής μετοχής και σε ορισμένες μόνο εκφράσεις, χωρίς γενικότερη, οργανική, να πούμε, χρήση.

Η μετοχή αυτή έχει καταλήξεις: - άμενος, - ούμενος, - όμενος:

Κατά τα φαινόμενα, κατά τα λεγόμενα, ο στρατιώτης βγήκε παραπονούμενος· ήρθε ο λεγόμενος· ούτε πουλί πετάμενο· νερά τρεχούμενα· μας κάνει το θεοφοβούμενο· θα σου πώ το προεπούμενο· κάτι χαρούμενος μου φαίνεσαι απόψε· θα φάμε από τα βροϊκόμμενα· κανείς δέν τα ξέρει τα μελλούμενα· μαλλώδανε, γιατί είχαν προηγούμενα· ένας ότωχός όρορολούμενος· στην εξοχή θα ξαναπάμε το ερχόμενο· χριδιτια·

νός είναι, αλλά διαμαρτυρούμενος· παραπονούνται οι εμπο-
ρευόμενοι· ευλογημένος ο ερχόμενος· διάβαδα μόνο τα περιε-
χόμενα του βιβλίου· αυτός είναι ο προστατευόμενος· μουν· μας
τα διηγόταν με τρεμάμενα χείλη· τον έπιασε η καρδιά· του
ότα καλά καθούμενα· Ο Νάδος είναι χηρενάμενος·

§ 79. Αρνητικό τύπο δέν έχει η παθητική μετοχή. Γι'
αυτό σε τέτοια περίπτωση χρησιμοποιούμε το αντίστοιχο ρη-
ματικό επίθετο με το αρνητικό πρόθεμα α(ν)- : *βρασμένος-
άβραστος, δουλεμένος-αδούλευτος, σβησμένος-άσβηστος,
κουρασμένος-ακούραστος, αλαισμένος ανάλατος.*

§ 80. Αριθμοί. Όπως και στα ονόματα, έτσι και στα
ρήματα έχουμε δύο αριθμούς, τον *ενικό* (για ένα υπο-
κείμενο) και τον *πληθυντικό* (για πολλά υποκείμενα).

Πολλές φορές, όταν σποτεινόμεστε ο' ένα πρόσωπο, προς το
οποίο θέλομε να δείξομε σεβασμό, τιμή, ευγένεια, χρησιμοποιούμε το
δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο. Αυτός είναι ο *πληθυντικός ευγένει-
ας* : *ελάτε, πατέρα.*

§ 81. Πρόσωπα. Στο ρήμα διακρίνομε τρία πρόσωπα.
Πρώτο πρόσωπο είναι το ρήμα, που για υποκεί-
μενό· του έχει *εγώ* ή *εμείς*. Δεύτερο πρόσωπο εί-
ναι το ρήμα που έχει υποκείμενο *συ* ή *σεις*. Τρίτο πρό-
σωπο είναι το ρήμα που έχει υποκείμενο το πρόσωπο,
ζώο ή πράγμα, για το οποίο γίνεται λόγος. Έτσι π.χ. έχουμε :

πρώτο πρόσωπο :	γράφω, γράφομε
δεύτερο »	γράφεις, γράφετε, γράψε, γράψτε
τρίτο »	γράφει, γράφουν.

Για ποίο πρόσωπο πρόκειται (καθώς και για ποιόν αριθ-
μό), το δηλώνουν οι καταλήξεις του ρήματος.

§ 82. Όλοι οι ρηματικοί τύποι της Οριστικής και της
Προσταχτικής φανερώνουν με τις καταλήξεις τους για ποίο
πρόσωπο πρόκειται. Γι' αυτό αυτές τις δυο εγκλίσεις τις λέ-
με *πρόσωπικές εγκλίσεις*. Έτσι η Μετοχή εί-
ναι *απρόσωπη έγκλιση*.

§ 83. Συστατικά των ρηματικών τύπων. Οι ρηματι-
κοί τύποι είναι ή *μονολεκτικοί* (μιά μόνο λέξη) ή
περιφραστικοί (δυό ή τρεις λέξεις).

Σε κάθε μονολεχτικό τύπο μπορούμε να διακρίνομε τα τρία ακόλουθα στοιχεία.

α) τη ρίζα, δηλαδή το βασικό μέρος του ρήματος, χωρίς προθέματα ή επιθέματα. Π. χ. στη λέξη **ελύθηκα** η συλλαβή **-λυ** είναι η ρίζα.

β) το θέμα, δηλαδή όλο το μέρος της ρηματικής λέξης, που του λείπει η κατάληξη. Π. χ. στην προηγούμενη λέξη **ελύθηκα**, το μέρος **ελύ-** είναι το θέμα. Το θέμα δέν είναι το ίδιο πάντα, γιατί πολλοί ρηματικοί τύποι σχηματίζονται όχι απευθείας από τη ρίζα, αλλά από το θέμα άλλων χρόνων.

γ) την κατάληξη, δηλαδή το τελευταίο μέρος του ρήματος, που προσθέτομε στο θέμα, για να εκφράσομε τον τύπο, (ή φωνή), την έγκλιση, το χρόνο, τον αριθμό, το πρόσωπο του ρήματος.

δ) το χαρακτήρα, δηλαδή το τελευταίο γράμμα του (ενεστωτικού) θέματος.

§ 84. Τα προτελικότατα ρήματα, γενικά, έχουν χαρακτήρα σύμφωνο (γράφω, παίζω, τρέχω, τριβώ), ή φωνήεν που προφέρεται σα σύμφωνο (παύω, δουλεύω). Ελάχιστα μόνο ρήματα προτελικότατα έχουν χαρακτήρα φωνήεν (σκούω, διαλύω, σπάω), αλλ' αυτά ή είναι συντηρητικοί αρχαιομορφοί τύποι ή, τα περισσότερά-τους, είναι τύποι παράλληλοι με τα τελικότατα.

Τα τελικότατα έχουν, γενικά, χαρακτήρα φωνήεν (γιατι προέρχονται από τ' αρχαία σε -άω, -έω, -ήω).

§ 85. Οι περιφραστικοί τύποι αποτελούνται :

α) από το βοηθητικό ρήμα και το άκλιτο ρηματικό : **έχω φύγει.**

β) από ένα βοηθητικό μόριο (θα, να, ας) και το ρήμα : **θα γράψεις, να φύγω, ας μείνει.**

γ) από ένα βοηθητ. μόριο, το βοηθητικό ρήμα και το άκλιτο ρηματικό : **θα έχετε φτάσει.**

§ 86. Στους πίνακες που ακολουθούν δίνω από ένα παράδειγμα βασικό για το σχηματισμό όλων των ρημάτων. Όμοια σχηματίζονται όλα τ' αντίστοιχα ομαλά ρήματα.

§ 87. Προτελικότονο ενεργητικό ρήμα

	ΟΡΙΣΤΙΚΗ	ΠΡΟΣΤΑΧΤΙΚΗ	ΜΕΤΟΧΗ
■ νεοστώτας	λύν ω, -εις, ει » -ο(υ)με, -ετε, ουν(ε)	λύν ε λύν ειτε	λύν οντας
Παρατατικός	έ-λυν α, ες, ε » -αμε, -ατε, αν(ε)		
Αόριστος	έ-λυ σα, σες, σε » -σαμε, -σατε, -σαν(ε)	λύ-σε λύ-στε	
Παρακείμενος	έχου(ε) { λύ-σει έχου(ε) { έχου(ε) έχου(ε) { έχου(ε) έχου(ε) { έχου(ε) έχου(ε) { έχου(ε)	λύ σει	έχοντας -λύσει
Υπεροσυνθετικός	έχου(ε) { έχου(ε) έχου(ε) { έχου(ε) έχου(ε) { έχου(ε) έχου(ε) { έχου(ε)	λύ-σει λύ-σει	
Μέλλοντας 1ος	θα λύν-ω, -εις, -ει » » ο(υ)με, -ετε, ουν(ε)		
Μέλλοντας 2ος	θα λύσ-ω, εις, ει » » ο(υ)με, ειτε, ουν(ε)		
Μέλλοντας 3ος	θα έχω, εις, ει λύσ ει » έχο(υ)με, -ετε, ουν(ε) λύσ ει		

§ 88. Προτελικότονο παθητικό ρήμα

	ΟΡΙΣΤΙΚΗ	ΠΡΟΣΤΑΧΤΙΚΗ	ΜΕΤΟΧΗ
Ενεστώτας	λύν-ομαι, εσαι, -εσαι λύν-όμαστε, -εσθε, -ονται	(λύν-ομαι) (λύν-όμαστε)	
Παρατατικός	(ε)λύν-ομουν(α), -όσου(α), -όταν(ε) (ε)λύν-όμασσε, -όσασσε, -όταν		
Αόριστος	(ε)λύ-θηκα, -θήκες, -θήκη (ε)λύθηκαμε, -θήκατε, -θήκαν(ε)	λύ-σθαι λύ-θείτε	
Παρακείμενος	έχ-ω, -εις, -ει έχ-ομε, -ετε, -ουν· ουν·	λύθει »	λύ-μένος »-θέν »-μένο
Υπεροσυντέλικος	έχ-α, -ες, -ε έχ-αμε, -ατε, -αν· αν·	λύθει »	
Μέλλοντας 1ος	θα λύν-ομαι, -εσαι· εσαι » θα λύν-όμαστε, -εσθε· ονται		
Μέλλοντας 2ος	θα λυθ-ώ, -είς, -εί θα λυθ-ούμε, -είτε, ούν(ε)		
Μέλλοντας 3ος	θα έχ-ω, -εις, -ει· ουν· ουν· θα έχ-ομε, -ετε, ουν· ουν·		

Σ η μ ε ί ω σ η. Η παθητική φωνή δεν είναι συχνή. Τις πιότερες φορές στη θέση της χρησιμοποιούμε την αντιστοίχη ενεργητική φωνή. Αντί: **δάφνηκα απ· τον πατέρα-μου λέμε η· έφεισε ο πατέρας μου.**

§ 89. Τελικότονο ενεργητικό ρήμα

	ΟΡΙΣΤΙΚΗ	ΠΡΟΣΤΑΧΤΙΚΗ	ΜΕΤΟΧΗ
Ενεσιώτως	κρατώ (1), -άς, -ά (ει) κρατ-ήμε (2), -άτε, ούν, ή(ίνε) (3)	κράτ-α κρατ-άτε	κρατ-ώντας
Παρατατικός	(ε)κρατ ούσα, ούσες, -ούσε » ούσαμε, ούσατε, -ούσαν (ε) (4)	κρατ-ησε κρατ-ήσατε	
Αόριστος	(ε)κράτησα, ησες, -ησε » -ήσαμε, ήσατε, ησαν (ε)		έχοντας κρατήσει
Παρακείμενος	έχ-ω, εις, -ει, κρατήσι -έχομε, -ετε, -ουν »		
Υπερσυντέλικος	είχ-α, -ες, ε, κρατήσει -είχαμε, -ατε, -αν »		
ΜΕΛΛΟΝΤΑΣ	α' : θα κρατώ, άς, -ά, -άμε, άτε, ούν (-ίνε) β' : θα κρατήσω, -εις, ει, ο(υ)με, -ετε, ουν γ' : θα έχω, -εις, ει, ομε, ειτε, ουν κρατήσει		

Σ η μ. 1.— Το πρώτο ενικό πρόσφορο των τελικότονων ρημάτων έχει κατάληξη -άω και -ώ. Ο τύπος σε άω δείχνουν κάποις λαϊκότερο χρώμα.

2.— Παράλληλα χρησιμοποιούμε και την κατάληξη -οίμε : κρατάμε και κρατούμε.

3.— Πολλά τελικότονα ρήματα έχουν τις ακόλουθες ενεστωτικές κατάληξεις : ώ, -εις, -ει, ούμε, είτε, -ούν (ε), ποθώ, ποθείς, ποθεί, ποθοίμε, ποθείτε, ποθούν (ε).

4.— Ο παρατατικός έχει παράλληλες κατάληξεις στον ενικό : αγα, αγες, -αγε, που έχουν κάποιο αιχότερο χρώμα : κρατάγα, αγάπαγες, ζήταγε.

§ 90. Τελικόστονο παθητικό ρήμα

	ΟΡΙΣΤΙΚΗ	ΠΡΟΣΤΑΧΤΙΚΗ	ΜΕΤΟΧΗ
Ενεστώτας	κρ ^α τ-ιέμαι, -ιέσαι, -ιέται κρ ^α τ-ιόμαστε, -ιέστε, ιόνται (1)		
Παρατατικός	κρ ^α τ-ιόμουν, -ιόσουν, -ιόταν κρ ^α τ-ιόμασθε, -ιόσατε, -ιόνταν		
Λόγιος	(ε)κρ ^α τ-ιθήκα, -ιθήκατε, -ιθήκαμε » -ιθήκαμε, -ιθήκατε, -ιθήκαμε (ε)	κρ ^α τ ^η -σου κρ ^α τ ^η θείτε	κρ ^α τ ^η μένος, -μένη, -μένο
Παρακείμενος	έχ ^ω , εις, -ει κρ ^α τ ^η θει έχ ^{ομε} , -ετε, -ουν »		
Υπερσ.τέλεικος	είχ ^{-α} , ες, ε κρ ^α τ ^η θει είχ ^{-αμε} , -ατε, -αν »		
Μέλλοντας 1ος	θα κρ ^α τ-ιέμαι, -ιέσαι, -ιέται θα κρ ^α τ-ιόμαστε, -ιέστε, ιόνται		
Μέλλο τας 2ος	θα κρ ^α τ ^η θ-ώ, εις, -ει θα κρ ^α τ ^η θ-όμε, -είτε, -ούν (γ)		
Μέλλοντας 3ος	θα έχ ^ω , -εις, -ει κρ ^α τ ^η θει θα έχ ^{-ομε} , -ετε, -ουν »		

Σ η μ. — Μερικά ρήματα (θηγούμαι, κοιμούμαι, λυπούμαι, φοβούμαι, που έχουν και παράλληλο τύπο σε άμα : λυπώμαι) έχουν διαφορετικές καταλήξεις στον ενεστώτα και στον παρατατικό : λυπώμαι, -ώμαι, άται, -ομάστε, -άστε, -ούνται. λυπώμουν, -οδούν, -οδύσταν, -ομάστε, -ομάσταν.

§ 91. **Συνταχτικές περιφραστικές εγκλίσεις.** Όπως σημειώθηκε (§ 45) υπάρχουν και οι ακόλουθες **περιφραστικές εγκλίσεις**, που δεν έχουν ξεχωριστούς μονόλεξους τύπους, αλλά σχηματίζονται με χρόνους της οριστικής και ανάλογα βοηθητικά συνδεορικά μόρια. Ο ακόλουθος πίνακας δείχνει συγκεντρωτικά το σχηματισμό και τη σημασία των εγκλίσεων αυτών.

	Ενεδότηας		Παρατατικός	Αδριότος	Παρακείμενος	Υπερόντελκος
Βουλητική ή υποταχτική	Διάρκεια ή επανάληψη	Μονομιάς ή μία φορά	Διάρκεια στο παρελθόν	Στο παρόν	στο παρόν ή στο μέλλον	στο παρελθόν
Ευχετική	(θέλει) να κομμάτια	(θέλει) να χτυπήσω	(θέλει) να χτυπούσα	(θέλω) να έφτυγε	(θέλω) να έχει φύγει	(θέλω) να είχε φύγει
Προσπεπτική (1)	είθε } να » μακάρι } ας »	είθε } να » μακάρι } ας »	είθε } να » μακάρι } ας »	είθε } να » μακάρι } ας »	είθε } να » μακάρι } ας »	είθε } να » μακάρι } ας »
Πιθανολογική	θα » (τόρα)	—	θα » (όταν κοιμόταν)	θα » (τόρα)	θα » » (τόρα)	θα » » (όταν ήθελαν)
Δυννητική	—	—	θα » (αν έπεφταν)	—	—	θα » » (αν ζούσαν)

Σ η μ. 1.—Η Προσπεπτική σχηματίζεται και με το μόριο **γιά** και τη Βουλητική ή την Προσταχτική : γιά να δοίμε, γιά να σου πώ, γιά λέγε, γιά γράψε, γιά έλα.

§ 92. **Απρόσωπα ρήματα.** Απρόσωπα ρήματα λέμε εκείνα, που τα χρησιμοποιούμε μόνο στο τρίτο ενικό πρόσωπο και που δεν έχουν προσωπικό ούτε πραγματικό υποκείμενο.

A) Απρόσωπα ρήμ. για τον καιρό και τα φυσικά φαινόμενα: *ασιράφτει, βροντάει, βρέχει, χιονίζει, μπουμπουνίζει, φυσάει, ψιχαλίζει, ξημερώνει, χαράζει, φωτίζει, φέγγει, μεσημεριάζει, βραδιάζει, σουρουπώνει, νυχτώνει, σκοτεινιάζει, καλοκαιριάζει, καλοσυνεύει, χειμωνιάζει...*

Εκτός απ' αυτά υπάρχουν και μερικές απρόσωπες ρηματικές περιφράσεις μ' ένα από τα ρήματα *είναι* *ρίχνει*, *πέφτει*, *κάνει* και το ανάλογο ουσιαστικό: *είναι κρύο, είναι χιονιάς, ρίχνει χαλάσι, πέφτει χιόνι, κάνει παγωνιά, κάνει καλό καιρό, κάνει δροσιά.*

B) Απρόσωπα ρήματα που έμμεσα αναφέρονται σε συγκεκριμένο υποκείμενο (πρόσωπο, ζώο, πράγμα): *τί σε μέλει; (= τί ενδιαφέρεσαι);* *δέν μ' ενδιαφέρει (=δέν ενδιαφέρομαι), πρόκειται να φύγουμε (=θα φύγουμε), πρέπει να τον δεις (=είναι ανάγκη να τον δείς), δέν του βολεί να μας βοηθήσει, δέν ξέρω τί μέλλεται να μας συμβεί; μας συμφέρει να μείνομε.*

Γ) Απρόσωπα ρήματα σε ορισμένες εκφράσεις: *αλλάζει το ζήτημα, ακούγεται πως τελειώνει ο πόλεμος, αξίζει να θυσιαστεί κανείς για την ιδέα του, βρωμάει εδώ, μυρίζει κάτι, μπορεί να φύγουμε, χρειάζεται πολλή δύσκολη για να βαστήξει κανείς έτσι, κονιεύει να νυχιώσει, πάει να ξημερώσει πήρε και χειμωνιάζει πια' σε πειράζει να μείνω εδώ; δέ στέκει να σκεφτόμαστε σα σκλάβοι, έτυχε να τον δούμε φαίνεται πως είσαι τυχερός' δέν ταιριάζει να κλαίς.*

§ 93. **Ανώμαλα ρήματα.** Ανώμαλα ρήματα λέμε εκείνα που δεν σχηματίζουν κανονικά όλες τις εγκλίσεις, τους χρόνους και τα πρόσωπα, σύμφωνα με τα ομαλά ρήματα των πινάκων.

Στον κατάλογο που ακολουθεί σημειώνω τα πιο συνηθισμένα ανώμαλα ρήματα, δηλαδή τα λειψά, τα ρήματα με δύο θέματα και τα ρήματα με διαφορετικές καταλήξεις.

Σημειώνω τους κυριότερους βασικούς χρόνους, γιατί οι άλλοι παράγονται απ' αυτούς κι ακολουθούν τις ίδιες ανωμαλίες.

Παραλείπω τους πάρα πολύ σπάνιους καθώς και τους ιδιωματούχους τύπους.

Σημειώνω με παύλα τη θέση όπου δέν υπάρχει αντίστοιχος τύπος. Σε παρένθεση κλείνω τους σπάνιους ή αρχαιότερους τύπους. Το ενωτικό πρίν απ' το ρήμα σημαίνει ότι μόνο σύνθετο βρίσκεται το αντίστοιχο ρήμα.

Κατάλογος ανωμαλών ρημάτων

ενεστ. εριστ.	αόρ. ενεργ.	αόρ. παθητ.	μετοχή παθ.	προσταχτ.
ακούω, ακούς, -ούμε, -τε, -ν(ε)	άκουσα	ακούστηκα	ακουσμένος	άκου 1
ανατέλλει	ανάτειλε	—	—	—
ανεβαίνω	ανέβηκα	—	ανεβασμένος	ανέβα, -ανεβήτε 2
αρέσω	άρεσα	—	—	—
αρτάνομαι	—	αρτήθηκα	αρτημένος	—
αυξάνω	αύξησα	αυξήθηκα	αυξημένος	—
αφίνω	άφισα	αφέθηκα	αφισμένος	—
βάζω	έβαλα	βάλθηκα	βαλμένος	—
-βάλλω	έβαλα	—	—	—
βγάζω	έβγαλα	βγάλθηκα	βγαλμένος	—
βγαίνω	βγήκα	—	(βγαλμένος)	βγες, βγήτε 2
βλέπω	είδα	ειδώθηκα	ειδωμένος	δες, δείτε 2
βόσκω	βόσκησα	βοσκήθηκα	βοσκημένος	—
βρέχω	έβρεξα	βράχθηκα	βρογμένος	—
βρίσκω	βρήκα	βρέθηκα	—	βρες, βρήτε 2
γίνομαι	έγινα	—	γινομένος	—
γδέρνω	έγδαρα	γδάρθηκα	γδαρμένος	—
γέρνω	έγειρα	—	γερμένος	—
γερνώ	γέρασα	—	γερασμένος	—
γυρνώ	γύρισα	—	γυρισμένος	—
δέρνω	έδειρα	δάρθηκα	δαρμένος	—
διαβαίνω	διάβηκα	—	—	διάβα, διαβήτε 2
διδάσκω	δίδαξα	διδάχθηκα	διδαγμένος	—
δίνω	έδωσα	δόθηκα	δοσμένος	—
έρχομαι	ήρθα	—	—	έλα, ελάτε 2
είμω (παρ. ήμω)	—	—	(ενεργ. ενεστ.) όντως	—
έχω (παρ. είχα)	—	—	έχοντας	—
εύχομαι	—	ευχήθηκα	—	—
ζω	έζησα	—	—	—
θέλω	θέλησα	—	θελημένος	—
-θέτω	θέσα	—	—	—
καθίζω	κάθισα	—	καθισμένος	—
κάθομαι	κάθησα	—	»	—
καίω	έκαψα	κάηκα	καμένος	—
κάνω	έκανα	—	κωμωμένος	—

1 Προσταχτική του ενεστώτα

2 » » αορίστου

καμώνομαι	—	καμώθηκα	—	
καταλαβαίνω	κατάλαβα	—	—	
καταριέμαι	—	καταράστηκα	καταραμένος	
κατεβαίνω	κατέβηκα	—	κατεβασμένος	κατέβα, κατεβήτε 2
κλαίω	έκλαψα	κλαύθηκα	κλαμένος	
κοιτά(ζ)ω	κοίταξα	κοιτάχτηκα	κοιταγμένος	
λαβαίνω	έλαβα	—	—	
λαχαίνω	έλαχα	—	—	
λέ(γ)ω	είπα	ειπώθηκα	ειπωμένος	πες, πείτε 2
(λες, λέμε, λέτε, λένε)				
μακραίνω	μάκρυνα	μακρύθηκα	μακροσμένος	
μάχομαι	—	—	—	
μεθώ	μέθυσα	—	μεθυσμένος	
μέλει	—	—	—	
μένω	έμεινα	—	—	
μικραίνω	μίκρυνα	—	—	
μπαίνω	μπήκα	—	μπασμένος	μπες, (έμπα) μπήτε 2
νιαζίει	ένιαξε	—	—	
νιαζομαι	—	νιαστήκα	—	
ντρέπομαι	—	ντράπηκα	ντροπιασμένος	
ξέρω	—	—	—	
παθαίνω	έπαθα	—	παθιασμένος	
παίρω	πήρα	πάρθηκα	παρμένος	πάρε, πάρτε 2
παραγγέλλω	παράγγειλα	παραγγέλθηκα	παραγγελμένος	
πάσχω	έπαθα	—	—	
παχαίνω	πάχυνα	—	—	πήγαينه 1
πάω	πήγα	—	πηγαίμενος	άντε 2 *
πεθαίνω	πέθανα	—	πεθαμένος	
πεινώ	πείνασα	—	πεινασμένος	
πετυχαίνω	πέτυχα	—	πετυχημένος	
πέφτω	έπεσα	—	πεσμένος	
πλέω	(έπλεξα)	—	—	
πηγαίνω	πήγα	—	πηγαίμενος	
πίνω	ήπια	πιώθηκα	πιωμένος	
πλένω	έπλυνα	πλύθηκα	πλυμένος	
πνίγω	έπνιξα	πνίγηκα	πνιγμένος	
πρέπει	—	—	—	
πρόκειται	—	—	—	
προσεύχομαι	—	προσευχήθη κα	—	
σέβομαι	—	σεβάστηκα	—	

σέρνω	έσυρα	σύρθηκα	συρμένος	
σπέρνω	έσπειρα	σπάρθηκα	σπαρμένος	
στέκομαι	—	στάθηκα		στάσου σταθήτε 2
στέλνω	έστειλα	στάληθα	σταλμένος	
στρέφω	έστρεψα	στράφηκα	στραμένος	
σωπαίνω	σώπασα	—	—	σώπα, σωπάτε 1
τρίνω	—	—	—	
τρέμω	—	—	—	
τρέπω	έτρεψα	—	—	
επιτρέπω	επίτρεψα	επιτράπηκα	—	
τρέφω	έθρεψα	τράφηκα	θρεμένος	
τρέχω	έτρεξα	-τρέχτηκα	-τρεγμένος	τρέχα 1 τρεχάτε
τρώ(γω)	έφαγα	φαγώθηκα	φαγωμένος	
τρως	τρώμε, -τε, τρών(ε)			
τυχαίνω	έτυχα	—	—	
υπόσχομαι	—	υποσχέθηκα	υποσχεμένος	
φαίνομαι	—	φάνηκα	—	
φέρνω	έφερα	φέρθηκα	φερμένος	
φεύγω	έφυγα	—	—	
φταίω	έφταιξα	—	—	
φτωχαίνω	φτώχυνα	—	φτωχεμένος	
φυλάω	φύλαξα	φυλάχτηκα	φυλαγμένος	
χαίρω	—	χάρηκα	—	
χαίρομαι	—	»	—	
χορταίνω	χόρτασα	—	χορτασμένος	
(χορηματίζω)	χορημάτισα	—	—	
ψέλνω	έψαλα	ψάλθηκα	ψαλμένος	

7. ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΑ

§ 94. **Επιρρήματα** λέμε τις άκλιτες λέξεις που προσδιορίζουν το ρήμα (το επίθετο, το ουσιαστικό ή και άλλο επίρρημα) εκφράζοντας τόπο, τρόπο, χρόνο, ποσό, βεβαίωση, ενδεχόμενο ή άρνηση.

§ 95. Ως προς το σχηματισμό-τους τα επιρρήματα είναι **π ρ ω τ ό τ υ π α** και **π α ρ ά γ ω γ α**.

§ 96. Τα παράγωγα επιρρήματα σχηματίζονται κανονικά από τ' αντίστοιχα επίθετα με την κατάληξη **-α** (καλά, δειλά, φοβερά, ωραία) ή, σπάνια, την αρχαιότερη **-ως** (ασφαλώς, ακριβώς, ευχαρίστως).

§ 97. Όπως και στα επίθετα, έτσι και στα επιρρήματα έχουμε βαθμούς σύγκρισης (παραθετικά), που σχηματίζονται όπως και στ' αντίστοιχα επίθετα, δηλαδή

α) το συγκριτικό : με το επίρρημα **πιό** και το θετικό του επιρρήματος (**πιό σοφά**) ή με την κατάληξη **-τερα** (σοφότερα, αργότερα)

β) το υπερθετικό : μ' ένα ποσοτικό επίρρημα και το θετικό του επιρρήματος (**πολύ σοφά**) ή το επίρρημα με την κατάληξη **-ότατα** (**σοφότατα**) :

θετικό	συγκριτικό	υπερθετικό
φοβερά	πιό φοβερά	φοβερότερα
θαυμάσια	πιό θαυμάσια	θαυμασιότερα »
δίκαια	πιό δίκαια-δικαιότερα	» δίκαια-δικαιότατα
απλά	πιό απλά-απλούστερα	» απλά-απλούστατα

§ 98. **Ανωμαλίες**. Τα επίθετα **πολύς** και **λίγος** έχουν ανώμαλο επιρρηματικό σχηματισμό:

πολύ	περισσότερο ή πιότερο (πιό πολύ)	πίρα πολύ,
λίγο	λιγότερο ή (πιό λίγο)	πολύ λίγο (ελάχιστα).

§ 99. Παραθετικά σχηματίζουν και μερικά πρωτότυπα επιρρήματα :

νωρίς	νωρίτερα, πιό νωρίς	νωρίτατα, πολύ νωρίς
εμπρός	μπροστούτερα ή πιό μπροστά	πολύ μπροστά
ύστερα	υστερότερα πιό ύστερα	
γρήγορα	γρηγορότερα, πιό γρήγορα	το γρηγορότερα,

πριν	πρωτότερα (πιο πριν)	—
πίσω	πίο πίσω	πολύ πίσω
έξω	» έξω	» έξω
μέσα	» μέσα	» μέσα
εδώ	» εδώ	—

Α) Τοπικά επιρρήματα : πού, παντού, πουθενά, εδώ, εκεί, αυτού, αλλού, κάπου, οπουδήποτε, απάνω, κάτω, χάμω, μέσα, έξω, εμπρός, μπροστά, πίσω, κοντά, δεξιά, αριστερά, ψηλά, χαμηλά, πούθε, όπου, εκείθε, ολούθε, καταγής, σιμά, πλάι· δίπλα, παράμερα, απόμερα, μακριά, αντίκρυ, απέναντι, γύρο, τριγύρο, ολόγυρα, μεταξύ, ανάμεσα, πέρα, αποδώ, αποκεί.

Β) Χρονικά επιρρήματα : πότε, κάποτε, πάντα, πάντοτε, ποιέ, όποτε, οποιεδήποτε, κάπου - κάπου, άλλοτε, τότε, τώρα, αμέσως, σύντομα, πια, μόλις, ακόμη, πάλι, ξανά, συχνά, ύστερα, έπειτα, πρώτα, πριν, εξαρχής, νωρίς, αργά, γρήγορα, χτες, προχτές, σήμερα, αύριο, μεθαύριο, απόψε, πέρσι, πρόπερσι, (ε)φέτος, μετά.

Γ) Τροπικά επιρρήματα : πώς, έτσι, αλλιώς, οπωσδήποτε, καθώς, όπως, ως, σα(ν), μαζί, καλά, άσχημα, ωραία, περίφημα, θαυμάσια... Ακριβώς, ασφαλώς εντελώς, ευτυχώς, ευχαρίστως.

Δ) Ποσοτικά επιρρήματα : πόσο, όσο, καθόλου, οσοδήποτε, τόσο, λίγο, πολύ, περισσότερο, πιο, λιγάκι, αρκετά, κάμποσο, σχεδόν, πάνω-κάτω, τουλάχιστο(ν), περιπου, μόλις, διόλου.

Ε) Βεβαιωτικά ή επιρρήματα : ναι, μάλιστα, βέβαια, ορισμένα, αληθινά, σωστά, χωρίς άλλο, εξάπαντος.

Ϛ) Πιθανολογικά ή μετριαστικά επιρρήματα : ίσως, πιθανό, τάχα(τε), δήθεν, μάλλον.

Ζ) Αρνητικά επιρρήματα όχι, δεν, μή(ν).

Σημ. 1. Το όχι το λέμε μόνο-του ή μπρος από ονοματική λέξη ή μπρός

από επίρρημα : **όχι, όχι ο βασιλιάς, όχι, τούτο, όχι καλά, όχι προντές.**

2 Το **δέν** και το **μή** το βάζουμε πάντα μπρός από ρήμα. Το **δέν** στις προτάσεις κ ρ ί σ η ς, το **μή** στις προτάσεις ε π ι θ υ μ ί α ς και στις με τ ο χ έ ς. **Δέν έφτασε, μή φύγεις, μή μπορώντας, μίν έχοντας.**

3. Το ευφωνικό τελικό -ν του **μή** το χρησιμοποιούμε πριν από φωνήεν ή από σύμφωνο ψιλό ή διπλό (κ, π, τ, ξ, ψ).

8. ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ

§ 100. Προθέσεις λέμε τα άκλιτα που συνδέουν ονομαστικές λέξεις (ουσιαστικά, επίθετα, αριθμητικά και αντωνυμίες) ή επιρρήματα με άλλους όρους της πρότασης εκφράζοντας διάφορες επιρρηματικές σχέσεις.

§ 101. Η νεοελληνική κοινή έχει τις ακόλουθες δεκατέσσερις προθέσεις :

Έξι μονοσύλλαβες : **για, με, προς, σα(ν), σ(ε), ώς.**

Εφτά δυσύλλαβες : **ανί, από, δίχως, κατά, μετά, παρά, χωρίς.** Μιά τρισύλλαβη : **ίσαμε.**

§ 102. Από τις προθέσεις μερικές τις βρίσκουμε μ ό ν ο στη σ ύ ν τ α ξ η με άλλες λέξεις (**για το ψωμί, με το βιβλίο**) και τις λέμε **συνταχτικές** προθέσεις.

Συνταχτικές προθέσεις είναι οι **για, με, σε, ώς, σα(ν), δίχως, χωρίς, ίσαμε.**

Τις άλλες τις χρησιμοποιούμε και σε σύνταξη και σε **σύνθεση** (**παραιρώω, πρόσκαιρος**) και τις λέμε **συνθετικές.**

§ 103. Οι νεοελληνικές προθέσεις συντάσσονται κανονικά με **αιτιατική.** Μόνο οι προθέσεις **για, από** και **σαν** σε ορισμένες περιπτώσεις πηγαίνουν με ονομαστική, όπως θα δούμε.

§ 104 **Ορθογραφική παρατήρηση :** Τις προθέσεις **από, για, κατά, με, παρά, σε,** τις χρησιμοποιούμε κάποτε και χωρίς το τελικό-τους φωνήεν. Σημειώνουμε στη θέση του βγαλμένου φωνήεντος μιά **απόστιροφο.**

α) Η **από** μπορεί να χάσει το τελικό -ό, όταν βρεθε μπροστά σε άρθρο που αρχίζει από τ· ή μπρος από άλλο -ο :

*απ' τον, απ' την, απ' το, απ' τους, απ' τις, απ' τα, απ' όλα
απ' όσα ήθελα.*

β) Το τελικό *α* των προθέσεων *για, κατά, παρά* μπορεί να φύγει, μόνο όταν βρεθεί μπρος από άλλο φωνήεν: *γι' αυτό, κατ' αυτόν, παρ' όλη τη φροντίδα μου.*

γ) Η πρόθεση *με* μπορεί να χάσει το τελικό *ε* μπρος από άλλο φωνήεν δυνατότερο: *μ' άλλους ανθρώπους.*

δ) Η πρόθεση *σε* χάνει το τελικό *-ε* μπρος από φωνήεν: *σ' όλες τις πόλεις, και σ' άλλα με υγεία.*

Η πρόθεση *σε*, όταν βρεθεί μπροστά σε άρθρο που αρχίζει από *τ*, χάνει το τελικό της *-ε* και ενώνεται σε μιá λέξη με το άρθρο: *στο(ν), στις, στη(ν), στο, στους, στα.*

Σημασιολογικά παραδείγματα

§ 105. Η κάθε πρόθεση δέν έχει πάντα μιá και την ίδια σημασία. Σημειώνω εδώ αναλυτικά τις διάφορες σημασίες κάθε πρόθεσης προτάσσοντας την κύρια σημασία.

για : α) σκοπό : *σηκώθηκα πρωί για διάβασμα.*

β) αιτία : *ευχαριστώ για το δώρο.*

γ) αναφορά : *μιλάμε για τον πόλεμο.*

δ) αντικατάσταση, αξία, όριο : *πήγα εγώ για το θείο μου, για τρεις δραχμές, για πέντε χρόνια.*

ε) ομοίωση : *το πήρα για χρυσό, τον ενόμισα για τον πατέρα μου. Τον επίστεψαν για σωτήρα τους.*

στ) προορισμό, κατεύθυνση : *φύγαμε για το Φάληρο, για το μέτωπο, για τον Πειραιά.*

Σημ. Κάποτε πηγαίνει και με γενική σε κύρια ονόματα ανθρώπων (σε τοπική σημασία, από παράλειψη μιας τοπικής αιτιατικής) : *πάμε για τον Στρέφη* (τη συνοικία, τα μέρη).

με : α) μαζί με ποιόν, με τί : *πήγα με τον αδελφό μου, έφυγα με το παλτό μου μονάχα.*

β) μέσο, όργανο, υλικό : *κόβω με το μαχαίρι, πήγα με αυτοκίνητο, παπούτσια με δέρμα, με πανί.*

γ) αντίπαλο : *πολεμήσαμε με τους Τούρκους.*

- δ) τρόπο : πήρε το φάρμακό-της με γέλιο.
ε) χρόνο : κοιμήθηκα νωρίς, με τις κόπτες, με το ηλιο
βασίλεμα. Πέθανε με τον πόλεμο.
ζ) αιτία : αρρώστησε με δάγκειο, με γρίπη.
προς : α) κατεύθυνση : προς τη θάλασσα, προς το χωριό,
β) περίπου : προς τις οχτώ θα είμαι στο σπίτι.
γ) σκοπό : προς το συμφέρο σου, προς όφελός μας.
σαν : παρομοίωση : σαν τον πατέρα-μου γελάει, σαν την
τρελή κάνει, σαν τον ουρανό.

Η πρόθεση **σαν** πηγαίνει και με άναρθη ονομαστική και με γε-
νική : **σα** : άνθρωπος, **σα** φίλος, **σα** χαρτί, κελιάιδημα σαν σηδο-
νιού, κουλούριασμα σαν φιδιού.

- σε** : α) κατεύθυνση : πάω σε βουνό.
β) στάση ή παραμονή σε τόπο : μείναμε στο νησί.
γ) αναφορά : στο χρώμα, στο ύψος, στο βάθος είναι
προτιμότερο τούτο από κείνο.
δ) χρόνο : σε μιά ώρα θα γυρίσω στη δουλειά.
ε) τρόπο : τον βρήκα σε κακά χάλια, τράβηξα έναν
κλήρο στην τύχη.

Κάποτε πηγαίνει με γενική προσώπου (από παράλειψη μιάς αι-
τιατικής) : **δτου** θείου-μου (το σπίτι), **δτου** Ζωγράφου (τη συνοι-
κία) **δτις** χήρας (το εκκλησάκι).

ώς : όριο, τέρμα : **ώς** τις οχτώ, **ώς** το βουνό.

αντί : αντικατάσταση : **αντί** εμένα, **αντί** το στρατιώτη ο
αξιωματικός, **αντί** το βιβλίο πήρε το τειράδιο, **αντί**
αιών χτύπησε εμένα.

Συχνά η πρόθεση **αντί** συνοδεύεται με την πρόθεση **για** : **αντί**
για μένα.

από : α) απόσταση, αφαίρεση, απομάκρυνση : Έξι χιλιόμετρα
απ' το χωριό μας. Πέθανε και γλύτωσε απ' τους
πόνους. Τα έβγαλα από την τσέπη μου. Ξόδεψα
τρεις από τις δέκα χιλιάδες Έφυγα από το σπι-
τι μου.

β) καταγωγή ή προέλευση : είναι από Ελβετική οι-
κογένεια, το μετάξι ήρθε από την Κίνα.
Έρθε ο θεός-μου απ' την Αμερική. Στάζει νερό

- απ' τα κεραμίδια. Έσταξε το αίμα απ' τα χέρια-του.
- γ) μόρφωμα : πήραμε από δύο μαντήλια.
- δ) υλικό : από ξύλο, από μάλαμα, από μαλλί.
- ε) αιτία : από την καρδιά-του πέθανε. Αρρώ-στησε από βλακεία-του.
- ς) το ποιητικό αίτιο : τιμωρήθηκε από τον αξιω-ματικό-του.
- ζ) διαφορά σε σύγκριση : πιο όμορφη από την αδελφή-της.
- η) μέσα από : βγήκαμε απ' το παράθυρο. Πέρα-σαμε απ' το χωριό. Η σφαίρα πέρασε απ' το πλεμόνι-του.

δίχως : στέρηση : *δίχως μάνα.*

κατά : α) συμφωνία συσχετισμό, αναλογία, παρομοίωση : *κατά τα φαινόμενα θα τελειώσουμε σύντομα. Κατά τα λόγια-σου έχει δίκιο ο πατέρας μου. Άλλο ακριβά, άλλο πιο φτηνά, κατά το βιβλ. ο. Κατά το καράβι κι ο καπετάνιος. Κατά μάνα, κατά κύρη.*

β) κατεύθυνση : *Κατά τον κάμπο, Τ' ουρανού κα-τά τα μέρη (Σολομός).*

γ) περίπου : *Το χιήμα-του πέφτει κατά την Κη-φισιά.*

δ) διάρκεια χρονική : *κατά τον πόλεμο πέθανε.*

μετά : το χρονικό ή τοπικό όριο, ύστερ' απ' το οποίο έγινε (γίνεται, θα γίνει) κάτι : *μετά τον πόλεμο, μετά το φατ, μετά το μεσημέρι. Μετά το σπι-τι-μον, μετά τον τρίτο στρατιώτη*

παρά : α) ελάττωση : *μιά οκά παρά σαράντα δράμια η ώρα είναι τρεις παρά τέταρτο.*

β) αντίθεση : *παρά την κακοκαιρία ξεκινήσαμε, παρ' όλες τις φωνές-του κοιμήθηκα.*

χωρίς : στέρηση : *χωρίς φαί, χωρίς καπέλο, χωρίς χρήματα.*

ίσαμε : όριο : *ίσαμε τον ουρανό, ίσαμε το σπίτι.*

Παρατήρησι : Από επίδραση της καθαρεύουσας, της εκκλησιαστικής γλώσσας και από τη λόγια παράδοση χρησιμοποιούνται σπάνια στη γλώσσα των πόλεων και οι αρχαιοελληνικές προθέσεις, που δεν ανήκουν οργανικά στη νεοελληνική κοινή, καθώς και νεοελληνικές προθέσεις με αρχαιοτροπή σύνταξη: *προ του πολέμου, περι του πολέμου, υπέρ του λαού, αντί του πατέρα-δου, προς Θεού, κατά του πολέμου Μέχρι θανάτου, μέχρι το τέρας.* Ένεκα του πολέμου. *Τρία δυν δύο. Δύο επί τρία πολλαπλασίασα το χίλια επί δώδεκα. Έξι πλην ένα. Δώδεκα διά τρία.*

§ 106. **Προθετικές περιφράσεις.**— Πολλά επιρρήματα μαζί με μιά απ' τις προθέσεις σχηματίζουν περιφράσεις με προθετική σημασία: *πάνω στο τραπέζι, πάνω από τη στέγη, κάτω από τα πόδια-του, μαζί με τον αδελφό μου, έξω από τον κήπο, γύρω στην Ελλάδα, γύρω απ' το σπίτι, κοντά στο Παρίσι, μέσ' απ' την καρδιά-μου.*

§ 107. **Προθετικά μόρια.** Χρησιμοποιούμε κάποτε το ογκωτικό μόριο *μά*, που πρέπει εδώ να σημειωθεί: *μά το Θεό, μά το Χριστό, μά την αλήθεια, μά το ψωμί που τρώω, μά το χώμα που την τρέφει* (Σολομός)

Προθετικό είναι και το **δειχτικό** μόριο *νά*: *νά-μας, νά τος, νά τη, νά-τους.*

9. ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ

§ 108. **Σύνδεσμος** λέμε τις άκλιτες λέξεις που συνδέουν λέξεις ή προτάσεις.

§ 109. Διακρίνομε δύο είδη συνδέσμων, Α) τους **παραταχτικούς** (δηλαδή εκείνους που συνδέουν ισότιμους συνταχτικούς όρους), και Β) τους **υποταχτικούς** (δηλαδή εκείνους που συνδέουν μιά εξαρτημένη πρόταση με την κύρια η με άλλη πρόταση).

Όλοι οι σύνδεσμοι και όλα τα συνδεσμικά μόρια συντάσσονται με Οριστική, χωρίς εξαίρεση.

Α) Οι παραταχτικοί σύνδεσμοι είναι

α) **σ υ μ π λ ε χ τ ι κ ο ί :** *και, ούτε, μήτε, ουδέ, μηδέ.*

Ο σύνδεσμος και μπροστά από **α, ο, ω**, παίρνει τη μορφή **κι**. Μπροστά από **ε, η, ι, υ** το γράφομε **κ'**: *και τώρα, κι άλλοτε, κ' ύστερα.*

- β) διαχωριστικοί: **ή, είτε, γιά.**
- γ) αντιθετικοί: **αλλά, αντί, ενώ, και μα, μολο-
νότι, μόνο, όμως, παρά, ωστόσο, άνκαι.**
- δ) συμπερασματικοί: **άρα, επομένως, λοιπόν,
που, ώσειε.**
- ε) εξηγητικός: **δηλαδή.**
- Β) Οι υποταχτικοί σύνδεσμοι είναι**
- α) ειδικοί: **ότι, που, πως.**
- β) χρονικοί: **αφότου, αφού, ενώ, κάθε που, κα-
θώς, μόλις, ό,τι, οπότε, όσο, όταν, πριν (να), προτού, σαν,
ως, ωστόσο, ώσπου, άμα, όποτε, ίσαμε να.**
- γ) αιτιολογικοί: **αφού, γιατί, επειδή, και,
να, που, σαν (τι).**
- δ) υποθετικοί: **αν, ανίσως, σαν.**
- ε) σκοπικοί: **να, για να.**
- ς) αποτελεσματικοί: **ώστε, που.**
- ζ) δισταγματικοί: **μη(ν), μήπως.**
- η) συγκριτικός: **παρά.**
- θ) τροπικοί: **χωρίς να, δίχως να.**

§ 110. **Συνδεσμικά μόρια.**—Στη νεοελληνική κοινή χρησιμοποιούμε πολύ συχνά και σε πολλές σημασίες τα συνδεσμικά μόρια: **ας, γιά, θα, να.**

Το μόριο **ας** δηλώνει προτροπή ή παραδοχή: **ας φύγουμε, ας έρθει.**

Το μόριο **θα** είναι α) μελλοντικός: **θα φύγω,** β) δυνη-
τικός: **θα σου αρνιόμουν, αν είχα,** γ) πιθανολογικός:
τόρα **θα είναι μέδα, πιστεύω.**

Τα μόρια **ας, θα, να,** πηγαίνουν πάντα με οριστική.

Το μόριο **γιά** είναι προτροπικό και πηγαίνει κανονικά με προ-
σταχτική: **γιά γράψε, γιά έλα, γιά κόπιασε.** Κάποτε παίρνει
και το **να,** οπότε πηγαίνει με οριστική. **γιά να το δούμε, γιά να
δου πώ.**

Το μόριο **να** το χρησιμοποιούμε πολύ συχνά στη γλώσσα-μας:

1) ύστερ' από ρήματα που δηλώνουν:

α) επιθυμία, προσταγή, απαγόρευση: **θέλω, ποθώ, διατάζω,
απαγορεύω να...**

β) γνώση, αξιοσύνη, μάθηση, προσπάθεια: **ξέρω, υποθώ, προ-
όπαθώ, είμαι ικανός να...**

γ) υπόσχεση ή προσδοκία: **ορκίζομαι να, υπόσχομαι να,
δουτάζω να, ελπίζω να...**

δ) γνώμη ή πίστη αμφίβολη: **πιστεύω να, φαντάζομαι να...**

ε) συναίσθημα χαράς ή λύπης: **λυπάμαι, χαίρομαι να.**

ς) αρχή, παύση: **άρχισα να, έπαυσα να ελπίζω.**

ζ) ανοχή ή κούραση: **δέν αντέχω να, απόκαμα να.**

η) αίσθηση, θύμηση ή λησμονιά, αμέλεια: **τον βλέπω να τρέ-
χει, δέ θυμήθηκα να το γράψω, ξέχασα να πάω, αγέλησα να
το ετοιμάσω.**

2. 'Υστερ' από πολλά απρόσωπα ρήματα: **πρέπει, είναι α-
νάγκη, χρειάζεται, μπορεί, είναι καλό, κακό, δύσκολο, εύ-
κολο, αδύνατο, φοβερό, θλιβερό, ήνθικό, επόμενο να...**

3. Σε φράσεις προσταγής ή παραδοχής (να φύγεις, να μείνει).

4. Σε πολλές ερωτημ. προτάσεις: **να φύγω; πότε να φύγω;**

10. ΕΠΙΦΩΝΗΜΑΤΑ

§ 111. Επιφωνήματα λέμε κάποιες λέξεις άκλιτες, που δείχνουν ένα ξαφνικό, δυνατό συναίσθημα χαράς, λύπης, τρόμου, θαυμασμού, απελπισίας, απορίας και άλλα.

χαρά: **α, ε, ω, ώα!**

έπαινο: **μπράβο, ώα!**

ειρωνεία: **ε, ου, γιούχα, ώα!**

θαυμασμό: **α, ι, μπά, ποπό!**

απορία: **α, ο, μπα, χμ!**

παρακίνηση: **α, αντε, άι, άμε, μαρς, άλτ, στ, σουτ!**

ευχή: **είθε, άμποτε, μαάρι!**

κάλεσμα: **ε, έι, μωρέ, ψι, ω!**

λύπη ή πόνο: **αχ, οχ, όχου, όφφρυ!**

αηδία: **ουφ, ου, πουφ, πα-πα-πα, μπά-μπα!**

τρόμο: **ω, ι, α!**

άρνηση: **α, μπα!**

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΥΝΘΕΣΗ

1. ΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

§ 112. Η νεοελληνική γλώσσα, η γλώσσα δηλαδή που μιλάει σήμερα ο ελληνικός λαός, είναι η ίδια η αρχαία ελληνική και διαφέρει από κείνη μόνο κατά τις μεταλλαγές, που το διάβα τόσων αιώνων και τα διάφορα απανωτά ιστορικά περιστατικά προκάλεσαν. Είναι σαν ένα πολυαίωτο δέντρο ή σαν ένας αιώνας άνθρωπος σε δυό διαφορετικές ηλικίες: μεταλλάζει πάντα κ' ανεπαίσθητα σε κάποια σημεία, το τρυφερό δεντάκι γιγάντωσε, το παιδάκι αντρώθηκε, άλλαξε, αλλά είναι το ίδιο σώμα, το ίδιο αίμα, το ίδιο πρόσωπο, το ίδιο όνομα.

§ 113. Η νεοελληνική γλώσσα είναι πιο ομαλή, πιο αναλυτική από την αρχαία. Η **φράση** πιο απλή, αναλυτική, μικροπερίοδη. Ακόμη κ' η ρητορική η σημερινή (πολιτική, δικαστική, πανηγυρική) δέν έχει την πυκνότητα, το πολυσύνθετο και το μάκρος του αρχαίου ρητορικού λόγου. Η νεοελληνική κοινή έχει πολύ περισσότερο συναίσθημα από την αρχαία και έντονο φολκλορισμό. Διατηρεί με την ασίγαστη προφορική παράδοση πολλά ποιητικά στοιχεία της αρχαίας. Στη Γραμματική είναι πολύ πιο απλή, και οι γραμματικοί κανόνες έχουν μεγαλύτερη έκταση, γιατί οι εξαιρέσεις κ' οι ανωμαλίες είναι πολύ λιγότερες.

§ 114. Οι **πτώσεις** λιγότεψαν με την εξαφάνιση της δοτικής. Τώρα κ' η γενική πληθυντικού λιγοστεύει: δέ λέμε των **χαρών, των οργών, των σαπυνοφουσκών, των φτωχουλιών, των νερακιών.**

§ 115. Η **κλίση** των ονομάτων απλουστεύτηκε πολύ. Τα ρήματα, κι αυτά απλουστεύτηκαν πολύ περισσότερο: τα έξι είδη ρήματα της αρχαίας κλίνονται, όπως σημειώθηκε πιο πάνω, σε δυό μόνο συζυγίες: (-ω και -ώ).

§ 116. Από τις έξι μονολεχτικές **εγκλίσεις** της αρχαίας απόμειναν οι τρείς μόνο (οριστική, προσταχτική και μετοχή). Οι άλλες εκφράζονται με ορισμένα μόρια και χρόνους και τύπους της οριστικής. Ενωιολογικά αυξήθηκαν οι εγκλί-

σεις: μπορούμε να εκφράσομε ευχή, υπόταξη, πιθανολογία, δυνατότητα, υπόθεση με την οριστική.

§ 117. Οι **χρόνοι** έγιναν τρεις στο μέλλοντα της οριστικής Από τους τρεις αόριστους (*έλεξα-είπα-είπον*) έμεινε μόνο ο ένας (κατάληξη **-(σ)α**). Οι χρόνοι της υποταχτικής, της ευκτικής και του απαρεμφάτου εκφράζονται περιφραστικά με χρόνους της οριστικής πάντοτε. Έτσι ενώ εξαφανίστηκε η πληθωρική πολυτυπία του αρχαίου ρήματος, σήμερα εννοιολογικά είναι πιο πλούσιο το νεοελληνικό ρήμα. Η ενεργητική ενεστωτική μετοχή έγινε άκλιτη, κ' έτσι είναι κοινή για τα τρία γένη, για όλες τις πτώσεις του ενικού και του πληθυντικού.

§ 118. Οι κύρια νεοελληνικές **προθέσεις** δέν μπαίνουν στη σύνθεση Έτσι με την αχρήστευση πολλών αρχαιοελληνικών συνταχτικών προθέσεων, οι συνθεμένες με διάφορα ονόματα και ρήματα έγιναν αχώριστα μόρια (*συνάδελφος, υποβολή, εντολή* κλπ).

§ 119. Στο **λεξιλόγιο** διαπιστώνει κανείς μεγαλύτερες διαφορές: α) Πολλές λέξεις διατήρησαν τον αρχαίο τύπο και την αρχαία σημασία-τους: ουρανός, χώρα, άνθρωπος, θάλασσα, τρόπος, Ιστορία, Φιλοσοφία, φαντασία, γράμματα, φεύγω, αγαπώ, τρέχω, εκεί, αυτού, τότε, ποτέ, ναι.

β) Άλλες άλλαξαν μόνο λίγο: αύριο, φεύγομε, σήμερα, πατέρας, νύχτα, θυγατέρα, σκάβω.

γ) Λέξεις που άλλαξαν σημασία με την επίδραση του Χριστιανισμού και την εξέλιξη της ζωής: αγαθός (=καλόβολος, όχι γεναίος), αρετή (=αγαθοσύνη, όχι αντρεία), εμπόριο (όχι εμπορικό λιμάνι, αλλά μεταπούλημα), αερόπλοιο, αεροπόρος, εκκλησία (μέρος προσευχής, όχι πολιτική συγκέντρωση).

δ) Πολλές λέξεις αντικαταστάθηκαν με τ' αντίστοιχα υποκοριστικά-τους: χέρι, πόδι, παιδί, κεφάλι, κορμί, αυτί, μάτι, νύχι, χαρτί, μαλλί, μουστάκι, αυλάκι, γεράκι, κοράκι, δαχτυλίδι, αλέτρι.

ε) Άλλες αντικαταστάθηκαν από άλλες λέξεις: ίππος άλογο, γαλή γάτα, σελήνη φεγγάρι, ρόδο-τριαντάφυλλο, ύδωρ-νερό, άσμα-τραγούδι, άρτος-ψωμί, κύων σκυλί.

ζ) Πλάστηκαν νέες για τις νέες έννοιες και τα νέα πράγματα: σιδηρόδρομος, ραδιόφωνο, γραφομηχανή, ατμόμηχανή, ατμόπλοιο, στρατόσφαιρα, ποδήλατο.

ζ) **Λέξεις ξένες.** Οι διάφοροι λαοί, με τους οποίους ο ελληνισμός ήθε σε διάφορες σχέσεις, πήραν πολλές λέξεις ελληνικές που τις βρίσκομε λίγο ή πολύ μεταλλαγμένες ακόμη και σήμερα στη χώρα τους· αλλά και μας έδωσαν επίσης πολλές λέξεις δικές τους, κι απ' αυτές υπάρχουν όχι λίγες κι στη νεοελληνική. Φυσικά κάθε ξένη λέξη, όταν περάσει στην καθημερινή χρήση, θα προσαρμοστεί κανονικά στις γραμματικές και φωνητικές επιταγές της νεοελληνικής (πολύ λίγες είνε οι λέξεις που έμειναν αμετάλλαχτες: λίγα κύρια ονόματα και λιγότερ' ακόμη κοινά). Σημειώνω λίγες χαρακτηριστικές ξένες λέξεις:

1. Παλιές **περσικές**: παράδεισος, αγγαρεία.
2. **φοινικικές**: άλφα, βήτα, (σχεδόν όλα τα γράμματα του αλφαβήτου).
3. **εβραϊκές** λέξεις που πέρασαν στη γλώσσα-μας με το χριστιανισμό: Σάβατο, κρ-βάτι, ραβίνος, περιστέρι, αραβώνας, σατανάς, σεραφείμ, Χερουβείμ, αμήν, φαρισαίος, Γιάνης, Ιωσήφ, Μανόλης, Μιχάλης, Γολγοθάς, Πάσχα.
4. **λατινικές**: σπίτι, σκούπα, καλαμάρι, στάβλος, κάμπος, σαπούνι, άσπρος, μάβρος, βάρκα.
5. **τούρκικες**: γιαούρτι, μεζές, μελτές, χασές, κεφτές, ταβάνι, τζάμι, τζάκι, δράμι, οκά, καφετζής, μανάβης, τουφέκι, μπαρουτί, τενεκές, άχτι, κέφι.
6. **σλαβικές**: σανός, κόσα (δρεπάνι), τσοπάνης, στάνη, μπομπότα, τσέλιγκας, κοτέτσι, Ζαγορά, Γουρίτσα, Γρονίτσα, Αράχοβα.
7. **ιταλικές**: φουρτούνα, φανέλα, βάζο, βυρέλι, βίδα, ρόδι, λουκέτο, μπαρμπούνι, πιάτο, μακρυόνια, φρέσκος, κουφέτο, μιτζέλι, πατάτα, φέτα, βιολί, φασισμός.
8. **γαλλικές**: μπλουζα, κολόνια, φοντάν, λικέρ, αμπαζούρ, ρεκλάμα, ρομαντισμός, σινεμά.
9. **αγγλικές**: μπαρ, τραμ, φούτμπολ, σπόρ, τουλόβερ, ζέρσε-ν', χωλ, ούισκι, σάντουιτς, ροζμπίφ.
10. **γερμανικές** (ελάχιστα): ποτάσα, βερμούτ, τάλιρο, τσίγκος.

2) ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΛΕΞΕΩΝ

§ 120. Οι πίο πολλές λέξεις της γλώσσας-μας έχουν σχηματισθεί από θέματα άλλων λέξεων. Π. χ. οι λέξεις *φέρνω, έφερα, φορά, φόρος, συμφέρον, πανωφόρι, αποφόρι, φορολογία, σημαιοφόρος, φερσίματα, φορηγό, αφόρητος, φόρεμα, ενδιαφέρον, αναφορά, ανήφορος, φορατζής, φορολογικός, καρποφόρος*... παράγονται απ' την αρχική ρίζα *φερ*.

§ 121. *Ριζική λέξη ή αρχικό θέμα* λέμε τη λέξη ή το θέμα που γίνεται η βάση για το σχηματισμό άλλης λέξης.

§ 122. *Προτότυπη λέξη* λέμε εκείνη, απ' την οποία σχηματίστηκε μια άλλη.

§ 123. *Παράγωγη* λέξη είναι η σχηματισμένη από άλλη.

§ 124. *Σύνθετη* λέξη είναι η σχηματισμένη από άλλες λέξεις.

§ 125. *Συνθετικά* λέμε τα θέματα μιάς σύνθετης λέξης.

Έτσι έχουμε πρώτο συνθετικό, δεύτερο συνθετικό κλπ.

§ 126. *Απλή* λέξη λέμε εκείνη που δέν είναι σύνθετη.

§ 127. Στη σύνθεση των λέξεων χρησιμοποιούμε:

α) λέξεις κλιτές ή άκλιτες.

β) *αχώριστα μόρια*, δηλαδή λεξούλες με ορισμένη σημασία, μα που δέν τις βρίσκομε ποτέ μόνες-τους *κακός—άνακος, βιδώνω ξεβιδώνω*.

γ) ευφωνικά γράμματα: *μαχαιροπήρουνα, δένω, δηλώνω*.

§ 128. Οι παράγωγες λέξεις είναι ουσιαστικά, επίθετα, ρήματα και επιρρήματα.

Α) ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ

§ 129. Τα παράγωγα ουσιαστικά γίνονται από άλλα 1) ουσιαστικά, 2) επίθετα, 3) αριθμητικά και 4) ρήματα.

1. ουσιαστικά από ουσιαστικά.

α) Υποκοριστικά και χαϊδευτικά.

-άδα: αρνάδα, πουλάδα. -(ά)κας: μπαμπάκας, γιόκας.

-άκι: σπύρι-σπιτάκι, χαρτάκι. -άκα: μαμάκα, θειάκα.

-άκης: Δημητράκης, Γιανάκης, Κωστάκης.

-άκος: γεροντάκος, εμποράκος, δρομάκος.

-αράκι: ξυλαράκι, φυλλαράκι, μηλαράκι.

-αρέλι: παιδαρέλι, κοριτσέλι.

-ουδάκι: μωρουδάκι, λαγουδάκι, χωριουδάκι.

- ούδι**: αγγελούδι, μαμούδι, λαγούδι.
- ούλα**: Αθηνούλα, γριούλα, βροχούλα.
- ούλης**: γερούλης, παπούλης, αδερφούλης.
- ούλι**: δεντρούλι.

-**πούλα**: βοσκοπούλα, ψιροπούλα, (νησάκι).

-**πουλο**: τσοπανόπουλο, παιδόπουλο.

Σημ. 1. Πολλά ουσιαστικά που έχουν τις ίδιες με τα υποκοριστικά καταλήξεις δέν έχουν σημασία υποκοριστική ή χαϊδευτική (αυλάκι, κοράκι, βαρκάδα, μονάδα, βούλα, πελεκούδι, Γιώργακας).

2. Οι καταλήξεις **-αρ** και **-ακ** βρίσκονται και στα μεγεθυντικά (σπιτάρα, γυναικάρα, γέρακας). Γι αυτό μπορούμε να πούμε ότι η κατάληξη **-ι** δίνει κύρια την έννοια του υποκορισμού.

3. Σε μερικά μέρη προτιμούν ορισμένες υποκοριστικές καταλήξεις, όπως στη Μυτιλήνη την κατάληξη **-έλι**, στη Λήμνο και σε λίγα μέρη της Μακεδονίας και Θράκης την κατάληξη **-ούδι** κι αλλού άλλες.

β) Μεγεθυντικά.

- α**: κούτα, βαρέλα, μαντήλα, καντήλα, κουνέλα.
- ας**: κεφάλας, χειλάς. **-ακλας**: άντρακλας.
- άρα**: σπιτάρα, δοντάρα, τρομάρα. **-αρας**: ποδάρας, μυταράς.
- αρος**: παίδαρος, πόδαρος. **-ούκλα**: χερούκλα.

γ) Τοπικά.

- αριό**: πλυσταριό, σκουπιδαριό.
- άτο**: δουκάτο, σουλτανάτο, προτεκτοράτο.
- ικο**: τσαγκαράδικο, μανάβικο, ασβεστάδικο.
- είο**: κουρείο, ζαχαροπλαστείο, βιβλιοπωλείο.
- ώνας**: ελαιώνας, στρατώνας, καλαμιώνας.

δ) πατριδικά.

- ίτης**, (-ίτσα, -ιτάκι): Σκιαθίτης, Απειραθίτης.
- άτης** (-άτσα, -ατάκι): Μυκονιάτης, Μανιάτης.
- ώτης** (-ώτσα, -ωτάκι): Βολιώτης, Αξιώτης, Ηπειρώτης.
- αίος** (-α): Αθηναίος, Ευρωπαϊός, Κερκυραίος, Γολεματαίος (Γολέμι), Σεραίος.

- ινος** (-ή, -όπουλο): Καρυστινός, Ζακυνθινός, Πατρινός.
- άνος** (-α, -όπουλο): Βενετσάνος, Παριζιάνος, Ρουμάνος.
- ιός** (-ιά, -ωτάκι): Σμυρνιός, Σιφνιός, Σιντορηνιός.
- έζος** (α, -όπουλο ή -άκι): Μαλτέζος, Κινέζος.

Τα πατριδικά σχηματίζουν παράλληλα και υποκοριστικό τύπο του θηλυκού και του ουδετέρου: Σκιαθιτοπούλα, Μανιατόπουλο, Χιωτοπούλα, Συριανόπουλο, Μανιατοπούλα, Ζακυνθινόπουλο, Κρητικόπουλο.

ε) **Επαγγελματικά.**

- άς** (θηλ. -ού): ψωμάς, πατατάς, γαλατάς, ψαράς.
- άρης** (θηλ. -άρισα): περβολάρης, γελαδάρης, βαρκάρης.
- άριος**: αποθηκάριος, βιβλιοθηκάριος.
- ίας**: εισοδηματίας, κτηματίας, εγκληματίας.
- έρης** (θηλ. -έρισα): πορτιέρης, καμαριέρης (καμαριέρα).
- λίκι**: προεδρικό, αρματολόκι, χατζηλίκι.
- τζής** (θηλ. -ού): καφετζής, φορατζής, παλιατζής.
- λόγος**: γυναικολόγος, γυρολόγος, αρματολός.

ς) **Συζυγικά.**

- αινα**: Κώσταινα, Πέτραйна, Μπαλάναινα.
- ίνα**: Θωμοπουλίνα, γιατρίνα (το επγγελματικό: γιάτρισα).

ζ) **καρπόδεντρα και ανθόφυτα.**

- ιά**: βελανιδιά, σικιά, πορτοκαλιά, τριανταφυλλιά.

η) **θεωρία ή δόγμα.**

- ισμός**: αθλητισμός, σοσιαλισμός, κοσμοπολιτισμός, χριστιανισμός.

θ) **δυνολικά.**

- αριό**: παπαδαριό, καμπαναριό, κηφηναριό.
- θέμι**: κοριτσόθεμι, γυναικόθεμι, τρελοθέμι.
- λόι**: τυραννολόι, αρχοντολόι, συγγενολόι, σκυλολόι.
- μάνι**: γυναικομάνι, παιδομάνι.

ι) **περιεχτικά.**

- ιά**: κουταλιά, πηρουλιά, τηγανιά, χουφτιά, σταλιά, εργατιά, αγροτιά, αγκαλιά, φτιναριά, απλοχεριά.

ια) **δύντουμης πράξης.**

- ιά**: βελονιά, σουβλιά, σφρυιά, φαλτσιτιά, βουρτσιά, μολυβιά, πενιά, κεφαλιά, ξυλιά, πινελιά, ταναλιά, ματιά.

ιβ) **δοχεία.**

- ιέρα**: τσαγιέρα, καφετιέρα, ζαχαριέρα, καπονιέρα, ταμπακιέρα, μπετονιέρα, πουδριέρα, μπομπονιέρα, ζαρντινιέρα.

2. Ουσιαστικά από επίθετα.

- άδα**: ασπράδα, νοστιμάδα, εξυπνάδα.
- ίλα**: ξυνίλα, τσαγγίλα, σαπίλα, χωματίλα.
- μάρα**: κουταμάρα, χαζομάρα, τρελαμάρα.
- σύνη**: αξιοσύνη, καλοσύνη, χριστιανσύνη, Ρωμιοσύνη, μεγαλοσύνη, απαλοσύνη, προσχαροσύνη.

- (σ)ιά: απολιτισιά, ακαταδεξιά, μοναξιά.
- ητα: αδελφότητα, ανθρωπότητα, βαρύτητα, ταχύτητα.

3. Ουσιαστικά από αριθμητικά.

- άδα: τριάδα, πεντάδα, εκατοντάδα.
- άρα: πεντάρα, δεκάρα, χιλιάρα.
- άρι: πενηντάρι, κατοστάρι, δεκάρι, εικοσάρι, εικοσπεντάρι.
- στη: Σαρακοστή, Πεντηκοστή, εκαοστή.
- άρικο: δεκάρικο, εικοσάρικο, κατοστάρικο, χιλιάρικο.

4. Ουσιαστικά από ρήματα.

- έας: συγγραφέας, προβολέας, γραμματέας.
- ιάς: σκαφτιάς, βαφιάς, γραφιάς.
- (σ)της: χτίστης, θεριστής, καθηγητής, ελευθερωτής.
- τζής: τροχιτζής, γανωτζής.
- μός: ερχομός, πηγαυμός, λυτρωμός, χαμός.
- ση, (-ξη, -ψη): δόση, βράση, είσπραξη, λάμψη, θλίψη.
- σιμο (-ξιμο, -ψιμο): σπάσιμο, τριξιμο, τρίψιμο.
- μα: τρύπωμα, βίδαμα, πελέκημα.
- ίδι: κοπίδι, στρωσίδι, πελεκίδι.
- α: πύρα, πάστρα, γλίστρα, φορά, προσφορά, φθορά, σπορά.
- άλα: τρεχάλα, φευγάλα, κρεμάλα.
- ητό: φαγητό, ροχαλητό, βογγητό.
- ούρα: σκοτούρα, φαγούρα, κλεισούρα.
- ι: παρακάλια, κολύμπι, ζύγι.
- ιο: βαπτίσια, κοιμησιό, καθησιό.
- ος: κόστος, βρόντος, πήδος, μάθος.
- ία, ιά: ομιλία, καρποφορία, επιθυμία, σφουριξιά, χτυπιά, τρυπιά, κλωτσιά, σπρωξιά, δαγκωματιά, ρουφηξιά.
- εία, -εία, -εία: ωφέλεια, δουλεία, δουλειά.
- ή: βροχή, τιμή, ποδεμή, σφαγή, στροφή.
- ος: λόγος, φόρος, τόκος, ζωοτρόφος, βοσκός.
- ήρας: κατοποτήρας, ζωστήρας, σωτήρας.
- τήρι: (-τήριο): κομπωτήρι, ελαιτήριο, πλαστήρι, δικαστήριο, ποτιστήριο, τρυπητήριο, εισητήριο.
- ειό, (είο): καπειλειό, λιοτριβειό, γραφειό.
- τρα, -τρο: ξύστρα, σφροίχτρα, σήμαντρο, σκιάχτρο.

Β) ΕΠΙΘΕΤΑ

§ 130. Τα παράγωγα επίθετα σχηματίζονται 1) από ουσιαστικά, 2) από άλλα επίθετα, 3) από αριθμητικά, 4) από ρήματα, και 5) από επιρρήματα.

1) Επίθετα από ουσιαστικά.

- άρης, (ιάρης): ζηλιάρης, γοινιάρης, τοιμπλιάρης.
- άτος: αφράτος, μελάτος, χιονάτος.
- ένιος: ασημένιος, ξυλένιος, μαλαματένιος.

- ερός, ηρός: βροχερός, δροσερός, πονηρός, δαπανηρός.
- ής: ουρανής, τριανταφυλλής, θαλασσης.
- ιος: τίμιος, αιώνιος, ουράνιος.
- (ι)ακός: μανιακός, οικογενειακός.
- ικος: παιδικός, ιταλικός, γύφτικος.
- ιμος: μάχιμος, θανάσιμος, κρίσιμος.
- ινος: ξύλινος, πρωινός, χάριτος.
- ίσιος: παιδιακίσιος, βουνίσιος, κατοικίσιος.
- ίστικος: κοριτοίστικος, μωρουδίστικος, παπαδίστικος.
- λέος, -λός: πειναλέος, σιωπηλός.

2. Επίθετα από επίθετα.

- ιδερός: μουριδερός, ασπριδερός.
- ούλης, (-ούλα, -ούλι, ούλικο): κοντούλης, καλούλης.
- ουλός (ή, -ό): βαθουλός, παχουλός, μακρουλός.
- ούτσικος (-η, -ο): μικρούτσικος, καλούτσικος.
- οπός (-ή, -ό): πρασινοπός, κιτρινοπός, αγριοπός, χαροπός.

3. Επίθετα από αριθμητικά.

- άρης (-άρα, -άρικο): εικασάρης, σαφανιάρης, πενηνιάρης.
- τος, -σιός: τρίτος, ένατος, εικοσιός, εκατοσιός.
- πλάσιος: διπλάσιος, δεκαπλάσιος, εικοσαπλάσιος.
- πλός: τριπλός, διπλός, τετραπλός.

4. Επίθετα από ρήματα.

- σιμος: συζητήσιμος, νησισίσιμος.
- τικός: δροσιτικός, ποτιστικός, περαστικός.
- τός: σκυφτός, βραστός, καρφωτός, γελαστός.

5. Επίθετα από επιρρήματα.

- ινός: αντικρινός, τοτινός, τωρινός, χτεσινός.
- (ι)ανός: αυριανός, παρακατιανός.
- ίσιος: πυραπανίσιος.

Γ) ΡΗΜΑΤΑ

§ 131. Τα παράγωγα ρήματα σχηματίζονται 1) από ουσιαστικά, 2) από επίθετα, 3) από αριθμητικά, 4) από ρήματα, 5) από επιρρήματα. Οι ρηματικές καταλήξεις είναι οι ακόλουθες: -άζω, -αίνω, -άρω, -βολώ, -έρνω, -εύω, -ίζω, -ίζω, -έρω, -κοπώ, -λογώ, -μανώ, -ώνω, -ω, -ώ.

1. Ρήματα από ουσιαστικά.

- άζω: νοικιάζω, αγοράζω, βελονιάζω.
- άρω: προστιμάρω, κριτικάρω, ριμάρει.
- βολώ: σπυροβολώ, αχτινοβολώ, πετροβολώ.
- εύω: σκοπεύω, βισιλεύω, γειτονεύω.
- ιάζω: ζυγιάζω, ξυλιάζω, κουλουριάζω.
- ίζω: αφρίζω, δροσίζω, φλογίζω.
- κοπώ: γλεντοκοπώ, μεθοκοπώ, βολοκοπώ.

- λογώ**: βοτανολογώ, ανθολογώ, φρορολογώ.
-**ώνω**: κλειδώνω, ματώνω, πεταλώνω.
-**ώ**: τιμώ : λαχταρώ, καταριέμαι.

2. Ρήματα από επίθετα.

- αίνω** : ακριβαίνω, ζεσταίνω, ξεραίνω.
-**εύω** : καλυτερεύω, χειροτερεύω, παραξεενεύω.
-**ιάζω** : βραχνιάζω, νερουλιάζω, κατσουφιάζω.
-**ίζω** : ασπρίζω, κιτρινίζω, ξινίζω, κακίζω.

3. Ρήματα από αριθμητικά.

- άζω** : διπλασιάζω, τριπλασιάζω.
-**ίζω** : σαρανίζω να τα (ε)κατοστήσει.
-**ώνω** : διπλώνω, τριτώνω, δευτέρωσσε.

4. Ρήματα από ρήματα.

- Τα δυναμωτικά σε : -**μανώ** : λυσομανώ, τριζομανώ.
και τα υποκοριστικά σε : -**εύω**, (-**ουλεύω**) : ψαχουλεύω.
-**ίζω**, (-**ουλίζω**, -**ρίζω**, -**ουρίζω**) : φεγγίζω, φεγγυρίζω,
(φέγγω), μασουλλίζω (μασώ), κλαψουρίζω (κλαίω).

5. Ρήματα από επιρρήματα.

- εύω** : ανακατεύω, κοντεύω, αγναντεύω.
-**ζω**, -**ίζω** : χωρίζω, συχνάζω, παραμερίζω.

Δ) ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΑ

§. 132. Τα παράγωγα επιρρήματα σχηματίζονται από 1) επίθετα, 2) αντωνυμίες, 3) μετοχές, και 4) άλλα επιρρήματα.

Οι επιρρηματικές καταλήξεις είναι : -**α**, -**θε**, -**ου** και -**ως**. Τα πιο συνηθισμένα παράγωγα επιρρήματα καταλήγουν σε -**α** και σχηματίζονται απ' το ουδέτερο του πληθυντικού των επιθέτων και πολλών παθητικών μετοχών που έχουν τροπική σημασία: *καλά, στενά, θολά, μόνιμα, ευγενικά, καλύτερα, χειρότερα, ομορφότερα, ψηλότερα, λυπημένα, χαρούμενα, θυμωμένα, μασημένα, τρομαγμένα.*

- θε**: εδώθε, εκείθε, παντούθε. -**ού**: αλλού, αυτού, παντού.
-**ως**: ασφαλώς, ακριβώς, αμέσως, ευχαρίστως.

Η επιρρ. κατάληξη -**ως** είναι της λόγιας παράδοσης και είναι σπάνια. Υπάρχει τάση αντικατάστασής της με την αντιστοιχη δημοτική κατάληξη -**α** ή αντικατάστασής όλου του επιρρηματος με άλλο αντιστοιχο ή με ρηματική περιφραση: *αόφθαλμα, ακριβώς με ακρίβεια, προθύμως, πρόθυμά ή με πρόθυμια.* Στο δημοτικό λόγο έχουν διατηρηθεί ακόμη μερικά επιρρήματα σε -**ως**, γιατί τ' αντιστοιχιά τους σε -**α** έχουν πάρει διαφορετική σημασία: *ακριβώς*=με ακρίβεια, *ακριβά*-αντίθετο του *ότινά*. *Αμέσως*=ευθύς, παρευθύς, χωρίς χρονοτριβή, *άμεσα*=κατευθείαν, όχι έμμεσα, όχι πλάγια. *Ευχαρίστως*=πρόθυμα με χαρά. *Ευχαρίστη*=ωραία, όμορφα, άνετα.

3. ΣΥΝΘΕΣΗ

§ 133. Είδαμε ότι κάθε παράγωγη λέξη έχει θέμα και κατάληξη. Το θέμα όμως κάθε λέξης μπορεί να είναι απλό ή σύνθετο. Θα δούμε τώρα με ποιό τρόπο γίνεται η σύνθεση.

§ 134. Η σύνθετη λέξη σχηματίζεται ή μ' ένα αχώριστο μόριο στην αρχή (ξε-φεύγω), ή με την ένωση δυό (ή και περισσότερων) λέξεων (αντρό-γυνο, αγγλο-γαλλο-γερμανικός).

§ 135. Τα αχώριστα μόρια είναι μονοσύλλαβες ή δισύλλαβες λεξούλες με ορισμένη σημασία, που δέν τις βρίσκομε ποτέ μόνες-τους, αλλά πάντα συνενωμένες με άλλες λέξεις. Τ' αχώριστα μόρια τα διακρίνομε σε καθαρά νεοελληνικά και σε αρχαιοφερα. Τα κύρια νεοελληνικά είναι τρία: **α**-, **ανα**-, **ξε**-. Το αχώριστο μόριο **α** λέγεται και **στερητικό**, γιατί δηλώνει στέρηση. Το βρίσκομε με τη μορφή **α**, **αν**-, **ανα**·: **ά-κακος**, **άμυαλος**, **ανάλατος**, **ανάβαθος**, **αναβροχιά**. Το μόριο **ανα**- σημαίνει: ξανά, απάνω, πίσω: **αναρωτιέμαι**, **ανασηκώνω**, **ανάστροφα**. Το αχώρ. μόριο **ξε**- δηλώνει: στέρηση, απομάκρυνση ή υπερβολή: **ξεριζώνω**, **ξεγράφω**, **ξεφεύγω**, **ξερπιίζω**, **ξεπουλώ**, **ξετρελαίνω**. Τ' αρχαιοφερα αχώριστα μόρια είναι άκλιτα μόρια της αρχαίας ελληνικής που με την προφορική και τη γραφή παράδοση έφτασαν ως εμάς. Σημειώνω τα πιο συχνά στη νεοελληνική κοινή:

αμφι·: αμφιβολία, αμφιβάλλω, αμφιθέατρο. **αρχι**·: αρχιχρονιά, αρχισυντάκτης, αρχιψάλακας, αρχιτεμπέλης, αρχιμάγερας. **δια**·: διάμετρος, διαβαίνω, διάσημα. **διχο**·: διχόνοια, διχασμός, διχαστασία. **δυσ**·: δυσάρεστος, δύστυχος, δύστροπος. **εισ**·: εισπράττω, εισβολή, εισόρμηση. **εκ**·: εκθέτω, εκνευρίζω, εξορμώ. **εν**·: εντολή εμπιστοσύνη. **επι**·: επιτρέπω, επιθετο, επαγρυπνώ. **ευ**·: ευγνωμοσύνη, ευτυχία, ευκαιρία. **ομο**·: ομόθητος, ομόφιλος, ομόγλωσσοι. **περι**·: περιέχω, περιτύλιγμα, περίγυρο. **συν**·: σύνεργα, σύννεφο, συνάδελφος, σύντροφος. **τηλε**·: τηλεγράμος, τηλεφώνο.

Σύνθεση με λέξεις.

§ 136. Η σύνθεση των λέξεων γίνεται σύμφωνα με ορισμένους κανόνες. Οι δυό (ή περισσότερες) λέξεις που συνενώνονται, για να σχηματίσουν μια σύνθετη, ή κρατούν την κατάληξή-τους (Χριστού-γεννα, Κωνσταντινού-πολη, Ηλιού-πολη) ή χάνει το πρώτο συνθετικό την κατάληξή-του και στη θέση της μπαίνει το λεγόμενο **συνθετικό φωνήεν** (**ο**, **ιο**): **φουσο-θαλασσιά**, **ανεβολατεβαίνω**, **γλυκόπιτος**, **μεγαλόπολη**, **βαριόμοιρος**. Πολλές φορές το ευφωνικό αυτό συνθετικό φωνήεν παραλείπεται, όταν ευφωνικοί λόγοι δέν απαιτούν την παρουσία του: **γλυκάριμυρος**, **γυναικάδερφος**.

§ 137. Αν πάρομε για βάση τη σημασία των συνθέτων,

μπορούμε να ξεχωρίσουμε τέσσερα είδη: α) προσθετικά, β) προσδιοριστικά, γ) υποκοριστικά και δ) αντικειμενικά.

α) **προσθετικά σύνθετα** λέμε εκείνα που το δεύτερο συνθετικό τους προσθέεται στο πρώτο, κ' είναι ισοδύναμο από άποψη συντακτικού. Ανάμεσα στα τέτοια σύνθετα νοούμε πάντα το σύνδεσμο και: **μαχαιροπήρουνα, πορτοπαράθυρα, ανεβοκατεβαίνω, πηγαινοέρχομαι.**

β) **προσδιοριστικά σύνθετα** είναι εκείνα, που το πρώτο συνθετικό προσδιορίζει, με κάποιον τρόπο, το δεύτερο: **τραπεζομάντηλο, βιβλιοθήκη, νερόμυλος, παλιοπάπουτσο, κεφαλόσκαλο, μεγαλόσταυρος, σιραβοπόδης, μεγαλόψυχος, τρίμηνο, εξάχρονο, εφιάψυχος.**

γ) **υποκοριστικά.** Είδαμε προηγούμενα ότι τα υποκοριστικά σχηματίζονται κανονικά με ορισμένες παραγωγικές και ταλήξεις υποκοριστικές, εκφράζουν το νόημα του υποκορισμού (μετριασμό) στο πρώτο ή δεύτερο συνθετικό: **λιανοχιονίζει, ψευτοβρέχει, καψοτρώνω, κουτσοπίνω, κουτσοπερνά, ψευτοζώ, τουρκοφέρνει, γεροντοφέρνει.** Κάποτε σχηματίζουμε, με τα ίδια υποκοριστικά συνθετικά, και ουσιαστικά και επίθετα: **λιανοτρέμουλη σπίθα (Σολομός), λιανόκλαδα, λιανόψαα, ψευτοζωή, κουτσοψιγάλα (=βροχούλα).**

δ) **αντικειμενικά** λέμε τα σύνθετα που έχουν μέσα τους το αντικείμενό-τους: **χοιροβοσκός (=βόσκει χοίρους), κρεοπάγος (=τρώω κρέας), τσανακογλύφτης, βιβλιοδέτης.**

§ 138. **Θέση του κυρίου συνθετικού.** Αν εξαιρέσουμε τα προσθετικά σύνθετα, που μπορούν εννοιολογικά να συναλλάξουν θέση (στενόμακρος=μακρόστενος, μαχαιροπήρουνα=πηρουνομάχιρα), όλα τ' άλλα σύνθετα ουσιαστικά απαιτούν στο τέλος το βασικό ουσιαστικό: **λυκόσκυλος=σκύλος που μοιάζει με λύκο, σκυλόλυκος=λύκος σα σκύλος.** Έτσι πρέπει να πούμε **κοιλόπονος, ποδόλυτρο, κεφαλόπονος** (όχι πονοκέφαλος), **καρδιόπονος, σκυλόσπιτο** (=σπίτι του σκύλου) **σπιτόσκυλος** (=σκυλί του σπιτιού), **φιδόχορτο** (=χόρτο των φιδιών), **νεροφίδα** (=φίδα του νερ ύ), **δοντογιατρός** (=γιατρός για τα δόντια), **ποταμόπλοιο** (=πλοίο των ποταμιών), **κληματόβεργα** (=βέργα από κλίμα).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ
ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ	3—16
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ Φθογγολογία.	17—26
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ Μορφολογία.	
1. Ἄρθρο	27—29
2. Ουσιαστικά.	29—40
3. Επίθετα	41—45
4. Αριθμητικά	46—50
5. Αντωνυμίες	51—56
6. Ρήματα.	56—76
7. Επιρρήματα	77—79
8. Προθέσεις	79—83
9. Σύνδεσμοι	83—85
10. Επιφωνήματα	85
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ	
1. Το νεοελληνικό λεξιλόγιο	86—88
2. Παραγωγή λέξεων	89—94
3. Σύνθεση λέξεων	95—96

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ
2	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1
3	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2
4	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3
5	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4
6	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5
7	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6
8	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7
9	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8
10	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9
11	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10
12	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11
13	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12
14	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13
15	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14
16	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15
17	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16
18	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17
19	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18
20	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 19
21	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 20
22	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 21
23	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 22
24	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 23
25	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 24
26	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 25
27	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 26
28	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 27
29	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 28
30	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 29
31	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 30
32	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 31
33	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 32
34	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 33
35	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 34
36	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 35
37	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 36
38	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 37
39	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 38
40	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 39
41	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 40
42	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 41
43	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 42
44	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 43
45	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 44
46	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 45
47	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 46
48	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 47
49	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 48
50	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 49
51	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 50
52	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 51
53	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 52
54	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 53
55	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 54
56	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 55
57	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 56
58	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 57
59	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 58
60	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 59
61	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 60
62	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 61
63	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 62
64	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 63
65	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 64
66	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 65
67	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 66
68	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 67
69	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 68
70	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 69
71	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 70
72	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 71
73	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 72
74	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 73
75	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 74
76	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 75
77	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 76
78	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 77
79	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 78
80	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 79
81	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 80
82	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 81
83	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 82
84	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 83
85	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 84
86	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 85
87	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 86
88	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 87
89	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 88
90	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 89
91	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 90
92	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 91
93	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 92
94	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 93
95	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 94
96	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 95
97	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 96
98	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 97
99	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 98
100	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 99
101	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 100

5

+